

Onderwerp

TNO-rapport Energieweerbaarheid in Flevoland - Uitvoering amendement energieweerbaarheid en motie energiearmoede

Kern mededeling:

Naar aanleiding van het amendement over energieweerbaarheid en motie over energiearmoede van Provinciale Staten is opdracht verstrekt aan TNO voor de uitvoering van een onderzoek of een 'provinciaal actiepakket energieweerbaarheid' zinvol is en hoe dit eruit zou kunnen zien. In de opdracht heeft TNO de huidige situatie op het gebied van energiearmoede in kaart gebracht en interviews met relevante stakeholders zoals gemeenten en woningcorporaties gehouden. In het eindrapport beschrijft TNO vier aanbevelingen voor een 'actiepakket energieweerbaarheid'. Eind maart hebben we u geïnformeerd over het plan van aanpak (zie bijlagen). Hierbij ontvangt u het eindrapport van TNO "Energieweerbaarheid in Flevoland" (zie bijlage #3005831) en procesvoorstel voor het vervolg.

Mededeling:

Gezien de ontwikkelingen op de energiemarkt hebben de Staten op 10 november 2021 een amendement en motie (zie bijlagen) aangenomen met het verzoek te onderzoeken of een 'actiepakket energieweerbaarheid' voor 1) inwoners, 2) bedrijven en 3) instellingen in Flevoland zinvol is en hoe dit eruit zou kunnen komen te zien. Gezien de urgentie ligt de prioriteit bij de inwoners. Het bevorderen van energieweerbaarheid zet in op het verminderen van kwetsbaarheid als gevolg van prijsschommelingen op de energiemarkt. In de onderzoekswereld wordt dit begrip niet gehanteerd en gaat men uit van het begrip energiearmoede: *onvoldoende toegang tot goede energievoorzieningen*. De bevindingen uit het onderzoek zullen beleidsmatig dus een vertaalslag nodig hebben.

1) Flevolandse inwoners

In heel Nederland komen huishoudens voor die te maken hebben met energiearmoede, of er kwetsbaar voor zijn. Door het aanhoudende conflict in Oekraïne en de afnemende gasleveranties uit Rusland, zijn zorgen om de snelheid van de energietransitie en het risico van toenemende energiearmoede in de afgelopen maanden in rap tempo toegenomen. Flevoland is daarin geen uitzondering, maar vanwege de jonge woningvoorraad is het aantal woningen met een lage energiekwaliteit relatief beperkt. Dat neemt echter niet weg dat ook in Flevoland veel huishoudens een verminderde 'energieweerbaarheid' hebben. Zo zijn er bovengemiddeld veel huiseigenaren met een laag inkomen in een woning met een slecht energielabel.

Het rijk heeft in het voorjaar van 2022 extra middelen beschikbaar gesteld om kwetsbare huishoudens te ondersteunen en heeft in september de eenmalige energietoeslag verhoogd van €800 naar €1300. Daarnaast is tijdens Prinsjesdag een nieuw pakket aan maatregelen voorgesteld om de effecten van inflatie en de snel stijgende energieprijzen te compenseren. De zes gemeenten in Flevoland proberen deze middelen zo effectief mogelijk te besteden en waar (financieel) mogelijk aan te vullen met een eigen maatregelenpakket. Daarbij realiseren alle gemeenten zich dat men er niet is met een eenmalige tegemoetkoming: er moeten structurele oplossingen komen voor het aanpakken van energiearmoede naast korte termijn inkomenscompensatie. Dit geldt zowel voor het verbeteren van woningen/ isolatiemaatregelen als verduurzaming van energiebronnen, gedragsverandering en energiezuinige apparatuur (witgoed, ledlampen, etc.).

Registratienummer

2992794

Datum

27 oktober 2022

Afdeling/Bureau

SENB

Openbaarheid**Openbaar****Portefeuillehouder****Fackeldey, J.A.****Lijst ingekomen stukken**

Provinciale Staten

9 november 2022**Ter kennisname aan PS en****burgerleden**

Mededeling

Bladnummer

2

Registratienummer

2992794

In het eindrapport beschrijft TNO vier aanbevelingen voor een 'actiepakket energieweerbaarheid':

- A. Verbeter databeschikbaarheid en -analyse
- B. Breid het energieloketten ecosysteem uit
- C. Behartig Flevoland belangen
- D. Bereid korte termijn-hulp voor

Deze aanbevelingen plaatsen we in de context van het pakket aan maatregelen van het kabinet om de energierekening laag en Nederlanders uit de schulden te houden. Het pakket bestaat uit 7 plannen om de energiecrisis tegen te gaan (nog niet alle plannen zijn definitief):

1. Prijsplafond voor energie met als ingangsdatum 1 januari 2023;
2. Verlaging energiebelasting gaat niet door;
3. Niemand in de kou – Tussen oktober 2022 en april 2023 wordt niemand van energie afgesloten; er worden coulante betaalafspraken gemaakt;
4. Noodfonds energie – Een gezamenlijk noodfonds van energiebedrijven en overheid, waarvan € 50 miljoen wordt gereserveerd voor kwetsbare huishoudens. Met dit geld moet voorkomen worden dat betalingsachterstanden en schulden oplopen;
5. Extra energietoeslag – Huishoudens met een inkomen tot 120% van het wettelijk sociaal minimum, ontvangen dit jaar vergoeding van € 1.300 (800 + 500). Volgend jaar staat eenzelfde energietoeslag op de planning;
6. Meer belasting op (hoge winsten) gaswinning;
7. Belastingverlaging op benzine blijft tot 1 juli 2023 van kracht.

Denkrichting voor invulling actiepakket energieweerbaarheid

De aanbevelingen van TNO ziet het college als vertrekpunt voor mogelijke voorstellen voor maatregelen ondersteunend aan gemeenten en inwoners op korte(re) termijn. Daarnaast ziet het college aanknopingspunten voor een meerjarenprogramma op dit thema. Daarbij zal de focus niet liggen op (directe) inkomenscompensatie, dat is de verantwoordelijkheid van rijk en gemeenten, maar op het verminderen van kwetsbaarheid als gevolg van prijsschommelingen, bijv. door isolatie (energieweerbaarheid). Op basis van deze aanbevelingen en (nog lopende) gesprekken met gemeenten wil het college in gesprek met de staten over de mogelijkheden en invulling van een actiepakket energieweerbaarheid.

A. Verbeter databeschikbaarheid en -analyse

Het college onderstreept het belang van goede data, analyse en informatie over welke aanpak succesvol is. Met het oog hierop is het nieuwe landelijke programma energiearmoede relevant. Veel provincies en gemeenten lopen tegen dezelfde knelpunten aan waar het gaat om dataverzameling en analyses, de uitvoer van projecten en beleidskeuzes. Er is behoefte aan een gedeelde aanpak en kennis op het thema energiearmoede. Het 'landelijk kennis en ondersteuningsprogramma energiearmoede' is net van start gegaan, ondersteund door drie ministeries BZK, EZK en SZW (zie bijlage Kamerbrief voortgang energietoeslag, #2974393) en verschillende provincies. Een optie is dat de provincie Flevoland hierop aansluit.

B. Breid het energieloketten ecosysteem uit

Wat betreft de ondersteuningsstructuur van energieloketten is een apart traject gestart in het kader van de RES. Aandachtspunt hierbij is om te differentiëren tussen gemeenten die wel gebruik maken van het provinciale energieloket (Urk, NOP, Dronten en Zeewolde) en de gemeenten met een zelfstandig lokaal energieloket (Lelystad en Almere). De planning is om voor eind van het jaar hiervoor een voorstel/ scenario's uit te werken.

Mededeling

Bladnummer

3

Registratienummer

2992794

C. Behartig Flevoland belangen

Als provincie zien we het behartigen van Flevoland belangen bij uitstek als onze rol. In het kader van de RES wordt hier al bestuurlijk op geacteerd, waarbij overheden en andere partners gezamenlijk optrekken. We betwijfelen of extra inzet hierop zinvol is; dat is onderwerp van gesprek in het vervolgtraject.

D. Bereid korte termijn-hulp voor

Het college begrijpt de urgentie en het belang van korte termijn maatregelen die de energie-weerbaarheid vergroten en ook op de langere termijn impact hebben. Het TNO rapport geeft hiervoor ook voorbeelden uit andere provincies (zie TNO rapport hoofdstuk 3.2 en bijlage E). De range aan mogelijkheden en benodigde financiële middelen is echter zo breed, dat het college eerst in gesprek wil met de staten om te peilen en toetsen welke richting en scope provinciale staten wil geven aan een mogelijk voorstel en vervolgproces.

Vervolg: Op 10 november zal het rapport worden besproken met bestuurders van de zes gemeenten. Tijdens het bestuurlijk overleg zullen de aanbevelingen getoetst worden en wordt besproken hoe de mogelijke inzet van de provincie afgestemd kan worden op de wensen en behoeften vanuit de gemeenten. Op basis van het rapport, de aanbevelingen en deze mededeling stellen we voor in een beeldvormende sessie bij PS te peilen en toetsen hoe het vervolg eruit moet komen te zien. Dit geldt met name voor aanbeveling D 'korte termijn hulp': welk advies/ richting willen de staten aan GS meegeven en welk tijdsplan hebben de staten voor ogen. We koersen daarbij op beeldvorming in de commissie van 23 november (uitloop 30 november). Een en ander afhankelijk van prioriteringskeuzes die de procedurecommissie maakt over de agendering.

2) Flevolandse bedrijven

Naast bovengenoemd traject is een onderzoek voor bedrijven opgestart. Omdat er nog geen onderzoeken met deze specifieke onderzoeksvraag zijn verricht, is de afgelopen periode gezocht naar een goede methodiek om de benodigde informatie boven tafel te krijgen. Inmiddels is opdracht verstrekt aan TNO om het onderzoek uit te voeren. De verkregen inzichten zullen meegenomen worden in het nieuw economisch beleid. Dit onderzoek loopt parallel met een onderzoek naar de grootste gasverbruikende bedrijven, dat dit jaar wordt uitgezet. Daar waar het TNO onderzoek gaat over bedrijven die moeite hebben met verduurzamen, richt dit onderzoek zich op bedrijven die wel kunnen investeren in duurzaamheidsmaatregelen.

Vervolg: De resultaten uit het onderzoek voor het bedrijfsleven zullen meegenomen worden in de visie documenten voor de deelopgaven toekomstbestendig bedrijfsleven en ruimtelijk economische ontwikkeling die begin 2023 in de commissie EMS behandeld zullen worden.

3) Flevolandse instellingen

Voor maatschappelijke instellingen bestaat het Ontzorgingsprogramma verduurzamen maatschappelijk vastgoed; uitgevoerd door de provincie in opdracht van het rijk. Eigenaren van klein maatschappelijk vastgoed komen in aanmerking voor ondersteuning en advies, omdat bij deze doelgroep vaak de kennis en capaciteit ontbreekt die nodig is om te verduurzamen. Flevoland heeft hiervoor € 2 miljoen gekregen; het programma wordt in 2023 uitgebreid met € 0,7 miljoen.

Huidige deelnemers zijn de kleine gemeentes (Zeewolde en Urk met samen 51 gebouwen), 7 schoolbesturen met in totaal circa 20 gebouwen, buurthuizen, culturele instellingen zoals theaters en musea en 30-35 zorginstellingen. Hoewel er actief wordt gezocht naar deelnemers, is na bijna 1,5 jaar looptijd het bereik nog vrij beperkt. Dit heeft te maken met het feit dat:

- Veel schoolbesturen vanuit de omliggende provincies scholen in Flevoland hebben gevestigd en daarmee relatief groot zijn;
- Veel gebouwen, waarin maatschappelijke organisaties zijn gehuisvest, in eigendom zijn van de gemeenten en
- Voor veel zorginstellingen geldt dat het vastgoed wordt gehuurd van een commerciële vastgoedorganisatie.

Mededeling

Bladnummer

4

Registratienummer

2992794

Daarnaast valt een aantal doelgroepen nu nog niet binnen de regeling, zoals scouting, religieuze genootschappen en zorginstellingen die niet vallen onder langdurig zorg (VVT) of eerstelijns. Bij de uitbreiding van de regeling per januari 2023 zullen de criteria worden verbreed, waarna ook deze groepen zich kunnen aanmelden. Tevens kunnen vanaf januari 2023 de gemeenten Dronten en Noordoostpolder meedoen aan het programma. Vervolg: Vinger aan de pols houden.

Bijlagen

Naam bijlage:	eDocs nummer:	Openbaar in de zin van de Woo (ja/nee aangeven)
TNO-rapport "Energieweerbaarheid in Flevoland"	3005831	Ja
Mededeling eind maart DOCUVITP-2930815-v4-Mededeling-Uitvoering-amendement-energieweerbaarheid-en-motie-energieweerbaarheid.PDF (flevoland.nl)		ja
Amendement energieweerbaarheid DOCUVITP-2871140-v1-Amendement-D-Aangenomen-PvdA-Groenlinks-Energieweerbaarheid.PDF (flevoland.nl)		ja
Motie energieweerbaarheid DOCUVITP-2871115-v1-Motie-16-Aangenomen-50PLUS-Ondersteuning-aanpak-energie-armoede.PDF (flevoland.nl)		ja

Samenvatting

Aanleiding

Zonder adequate steunmaatregelen is er een reëel risico dat de energietransitie leidt tot een toename van armoede. Dit is niet alleen zorgelijk voor de betreffende huishoudens, maar ook voor de transitie als geheel¹. Als een deel van de huishoudens achterop raakt in de transitie kan het maatschappelijk draagvlak voor de energietransitie worden ondermijnd. Naast (sociale) rechtvaardigheidsoverwegingen is er dus ook een pragmatische reden om zicht te krijgen en te houden op de omvang en aard van armoede, en in kaart te brengen hoe de transitie zo ingericht kan worden dat armoede beperkt blijft.

Het huidige onderzoek

Het helpen en ontlasten van energiearme huishoudens, het verduurzamen van de gebouwde omgeving, en het realiseren van de energietransitie komen met de stijgende energieprijzen hoger op de maatschappelijke agenda te staan. In opdracht van de provincie Flevoland heeft TNO, met behulp van CBS microdata uit 2019², in kaart gebracht hoe het met de energiearmoede cijfers in Flevoland staat. Daarnaast zijn interviews gehouden met gemeenten om inzicht te krijgen in de huidige oplossingen voor energiearmoede problematiek in Flevoland en om te onderzoeken welke rol de provincie hierin zou kunnen spelen. Dit rapport beschrijft de resultaten van dit onderzoek.

De energiearmoede cijfers in Flevoland

In de provincie Flevoland zijn er (in 2019) 10.242 huishoudens met een laag inkomen die problemen ondervinden met betrekking tot betaalbaarheid van energie³ of wonen in een energetisch slecht huis⁴. Dit komt neer op 5,9% van het totaal aantal huishoudens in Flevoland. Ter vergelijking: in Nederland heeft (in 2019) gemiddeld 5,7% van het totaal aantal huishoudens met een laag inkomen problemen met de betaalbaarheid van energie of het wonen in een slecht energetisch huis. Zie ook Figuur 1 in [Bijlage B](#). Gezien de oorlog in Oekraïne en de (mede daardoor) gestegen energieprijzen is de verwachting dat de percentages in 2022 hoger liggen.

Daarnaast zijn er in Flevoland veel huishoudens waarbij, zeker met de stijgende gasprijzen, energiearmoedeproblemen dreigen te ontstaan. Deze kwetsbare huishoudens wonen in een energetisch slecht huis en zijn eigenaar zonder

¹

[REDACTED] (2020). Energiearmoede en de energietransitie. Zie <https://www.tno.nl/nl/over-tno/nieuws/2020/11/energiearmoede-en-de-energietransitie/>

² Dit is de meest complete en recent beschikbare dataset met Nederlandse energiearmoede gegevens die op moment van schrijven (voorjaar 2022) beschikbaar is. Alle cijfers, zowel van Flevoland als Nederland in zijn geheel, die in deze rapportage worden genoemd zijn dus op basis van gegevens uit 2019.

³ Het aantal huishoudens met een laag inkomen die problemen ondervinden met betrekking tot betaalbaarheid van energie wordt gemeten met de zogenaamde 'LIHK indicator'. Deze letters staan voor Laag Inkomen en Hoge energieKosten, zie Bijlage A voor een toelichting.

⁴ Het aantal huishoudens met laag inkomen die wonen in een energetisch slecht huis wordt gemeten met de zogenaamde 'LISH indicator'. Deze letters staan voor Laag Inkomen en energetisch Slecht Huis, zie Bijlage A voor een toelichting.

financiële ruimte voor verduurzaming⁵ of huurders die voor verduurzaming afhankelijk zijn van hun verhuurder⁶. Het aandeel huiseigenaren dat in een slecht huis woont en niet kan verduurzamen is significant hoger in Flevoland (31%) dan in de rest van Nederland (21%).

De gemeenten Lelystad, Noordoostpolder en Dronten hebben hier het meest mee te maken: onder huiseigenaren komt het vaak voor dat hun huis energetisch slecht is en dat ze geen vermogen beschikbaar hebben om te verduurzamen (respectievelijk 45%, 34% en 32%). Daarnaast geldt in Dronten, Lelystad en Urk, dat huurders relatief vaak in een energetisch slecht huis wonen (respectievelijk 50%, 47% en 39%).

Interview resultaten

Uit de interviews blijkt dat alle zes gemeenten in Flevoland een plan van aanpak hebben voor de besteding van de Rijksmiddelen. Ook treffen ze alle zes voorbereidingen voor een effectieve besteding daarvan. Tegelijkertijd realiseren de gemeenten zich dat huishoudens niet uit de problemen zijn met een eenmalige tegemoetkoming. Er moeten structurele oplossingen komen van het Rijk voor het aanpakken van energiearmoede, zowel voor het verbeteren van woningen en witgoed, alsook op het gebied van gedragsverandering en verduurzaming van energiebronnen.

Aanbevelingen

Op basis van het voorliggende onderzoek heeft het TNO team een viertal aanbevelingen opgesteld met bijbehorende concrete acties. De aanbevelingen zijn voor de provincie Flevoland een startpunt voor verdere ondersteuning van haar gemeenten. Daarnaast bevatten de aanbevelingen aanknopingspunten en elementen voor een mogelijk meerjarenprogramma voor de provincie Flevoland:

1. Verbeter databeschikbaarheid en -analyse

Identificatie van energiearme huishoudens leunt sterk op gedetailleerde data over huiskwaliteit, inkomen, en energiegebruik. Hoewel deze data voor een groot deel van de provincie op wijkniveau bekend is, zijn er blinde vlekken. Zo is in Almere een groot deel van de huishoudens (60% - ofwel 30% van alle huishoudens in Flevoland) aangesloten op een warmtenet en voor deze mensen zijn geen verbruiksgegevens bekend. Daarnaast is het, voor een effectieve en gerichte energiearmoede aanpak, belangrijk te weten 'wat werkt en wat niet'. Op beide gebieden is nog veel ruimte voor verbetering.

Acties voor de provincie Flevoland:

- Werk samen met gemeenten, energiebedrijven, en het Rijk aan een goede inschatting van het energiegebruik van huishoudens die op warmtenetten aangesloten zijn (op buurt- of woningniveau); voor deze huishoudens zijn nu helemaal geen verbruiksgegevens voorhanden.

⁵ Het aantal woningeigenaren in een energetisch slecht huis zonder financiële ruimte voor verduurzaming wordt gemeten met de zogenaamde 'ESHF indicator'. Deze letters staan voor Eigenaar van een energetisch Slecht Huis en geen Financiële middelen voor verduurzaming, zie Bijlage A voor een toelichting.

⁶ Het aantal huurders van een energetisch slecht huis, die niet zelf kunnen besluiten tot verduurzaming wordt gemeten met de zogenaamde 'HSH indicator'. Deze letters staan voor Huurders van een energetisch Slecht Huis, zie Bijlage A voor een toelichting.

- Bied een analyse aan van de nieuwe energiearmoede cijfers zodra het CBS in november 2022 met een update komt; dit zorgt voor een actueler en beter gedifferentieerd beeld van de stand van zaken op het gebied van energiearmoede.
- Ondersteun en faciliteer effectmetingen van activiteiten, maatregelen en interventies om energiearmoede aan te pakken. Dit geeft inzicht in wat wel (en niet) werkt in Flevoland, hoe huishoudens bereikt kunnen worden en welke aanpak werkt voor welke doelgroep. Dit geeft ook inzicht in welke aanpakken het best kunnen worden opgeschaald en gerepliceerd in andere gemeenten.

2. Breid het energieloketten ecosysteem uit

Een terugkerend thema in Flevoland is de zelfstandigheid en ondernemerszin van inwoners: 'geef ze de mogelijkheden en dan weten inwoners zelf wel wat goed voor ze is'. Energieloketten zijn bij uitstek geschikt om aan deze zelfstandigheid tegemoet te komen. Er bestaan al verschillende energieloketten en servicepunten, maar bewoners hebben in toenemende mate behoefte aan bredere en diepgaandere informatie over verduurzamingsopties.

Acties voor de provincie Flevoland:

- Coördineer energieloketten en breid ze uit. Doe dit voortbouwend op het Energie Expertisecentrum Flevoland (EEF) en de bestaande energieloketten, bijvoorbeeld naar het model van het 'Service Punt Duurzame Energie' in provincie Noord-Holland.
- Verdiep de samenwerking met woningcorporaties om voort te bouwen op hun kennis en ervaring rondom verduurzamingsopties. Onderzoek de mogelijkheden om woningcorporaties een actievere rol te geven in het 'ecosysteem' van energieloketten en servicepunten.

3. Behartig Flevoland belangen

Ondanks de variatie zijn er ook veel overeenkomsten die de zes gemeenten in Flevoland net anders maken dan de rest van Nederland. Bijvoorbeeld op het gebied van demografie, woningvoorraad en -eigendom, bewonersparticipatie en het gebruik van warmtenetten. De provincie kan bij uitstek een rol spelen in het behartigen van de belangen die in haar gemeenten spelen.

Acties voor de provincie Flevoland:

- Behartig de belangen van gemeenten op energiearmoede thema's naar het Rijk. Hierbij kan gedacht worden aan databeschikbaarheid bij warmtenetten, steun voor woningeigenaren met beperkte financiële middelen, en onderhandelingen over nieuwbouw ('Flevoland bouwt voor Nederland').
- Behartig de belangen van gemeenten naar commerciële partijen zoals energieleveranciers. Dat kan zorgen voor transparantie rondom energiegebruik (met name bij warmtenetten), zodat gemeenten effectief energiearmoede beleid kunnen voeren.
- Bewaak het belang van energieweerbaarheid van huishoudens en kwetsbare bedrijven bij de implementatie van het klimaatakkoord. Benadruk daarnaast het belang van bewonersparticipatie, bijvoorbeeld bij de volgende iteraties van de Regionale Energie Strategie.

- Houd vinger aan de pols: indien er relevante nieuwe ontwikkelingen zijn rondom nationaal energie- en klimaatbeleid, kan de provincie signaleren of deze juist meer of minder impact hebben in Flevoland en eventueel een reactie formuleren in het belang van gemeenten en bewoners.

4. Bereid korte termijn-hulp voor

Door het aanhoudende conflict in Oekraïne en de afnemende gasleveranties uit Rusland, zijn zorgen om de snelheid van de energietransitie en toenemende energiearmoede de afgelopen maanden op scherp gezet. De bevindingen in dit rapport doen slechts beperkt recht aan de snel veranderende situatie. Daarom ligt het voor de hand om, naast de (middel)lange termijn, extra alert te zijn op een korte termijn energiearmoede aanpak.

Acties voor de provincie Flevoland:

- Faciliteer het delen van kennis en ervaring, vooral in de huidige periode van grote onzekerheid op de energiemarkten. Help gemeenten en woningcorporaties elkaar op de hoogte te brengen van wat ze zien gebeuren, hoe ze reageren en welk effect dat lijkt te sorteren.
- Ondersteun bestaande initiatieven met korte termijn-impact, al naar gelang de specifieke behoeften van de gemeente. Dit kan bijvoorbeeld door het opschalen en repliceren van een fix-teams aanpak.
- Ontwikkel communicatiemateriaal voor een breed scala aan doelgroepen dat via lokale netwerken met bewoners kan worden gedeeld. Naarmate bewoners – financieel – kwetsbaarder zijn, is hun relatie met overheden vaak slechter. Door meerdere slechte eigen ervaringen (gewantrouwd zijn/ toeslagenaffaire) en het afhankelijk zijn (trots). Het is goed om daar rekening mee te houden, en daarmee te onderkennen dat communicatie voor de doelgroep een lastige opgave is.

Beperkingen van het onderzoek

Dit onderzoek is gebaseerd op een analyse van CBS-microdata uit 2019, aangevuld met een aantal interviews met gemeenten en woningcorporaties. Het onderzoek geeft daarmee een eerste indruk van de status van energieweerbaarheid onder huishoudens. Er zijn drie beperkingen die in acht dienen te worden genomen bij het lezen van de resultaten:

1. Aggregatie omwille van privacybescherming.

Dit heeft twee belangrijke gevolgen:

- Als voor een wijk of buurt geldt dat er veel energiearmoede is, kan niet zonder meer worden achterhaald welke huishoudens dat betreft: zijn het de huurders of de eigenaren in een bepaalde wijk? Zijn het alleenstaanden of grote gezinnen? Dit is echter belangrijk om te weten, omdat het direct van invloed is op de keuze van aanpak en beleidsinstrumenten.
- Het is maar beperkt mogelijk om te bepalen of resultaten afwijken van wat er elders in Nederland wordt waargenomen: Lopen pensionado's in Flevoland een hoger risico op energiearmoede dan elders in Nederland, of is dit slechts een afspiegeling van de bevolkingsopbouw in Flevoland? Bij welke woningtypes komt energiearmoede vaker voor dan je op basis van de woningvoorraad zou verwachten? Dit is belangrijk omdat het beleidsmakers in staat stelt om de zogenaamde 'risicogroepen' beter te identificeren.

2. Geen informatie over verbruik bij warmtenetten.

Een groot deel van de huishoudens in Almere en een significant deel in Lelystad en Zeewolde zijn aangesloten op een warmtenet en daarvan ontbreken de energieverbruik gegevens. Als gevolg kan voor deze grote groep huishoudens geen inzicht worden verkregen in de energiearmoede cijfers.

3. Geen inzicht in de energiecontracten van huishoudens.

De data die in dit onderzoek zijn gebruikt houden rekening met het energieverbruik (kWh), maar niet met de prijs die consumenten hier voor moeten betalen. In de nasleep van de COVID-19 crisis en het conflict in Oekraïne zijn in de loop van 2022 de marktprijzen voor gas en elektriciteit hoger en volatieler geworden. Voor huishoudens met een flexibel contract, of huishoudens die een contract verlengen/wisselen op nieuwe voorwaarden, kan dat grote financiële gevolgen hebben. Echter, niet iedereen wordt hier nu al mee geconfronteerd. Voor sommige huishoudens komt de eindafrekening nog in de loop van dit kalenderjaar, terwijl andere huishoudens een lange termijncontract hebben en de stijgende prijzen wellicht pas over een paar jaar merken.

Contents

	Samenvatting	2
1	Inleiding	8
1.1	In een energieweerbare samenleving kan iedereen meedoen aan de energietransitie	8
1.2	Methoden	10
1.3	Leeswijzer	11
2	Huidige indicatoren energiearmoede in Nederland	12
2.1	Energiearmoede in Nederland gemeten: dimensies en indicatoren	12
3	Bestaande nationale en provinciale regelingen gerelateerd aan energiearmoede	14
3.2	Provinciale programma's en beleid rondom energiearmoede.....	17
3.3	Het landelijk Kennis- en Ondersteuningsprogramma Energiearmoede	18
4	Energiearmoede: resultaten per gemeente	21
4.1	Energiearmoede in Flevoland.....	21
4.2	Almere	24
4.3	Dronten	26
4.4	Lelystad	27
4.5	Noordoostpolder	29
4.6	Urk	30
4.7	Zeewolde	32
5	Conclusies en aanbevelingen	34
5.1	Aanbevelingen	34
5.2	Overige observaties.....	39
5.3	Beperkingen.....	40

Bijlagen

- A Uitleg indicatoren**
- B Achtergrondinformatie**
- C Bouwjaar woningen per gemeente**
- D Menukaart – aanpak Zuid-Holland**
- E Provinciale programma's en beleid rondom energiearmoede**
- F Interviewprotocol**

1 Inleiding

1.1 In een energieweerbare samenleving kan iedereen meedoen aan de energietransitie

Met de grote stijgingen in de gasprijzen van de afgelopen tijd stijgt ook de aandacht voor het realiseren van een energieweerbare samenleving; een samenleving waarin bewoners en bedrijven minder afhankelijk zijn van de hoogte en de schommelingen in de energieprijzen. Een groep die in het bijzonder hard wordt geraakt door deze stijgingen zijn energiearme huishoudens. Deze huishoudens hebben onvoldoende toegang tot energievoorzieningen in huis en lopen hierdoor een groter risico om achter te blijven in de energietransitie. Om een energieweerbare samenleving en een inclusieve energietransitie te realiseren, is aandacht voor energiearmoede daarom essentieel en zeer actueel.

Het helpen en ontlasten van energiearme huishoudens, het verduurzamen van de gebouwde omgeving, en het realiseren van de energietransitie komen met deze ontwikkelingen rondom de stijgende energieprijzen nog hoger op de maatschappelijke agenda te staan. Het is een maatschappelijke opgave waar het Rijk, de gemeenten, en mogelijk ook de provincies een rol in hebben.

Zonder adequate steunmaatregelen is er een reëel risico dat de energietransitie leidt tot een toename van energiearmoede (zie *whitepaper* 'Energiearmoede en de energietransitie'⁷). Dit is niet alleen zorgelijk voor de betreffende huishoudens maar ook voor de transitie als geheel. Als een deel van de huishoudens achterop raakt kan het maatschappelijk draagvlak voor de energietransitie worden ondermijnd. Naast sociale overwegingen is er dus ook een pragmatische reden om goed zicht te krijgen (en houden) op de omvang en aard van energiearmoede, en in kaart te brengen hoe de transitie zo ingericht en bijgestuurd kan worden dat energiearmoede beperkt blijft en op lange termijn tot het verleden hoort.

Energiearmoede is meer dan een slecht energielabel

Het belang van aandacht voor energiearmoede is pertinent, maar wat betekent energiearmoede eigenlijk? De gevolgen van energiearmoede blijven niet beperkt tot verlaagd wooncomfort doordat woningen een slecht energielabel hebben. Bewoners die leven in energiearmoede kampen bovengemiddeld vaak met lichamelijke en geestelijke gezondheidsklachten⁸. Ook kinderen die leven in energiearmoede (door slecht geïsoleerde of slecht geventileerde woningen) hebben vaker last van gezondheidsklachten zoals astma⁹. Er is een groep energiearme huishoudens die bewust de keuze maakt om zo min mogelijk energie te gebruiken. Dit scheelt kosten, maar leidt wel tot een verschraving van het bestaan omdat ze

⁷ Straver et al. (2020). Energiearmoede en de energietransitie. Zie <https://www.tno.nl/nl/over-tno/nieuws/2020/11/energiearmoede-en-de-energietransitie/>

⁸ Balfour, R., & Allen, J. (2014). Local action on health inequalities: Fuel poverty and cold home-related health problems. Jessel, S., Sawyer, S., & Hernández, D., (2019). Energy, poverty, and health in climate change: A comprehensive review of an emerging literature. *Frontiers in Public Health*, 7, 357.

⁹ Heffner, G. & Campbell, N. (2011). *Evaluating the co-benefits of low-income energy-efficiency programmes*. International Energy Agency (IEA).

bijvoorbeeld hun eten niet opwarmen, geen mensen thuis uitnodigen, of veel in bed liggen om warm te blijven zonder te hoeven stoken.

Deze bevindingen onderstrepen het belang van een gedegen energiearmoede aanpak. Het is hierbij belangrijk om te noemen dat een energiearmoede-aanpak niet precies hetzelfde is als een algemene armoede-aanpak. Problemen van algemene armoede en energiearmoede zijn sterk met elkaar verweven, en er is overlap, maar het zijn niet zonder meer dezelfde problemen. Onderzoek laat zien dat een deel van de huishoudens die in financiële moeilijkheden komt door de hoge energiekosten, *niet* onder de algemene armoedegrens leeft¹⁰. Het omgekeerde komt ook voor: er zijn huishoudens met een laag inkomen die relatief weinig aan energie uitgeven en geen betalingsproblemen kennen¹¹. Bovendien vereist energiearmoede een andere aanpak dan algemene armoede. Zo kunnen huishoudens in algemene armoede het best worden ondersteund door bijvoorbeeld gericht inkomensbeleid. Energiearme huishoudens daarentegen (naast korte termijn financiële steun vanwege de huidige prijsstijgingen) hebben meer baat bij een woningrenovatie, installatie van energiebesparende maatregelen, en/of energie bespaaradvies (afhankelijk van de aard van de energiearmoede).

Een energieweerbare samenleving in Flevoland

Het belang van een inclusieve energietransitie en vermindering van energiearmoede wordt ook erkend in Flevoland. Naar aanleiding van een amendement en motie over energieweerbaarheid en energiearmoede is de ambtelijke organisatie van de provincie Flevoland verzocht te onderzoeken of en hoe een 'actiepakket energieweerbaarheid' bewoners, bedrijven en instellingen minder afhankelijk kan maken van wijzigingen in de energieprijzen. En daarnaast te onderzoeken op welke manier ondersteuning gegeven kan worden aan de huishoudens met acute energiearmoede (zowel op korte termijn om de acute nood te ledigen als op basis van lange termijn waarmee energiearmoede structureel aangepakt kan worden).

TNO is gevraagd om in een aantal stappen laatstgenoemde onderzoek te verrichten.

- 1) Het gedetailleerd in kaart brengen van de energiearmoedecijfers in Flevoland
- 2) Het houden van interviews met relevante stakeholders; een aantal woningcorporaties en de zes gemeenten.
- 3) De analyse van de interviews en de cijfers combineren tot een set van aanbevelingen in een korte notitie.

Dit rapport is de korte notitie met energiearmoede cijfers, interviewresultaten en aanbevelingen.

¹⁰ Bouzarovski, S. & Tirado Herrero, S. (2017). The energy divide: integrating energy transitions, regional inequalities and poverty trends in the European Union. *Eur. Urban Reg. Stud.* 24, 69-86.

¹¹ Middelkoop, M., Van Polen, S., Holtkamp, R. & Bonnerman, F. (2018). Meten met twee maten. Een studie naar de betaalbaarheid van de energierekening van huishoudens. PBL.

1.2 Methoden

1.2.1 *Energiearmoede cijfers*

De situatie rondom energiearmoede in Flevoland (en de vergelijking met Nederland) is in kaart gebracht met behulp van CBS microdata uit 2019¹². Ondanks dat dit de meest complete en recent beschikbare dataset is, zijn de data dus verouderd. Dit is een belangrijke limitatie gezien de oorlog in Oekraïne en veranderingen op de energiemarkt.

Daarnaast ontbreken in de CBS dataset de energiegegevens van huishoudens die zijn aangesloten op een warmtenet. Aangezien met name veel huishoudens in Almere zijn aangesloten op een warmtenet (60% - ofwel 30% van alle huishoudens in Flevoland), zijn de cijfers niet compleet. In november 2022 komt het CBS met een update van de microdata. Dit betekent dat we eind 2022 inzicht hebben in energiearmoede cijfers van 2020. Helaas zijn warmtenet gegevens op dat moment (nog) niet beschikbaar.

De CBS microdata zijn gekoppeld aan de zes indicatoren om energiearmoede te meten (zie [paragraaf 2.1](#) en [Bijlage A](#) voor een overzicht en de uitleg van deze indicatoren). Hierbij is gebruik gemaakt van de computerprogramma's Excel en SPSS.

1.2.2 *Interviews*

Om inzicht te krijgen in de huidige oplossingen voor energiearmoede problematiek in Flevoland en om te onderzoeken welke rol de provincie hierin zou kunnen spelen, zijn interviews gehouden met alle zes gemeenten in Flevoland. In totaal zijn er acht interviews gehouden, één met elke gemeente, één interview met twee woningcorporaties, en één met een energiecoöperatie uit Flevoland. Deelnemers werden via de provincie benaderd en zijn na instemming online, via Microsoft Teams, door TNO onderzoekers geïnterviewd. Alle interviews zijn gehouden in mei en juni 2022. Bij de interviews met de gemeenten waren steeds twee TNO onderzoekers en een afgevaardigde van de provincie aanwezig. Uitzondering was het interview met de twee Flevolandse woningcorporaties, dat is gehouden door één onderzoeker van TNO. Interviews duurden ongeveer één uur. Het interviewprotocol is te vinden in [Bijlage F](#).

De interviews waren semigestructureerd. De vooraf opgestelde vragen gingen over:

- (Geplande) interventies en activiteiten om energiearmoede tegen te gaan;
- Het effect dat deze interventies en/of activiteiten moeten sorteren;
- De bij de interventies en/of activiteiten betrokken organisaties;
- Lange-termijnambities op het gebied van energiearmoede;
- Behoeften op het gebied van kennis, onderzoek en samenwerking met andere gemeenten, de provincie en het Rijk.

Op initiatief van de opdrachtgever zijn er twee tussentijdse feedback rondes georganiseerd. Er is een overleg geweest met het team van de provincie en de

¹² CBS microdata zijn op aanvraag beschikbare data die door het CBS worden verzameld. Zie <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/maatwerk-en-microdata/microdata-zelf-onderzoek-doen>.

gedeputeerde, en er is een digitale bijeenkomst georganiseerd met de geïnterviewden van de zes gemeenten. Bij deze digitale bijeenkomst waren zo'n 10-15 aanwezig. In beide feedback rondes zijn de eerste conclusies en aanbevelingen toegelicht aan de hand van een presentatie en werd voorzien van suggesties en commentaren door de deelnemers

1.3 Leeswijzer

Hoofdstuk 2 bevat een overzicht van de indicatoren waarmee energiearmoede gemeten wordt. Hoofdstuk 3 beschrijft een overzicht van de huidige energiearmoede regelingen in Nederland (paragraaf 3.1), de provincies (paragraaf 3.2), en beknopte informatie over het landelijk Kennis- en Ondersteuningsprogramma Energiearmoede dat na de zomer dit jaar (2022) van start gaat (paragraaf 3.3). Hoofdstuk 4 beschrijft de energiearmoede cijfers op provincie niveau (paragraaf 4.1) en per gemeente (paragraaf 4.2 tot en met paragraaf 4.7). Ten slotte beschrijft hoofdstuk 5 de beperkingen van het onderzoek dat in dit rapport beschreven wordt en de conclusies en aanbevelingen voor de provincie Flevoland.

2 Huidige indicatoren energiearmoede in Nederland

2.1 Energiearmoede in Nederland gemeten: dimensies en indicatoren

Voor het in kaart brengen van de energiearmoede in provincie Flevoland, maakt TNO onderscheid tussen drie dimensies van het energiearmoede probleem. Daarmee wordt recht gedaan aan het multidimensionale karakter van energiearmoede, namelijk:

- 1) de betaalbaarheid van energie;
- 2) de energetische kwaliteit van het huis;
- 3) de mogelijkheid om deel te nemen aan de energietransitie.

Deze drie dimensies zijn onderverdeeld in zes energiearmoede indicatoren:

- 1) LIHK: Laag Inkomen en Hoge energieKosten;
- 2) LISH: Laag Inkomen en energetisch Slecht Huis;
- 2a) LISH-: Laag Inkomen en energetisch Slecht Huis, in combinatie met onderconsumptie van energie (-);
- 2b) LISH+: Laag Inkomen en energetisch Slecht Huis, in combinatie met overconsumptie van energie (+);
- 3e) ESHF: woning Eigenaren in een energetisch Slecht Huis, zonder Financiële middelen voor verduurzaming;
- 3h) HSH: Huurders in een energetisch Slecht Huis, die afhankelijk zijn voor hun verhuurder voor verduurzaming.

Tabel 1 hieronder bevat de precieze definities voor elk van de indicatoren. In [Bijlage A](#) worden de definities uitgebreider toegelicht.

Tabel 1. Dimensies van energiearmoede met de bijbehorende indicatoren en hun definities.

Thema	Indicator	Definities
Betaalbaarheid	1. LIHK: Laag Inkomen & Hoge Energiekosten	Laag inkomen: Huishoudens met een besteedbaar (netto) inkomen lager dan 130% van het wettelijk sociaal minimum en een financieel vermogen dat bij de laagste 10% van Nederland hoort.
		Hoge energiekosten: Huishoudens die meer energie consumeren dan anderen in een vergelijkbaar huis. Hierbij is gekeken naar de energiekosten die horen bij de hoogste 50% in de betreffende woningklasse (klasse gebaseerd op type woning, oppervlakte woning en bouwjaar).
Huisqualiteit	2. LISH: Laag Inkomen & Energetisch Slecht Huis	Energetisch slecht huis: Indirecte berekening van het energielabel die overeenkomt met huizen met een energielabel D of lager plus de helft van de huizen met een energielabel C (zie Bijlage A).
	2a. LISH-: in combinatie met Onderconsumptie	Onderconsumptie: Huishoudens die veel minder energie consumeren dan anderen in een vergelijkbaar huis. Hierbij is gekeken naar de energiekosten die horen bij de laagste 25% in de betreffende woningklasse (klasse gebaseerd op type woning, oppervlakte woning en bouwjaar).
	2b. LISH+: in combinatie met Overconsumptie	Overconsumptie: Huishoudens die veel meer energie consumeren dan anderen in een vergelijkbaar huis. Hierbij is gekeken naar de energiekosten die horen bij de hoogste 25% in de betreffende woningklasse (klasse gebaseerd op type woning, oppervlakte woning en bouwjaar).
Deelname energietransitie	3e. ESHF: woning Eigenaren in een energetisch Slecht Huis, zonder Financiële middelen voor verduurzaming	Woningeigenaren met Energetisch Slecht Huis & Onvoldoende Eigen Vermogen: Eigenaren van woningen met een relatief lage energie kwaliteit en minder dan €40.000 eigen vermogen of een woningoverwaarde van minder dan €80.000.
	3h. HSH: Huurder & Energetisch Slecht Huis	Huurders met een Energetisch Slecht Huis: Huurders van woningen met een relatief lage energie kwaliteit. Het gaat hierbij niet alleen om huurders met een relatief laag inkomen; onder de huurders bevinden zich ook mensen met een midden- of hoog inkomen, die desondanks geen invloed hebben op de verduurzaming van hun woning.

3 Bestaande nationale en provinciale regelingen gerelateerd aan energiearmoede

In dit hoofdstuk worden verschillende regelingen beschreven die momenteel worden ingezet om energiearme huishoudens te ondersteunen.

Nationale regelingen

3.1.1 **ISDE en SEEH**

ISDE¹³: Met de Investeringsubsidie duurzame energie en energiebesparing (ISDE) kunnen woningeigenaren subsidie aanvragen voor een zonneboiler, een (hybride) warmtepomp, isolatiemaatregelen, en aansluiting op een warmtenet. Zakelijke gebruikers komen in aanmerking voor subsidie voor een zonneboiler, een warmtepomp, aansluiting op een warmtenet, en voor kleinschalige windturbines en zonnepanelen. In 2022 is er € 228 miljoen budget beschikbaar voor zonneboilers, (hybride) warmtepompen, isolatiemaatregelen en aansluitingen op een warmtenet. Voor kleinschalige windturbines en zonnepanelen is er in 2022 een budget van € 30 miljoen beschikbaar. Jaarlijks komt er een nieuw budget beschikbaar. De ISDE-subsidie loopt door tot 2030.

SEEH¹⁴: De Subsidie Energiebesparing Eigen Huis (SEEH) is bestemd voor (gemengde) Verenigingen van Eigenaars (VvE's), woonverenigingen en wooncoöperaties die energie willen besparen in hun gebouw(en).

De subsidie kan worden aangevraagd voor:

- een energieadvies door een gecertificeerde energieprestatieadviseur, eventueel in combinatie met procesbegeleiding en/of een meerjarenonderhoudsplan
- energiebesparende maatregelen of voor een samenhangend 'zeer energiezuinig pakket'.

Voor beide subsidies geldt dat de isolatiewerkzaamheden pas mogen starten ná het indienen van de subsidieaanvraag.

3.1.2 **BZK SPUK regeling**

Dit betreft een regeling van € 150 miljoen voor gemeenten om energiearme huishoudens te ondersteunen bij het verlagen van hun energierekening¹⁵. Dit geldt worden als specifieke uitkering (SPUK) uitgekeerd en het is de bedoeling dat gemeenten het inzetten om stookkosten voor bewoners te verlagen. Gemeenten bepalen zelf hoe ze dit doen, eventueel in overleg met woningcorporaties. Dit kan via het uitgeven van vouchers waarmee energiebesparende producten gekocht kunnen worden, het uitdelen van energieboxen met bijvoorbeeld tochtstrips,

¹³ <https://www.rvo.nl/subsidie-en-financieringswijzer/isde>

¹⁴ <https://www.rvo.nl/subsidie-en-financieringswijzer/seeh-vve>

¹⁵ <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2021/10/15/150-miljoen-euro-voor-aanpak-energiearmoede-kwetsbare-huishoudens>
<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2022/05/25/kamerbrief-extra-geld-voor-bestrijding-energiearmoede-via-gemeenten>

radiatorfolie en ledlampen, of het geven van energieadvies door energieteams langs huishoudens te laten gaan. Gemeenten krijgen daarnaast nog eens € 218,5 miljoen voor ondersteuning van kwetsbare huishoudens bij het nemen van energiebesparende maatregelen.

3.1.3 **Nationaal Warmtefonds**

Energiebespaarlening¹⁶: Het Nationaal Warmtefonds biedt financieringsmogelijkheden voor de verduurzaming van huizen en gebouwen van particuliere woningeigenaren, VvE's, en scholen tegen aantrekkelijke voorwaarden. Particulieren kunnen maximaal € 65.000 per woning lenen. Er zijn verschillende leenpakketten beschikbaar met verschillende voorwaarden.

Wanneer een woningbezitter boven de € 30.000 wil lenen voor een “*Zeer Energiezuinig Pakket*” of “*Zeer Energiezuinig Pakket+*” of “*Nul op de Meter?*”, dan moeten de maatregelen voldoen aan hogere isolatiewaarden, ventilatie-eisen en kierdichtheid. De woningbezitter kan maximaal € 50.000 per woning lenen voor een *Zeer Energiezuinig Pakket* en maximaal € 65.000 voor een *Zeer Energiezuinig Pakket +* of *Nul op de Meter* renovatie. De looptijd wisselt per leenbedrag, maar is maximaal 20 jaar. Als VvE kan er ook een lening aangevraagd worden, met een looptijd van 30 jaar van maximaal € 65.000 per appartement. Scholen kunnen meedoen met een minimale leensom van € 15.000 en een looptijd van 15 jaar. De lening wordt aangevraagd onder begeleiding van een procesbegeleider.

Tot eind 2020 heeft het fonds bijna € 600 miljoen aan Energiebespaarleningen toegekend. Dit heeft vooralsnog geresulteerd in meer dan 75.000 energiebesparende maatregelen voor 40.000 woningen. Eind 2023 wil het Warmtefonds € 1,2 miljard aan leningen hebben verstrekt. Doel is om hiermee dan meer dan 220.000 energiebesparende maatregelen en 90.000 huishoudens en onderwijsinstellingen te realiseren.

Energiebespaarhypotheek¹⁷: Het Warmtefonds heeft haar doelgroepen en diensten per 2021 verbreed. Zo wordt op verzoek van de overheid in 2021 de Energiebespaarhypotheek ontwikkeld. Deze hypotheek is bestemd voor huizenbezitters met een beperkte leencapaciteit en van wie de woning deel uitmaakt van een wijkaanpak van een gemeente of woningcorporatie. Dit maakt het mogelijk dat alle inwoners straks mee kunnen doen aan de verduurzaming van hun wijk of straat. Het Nationaal Warmtefonds behandelt nu de eerste aanvragen van woningeigenaren voor energiebespaarhypotheek uit wijkaanpakken van gemeenten en corporaties. Voor de zomer van 2022, op basis van de eerste ervaringen met deze doelgroep, worden vanuit de overheid de mogelijkheden beschreven om ook buiten wijkaanpakken financiering aan te bieden aan woningeigenaren zonder leenruimte.

¹⁶ <https://www.warmtefonds.nl/>

¹⁷ <https://www.aardgasvrijewijken.nl/themas/kostenfinanciering/energiebespaarhypotheek+voor+bewoners+in+wijkaanpa/default.aspx>

3.1.4 **EZK korting energiebelasting**

Dit betreft extra belastingkorting op de energierekening en verlaging van het belastingtarief op elektriciteit in 2022¹⁸. Voor een huishouden met een gemiddeld verbruik (d.w.z. .170 m³ gas en ruim 2.384 kWh elektriciteit) betekent dit een daling van het belastingdeel van ongeveer € 400 op jaarbasis. In de praktijk zal dat bedrag per huishouden verschillen, afhankelijk van het energieverbruik van het huishouden.

3.1.5 **Nationaal isolatieprogramma**

Het isolatieprogramma biedt zowel woningeigenaren als huurders mogelijkheden om hun woning (beter) te isoleren¹⁹. Voor dit programma is € 514 miljoen gereserveerd en ligt de focus op het verbeteren van slecht geïsoleerde woningen en de inzet van hybride warmtepompen. Het programma bevat de volgende hoofdlijnen:

- Een basissubsidie voor verduurzaming van koopwoningen: de bestaande Investeringssubsidie Duurzame Energie en Energiebesparing (ISDE) en Subsidie Energiebesparing Eigen Huis (SEEH) wordt verhoogd van 20% naar 30% als onderdeel van het NIP.
- Een basissubsidie voor verduurzaming van huurwoningen: hier is € 100 miljoen voor vrijgemaakt.
- Middelen voor gemeenten voor een lokale aanpak: gemeentes kunnen huishoudens makkelijker bereiken en beschikken over kennis en beleid vanuit eerdere projecten. Om gemeentes te ondersteunen in hun lokale aanpakken wordt € 148.5 miljoen beschikbaar gesteld.
- Middelen voor de ontwikkeling van een aanbod voor gelijksoortige woningtypen: er wordt tussen 2022 tot en met 2024 € 8 miljoen per jaar beschikbaar gesteld voor het aanjagen en ondersteunen van marktontwikkelingen wat betreft collectieve verduurzamingsaanpakken.
- Natuur inclusief, duurzaam en circulair isoleren: bij woningisolatie moet rekening worden gehouden met beschermde diersoorten die in een woning of gebouw nestelen. Om het isolatieprogramma natuur inclusief te houden wordt de aanpak samen met het ministerie van LNV ontwikkeld. Hiervoor is vanuit BZK € 4 miljoen gereserveerd.
- Ondersteuning via communicatie en voorlichting: om burgers te attenderen op het isolatieprogramma wordt van 2022 tot en met 2024 per jaar € 1 miljoen beschikbaar gesteld voor een landelijke communicatiecampagne.

3.1.6 **SZW-regeling**

De regeling²⁰ biedt lage inkomens een eenmalige energietoeslag van € 1500. Gemeenten kunnen dit bedrag ambtshalve overmaken aan inwoners met een minimumuitkering, alsook aan huishoudens met een minimuminkomen maar zonder uitkering (zoals werkende armen, IOW- gerechtigden, AOW-gerechtigden zonder aanvullend pensioen en zelfstandigen met een laag inkomen). Het wordt aan de gemeenten zelf overgelaten hoe ze de voorlichting uitvoeren.

¹⁸ <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2021/10/15/kabinet-verlaagt-energiebelasting-en-stelt-extra-geld-voor-isolatie-beschikbaar>

¹⁹ <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2021/11/12/minister-ollongren-presenteert-nationaal-isolatieprogramma>

²⁰ [Ministerie SZW: wijs huishoudens met laag inkomen op aanvraag energietoeslag | Nieuwsbericht | Rijksoverheid.nl](#)

Gemeenten hoeven de werkende armen, IOW-gerechtigden, AOW-gerechtigden zonder aanvullend pensioen, en zelfstandigen met een laag inkomen niet zelf op individuele basis te benaderen. Het staat gemeenten vrij middels voorlichting meer of minder gericht te werk te gaan. Van minder gerichte voorlichting is bijvoorbeeld sprake bij een algemene voorlichting aan alle inwoners van de gemeente. Op die manier kunnen mensen, die denken een recht te hebben op deze tegemoetkoming, een aanvraag indienen bij de gemeente. De gemeenten mogen zelf een inkomensdrempel toepassen.

Mensen met dreigende geldzorgen kunnen ook andere ondersteuning krijgen, bijvoorbeeld door een betalingsregeling af te spreken met de energieleverancier of via het Geldloket van de gemeente. Op de website [Geldfit.nl/energie](https://www.geldfit.nl/energie) kunnen zij zien welke hulp er lokaal beschikbaar is en wat zij zelf kunnen doen.

3.2 Provinciale programma's en beleid rondom energiearmoede

Steeds meer provincies nemen een actieve rol in het werken aan een inclusieve energietransitie middels provinciale programma's en beleid. Tabel 7 bevat een overzicht van programma's en projecten.

Omdat provincies en gemeentes decentraal werken aan deze problematiek, is er geen centrale kennisbank beschikbaar met deze informatie. TNO heeft contact met veel Nederlandse provincies en gemeentes. Op basis van ons netwerk hebben we hieronder de belangrijkste initiatieven op een rij gezet.

In onderstaande tabel staat kort per provincie kort weergegeven wat er plaatsvindt, extra informatie staat in Bijlage E.

Drenthe	<p>Isolatiegift: Dit is een subsidie voor huizenbezitters met een inkomen van 130% Wettelijk Minimum Inkomen, voor het aanbrengen van spouwmuur- en/of vloerisolatie, waarbij 100% van de kosten worden uitgekeerd aan het isolatiebedrijf (max. €2.500).</p> <p>Actieplan: "Actieplan Energieneutraal Wonen" met als doel dat in 2040 alle Drentse inwoners niet meer afhankelijk zijn van fossiele energiebronnen. Om dat doel te bereiken verstrekt de provincie o.a. leningen en subsidies aan inwoners om hun woning te verduurzamen.</p>
Friesland	Verstrekken van subsidies voor het "Energieteam Fryslân": een Fries netwerk van energiecoaches voor zowel huurders en woningeigenaren.
Gelderland	De Energiebank heeft meerdere trajecten lopen in de provincie gericht op het bestrijden van energiearmoede door middel van energiecoaches.
Groningen	<p>Energiebespaarlening: maximaal 1000 huishoudens met een laag inkomen kunnen een lening aanvragen van maximaal € 2500 voor het aanbrengen van energiebesparende maatregelen.</p> <p>Ontwikkelfonds: dit fonds is bedoeld om lokale initiatieven mee te laten profiteren in de projectontwikkeling van zon- en windparken.</p>

Limburg	Onderzoek uitgevoerd naar de mogelijk rol van de provincie door TNO. Tijdens het schrijven van dit rapport is er door de provincie een kwartiermaker aangesteld om een meerjarenprogramma in de stijgers te zetten, samen met onder andere lokale woningcorporaties en gemeenten.
MRA/Noord-Holland	Deze regio is bezig met de opzet van een meerjarig programma bestaande uit o.a. pilotprojecten om energiearmoede aanpakken te monitoren en evalueren, het beschikbaar stellen van middelen voor de meest kansrijke energiearmoede-interventies, monitoring van de interventies, en het opzetten van leerlabs voor gemeenten. Een Leerkring is gestart en wordt geleid door SPDE (Service Punt Duurzame Energie).
Noord-Brabant	Energie Voor Iedereen (EVI) Gedeeltelijke financiering van vier pilotprojecten waarin werd onderzocht hoe bewoners (die beschikken over weinig financiële middelen) hun huis kunnen verduurzamen. Naast financiering deelde de provincie de geleerde lessen door de rest van Noord-Brabant.
Overijssel	Subsidie energiebesparende maatregelen: Subsidie voor woningeigenaren met onvoldoende financiële middelen voor energiebesparende maatregelen. Startup-in-Residence-programma: Programma om innovatieve oplossingen te vinden voor zeven vraagstukken rondom energie en verduurzaming.
Utrecht	Aanpak bestaande uit drie programmaliijnen: <ol style="list-style-type: none"> 1. Actie: ondersteuning collectieve projecten met subsidies. 2. Kennis: onderzoek, expertise en netwerk. 3. Innovatie: ontwikkeling van een nieuw (financierings) instrumentarium. <p>Er is een Leerkring gestart met gemeenten, geleid door adviesbureau Hiemstra & De Vries.</p>
Zeeland	Geen beleid bekend.
Zuid-Holland	Provinciaal programma: Er is een lerend netwerk opgezet voor gemeenten om kennis van bestaande initiatieven voor een inclusieve transitie te delen en te versterken. Daarnaast worden energiearmoede aanpakken financieel versterkt in een aantal wijken van deelnemende gemeenten.

3.3 Het landelijk Kennis- en Ondersteuningsprogramma Energiearmoede

Flevoland is niet de enige provincie waarin energieweerbaarheid en energiearmoede een uitdaging vormen. Veel provincies en gemeenten lopen tegen vergelijkbare problemen aan waar het gaat om het formuleren van een effectieve energiearmoede doelstelling en aanpak. Er is dan ook veel behoefte bij provincies en gemeenten aan het delen van kennis, inzichten en aanpakken; zowel in beleidsformulering alsook in de beleidsuitvoering.

Het landelijk Kennis- en Ondersteuningsprogramma Energiearmoede, dat in het najaar van 2022 van start gaat, komt tegemoet aan deze vragen en behoeften. Het

programma is een samenwerking tussen TNO, verschillende provincies en de ministeries van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK), Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) en Economische Zaken en Klimaat (EZK). Het doel van het programma is om lokale, regionale en nationale beleidsmakers en uitvoerders rond het thema energiearmoede te ondersteunen. Het programma moet leiden tot een versnelling van kennisopbouw en -uitwisseling rondom energiearmoede problematiek en -aanpakken. Dit moet resulteren in een verbeterde situatie voor huishoudens die op dit moment in energiearmoede leven en voorkomen dat huishoudens te maken krijgen met energiearmoede.

Het programma bestaat uit drie kernactiviteiten. Onder deze kernactiviteiten vallen een aantal gerelateerde projecten. De drie kernactiviteiten zijn:

1) Monitoren

Dit betreft zowel energiearmoede als de aanpak ervan. Het eerste is essentieel om te weten wie in energiearmoede leeft, waar zij zich bevinden en in welke situatie. Zoals eerder beschreven hebben verschillende doelgroepen elk een eigen aanpak nodig. Het tweede is belangrijk om de aanpak van energiearmoede effectiever te maken. Het gaat hier om het weten (en meten) hoe interventies effect hebben op de verschillende doelgroepen. Aan de hand van effectiviteitsmetingen die zowel kwantitatief als kwalitatief meten hoe interventies effect hebben zal een beeld ontstaan hoe welke doelgroep het beste bereikt kan worden. Samen met de nieuwe energiearmoede indicatoren van het CBS en verschillende onderzoeken van TNO zullen er meer en gedetailleerde cijfers beschikbaar komen. De aanpak van energiearmoede zal worden gemeten en de resultaten landelijk beschikbaar gemaakt.

2) Leren

Het ondersteunen van lokale beleidsmakers en uitvoerders is de tweede kernactiviteit van het programma. Dit gebeurt zowel op basis van data en (inter)nationale wetenschappelijke literatuur als door het uitwisselen van ervaringen en het verbinden via samenwerkingsverbanden. Dit laatste kan het programma doen tussen gemeenten, provincies, uitvoerders en stakeholders.

Op dit moment is de directe hulp aan huishoudens en datavraag over waar deze huishoudens wonen het meest actueel voor lokale beleidsmakers. Daarnaast willen we inzichten uit de monitoring en internationale lessen verzamelen en delen met lokale beleidsmakers om tot een effectieve aanpak van energiearmoede te komen. Ten slotte zal er aandacht zijn voor de integraliteit van de aanpak. De verschillende regelingen op het sociaal domein en energiedomein zijn belangrijk om in één aanpak mee te nemen zeker als deze aanpak de mensen in energiearmoede effectief weet te bereiken.

Hulp met het werken aan middellange termijn uitdagingen behoort tot de mogelijkheden, om zo verder na te denken over hoe kwetsbare huishoudens op middellange termijn geholpen kunnen worden en daar nu al mee te beginnen. Er zullen experts beschikbaar zijn die bij zowel voor korte termijn als de middellange termijn kunnen meedenken en ontwikkelen. Er zullen daarnaast bijeenkomsten en workshops georganiseerd worden met internationale experts, en er komt een jaarlijkse rapportage met internationale voorbeelden van energiearmoede beleid en doelstellingen.

Partijen als woningcorporaties, uitvoerders zoals Geldfit en Divosa, adviseurs als Hiemstra en de Vries, Platform31, en Berenschot zijn belangrijk in de verankering van de geleerde lessen in de praktijk en het op termijn afschalen van het programma.

3) Ontwikkelen en verbeteren

Nationale, regionale en lokale beleidsmakers worden vanuit het programma ondersteund met het formuleren van doelstellingen, strategieën, interbestuurlijke relaties en beleidsinstrumenten voor de aanpak van energiearmoede. Voor lokale beleidsmakers is vaak niet duidelijk wat de nationale beleidsdoelstellingen en -kaders zijn. Ook wordt op dit moment een visie en middelen voor de (middel)lange termijn gemist. Voor nationale beleidsmakers is het belangrijk het overzicht te hebben en te weten wat een effectieve aanpak is voor de verschillende doelgroepen. Ook ligt er een vraagstuk op het gebied van de interbestuurlijke relaties tussen verschillende domeinen, bestuurslagen en publiek-private verantwoordelijkheden. Op basis van gesprekken tussen verschillende stakeholders en inzicht in data en effectiviteitsmetingen zal het programma adviseren over beleidsdoelstellingen, -kaders en -instrumenten die helpen bij de aanpak van energiearmoede. Hiervoor zal het programma analyses en onderzoek uitvoeren naar en adviseren over zowel de kwantitatieve als kwalitatieve effecten van verschillende beleidsopties. Door data te combineren met interviews en enquêtes onder mensen in de praktijk ontstaat een vollediger beeld van hoe het werken aan een inclusieve energietransitie, en het bestrijden van energiearmoede verloopt.

4 Energiearmoede: resultaten per gemeente

In dit hoofdstuk worden de energiearmoede cijfers per gemeente besproken. Zoals vermeld in de inleiding zijn onderstaande gegevens gebaseerd op CBS microdata²¹ uit 2019. Dit is de meest volledige en recente dataset die het CBS ten tijde van dit onderzoek voorhanden heeft. Ook de energiearmoede cijfers over Nederland komen uit deze dataset. Dit betekent dat de data iets verouderd zijn, wat een belangrijke limitatie is gezien de oorlog in Oekraïne en veranderingen op de energiemarkt.

Naast de veroudering van deze dataset, is het belangrijk te noemen dat de dataset niet volledig is doordat de energiegegevens van huishoudens die zijn aangesloten op een warmtenet niet beschikbaar zijn in CBS microdata. Aangezien met name veel bewoners in Almere zijn aangesloten op een warmtenet, zijn de cijfers van gemeente Almere niet compleet. In onze studie hebben we voor 52.434 huishoudens in Almere geen adequaat beeld wat betreft hun energieverbruik en kosten. Dat komt neer op 60% van alle huishoudens in Almere, ofwel 30% van alle huishoudens in Flevoland.

In november 2022 komt het CBS met de nieuwe microdata met cijfers over 2020, en begin 2023 worden de energiearmoede cijfers van 2021 beschikbaar. De gegevens van huishoudens die zijn aangesloten op een warmtenet worden helaas (nog) niet beschikbaar in de nieuwe CBS microdata.

4.1 Energiearmoede in Flevoland

Meer dan tienduizend huishoudens met een laag inkomen hebben problemen met betaalbaarheid van energie of wonen in een energetisch slecht huis (dit zijn de huishoudens gemeten met de LIHK en LISH indicator). Dit komt neer op 5,9% van het totaal aantal huishoudens in Flevoland; iets boven het Nederlands gemiddelde van 5,7%. Zie ook Figuur 1 in [Bijlage B.1](#).

Daarnaast zijn er in Flevoland veel huishoudens waarbij, zeker met de stijgende gasprijzen, energiearmoedeproblemen dreigen te ontstaan. Deze kwetsbare huishoudens wonen in een energetisch slecht huis en zijn eigenaar zonder financiële ruimte voor verduurzaming (gemeten met de ESHF indicator)²² of huurders die voor verduurzaming afhankelijk zijn van hun verhuurder (gemeten met de HSH indicator)²³. Het aandeel huiseigenaren dat in een slecht huis woont en niet

²¹ CBS microdata zijn op aanvraag beschikbare data die door het CBS worden verzameld. Zie <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/maatwerk-en-microdata/microdata-zelf-onderzoek-doen>.

²² Het aantal woningeigenaren in een energetisch slecht huis zonder financiële ruimte voor verduurzaming wordt gemeten met de zogenaamde 'ESHF indicator'. Deze letters staan voor Eigenaar van een energetisch Slecht Huis en geen Financiële middelen voor verduurzaming, zie Bijlage A voor een toelichting.

²³ Het aantal huurders van een energetisch slecht huis, die niet zelf kunnen besluiten tot verduurzaming wordt gemeten met de zogenaamde 'HSH indicator'. Deze letters staan voor Huurders van een energetisch Slecht Huis, zie Bijlage A voor een toelichting.

kan verduurzamen is significant hoger in Flevoland (31%) dan in de rest van Nederland (21%). Zie Tabel 2 voor de precieze percentages en aantallen.

De gemeenten Lelystad, Noordoostpolder en Dronten hebben hier het meest mee te maken: onder huiseigenaren komt het vaak voor dat hun huis energetisch slecht is en dat er geen vermogen beschikbaar is om te verduurzamen (respectievelijk 45%, 34% en 32%). Daarnaast geldt in Dronten, Lelystad en Urk, dat huurders relatief vaak in een energetisch slecht huis wonen (respectievelijk 50%, 47% en 39%).

4.1.1 *Welke huishoudens moeten als eerst geholpen worden?*

In dit hoofdstuk komen verschillende doelgroepen energiearmoede huishoudens voorbij; huishoudens die problemen hebben met de betaalbaarheid van hun energierekening, huishoudens die in een huis wonen met een laag energielabel en huishoudens in een laag label woning die bijna geen energie verbruiken om zo de kosten te drukken.

Elke doelgroep heeft te maken met specifieke problematiek. Dit vereist een eigen energiearmoede aanpak. Wij adviseren per problematiek welke aanpak vereist is. Bijvoorbeeld: energiearme huishoudens die in een woning met een slecht energielabel wonen, zijn het meest gebaat bij een (gedeeltelijke) woningrenovatie. Energiearme huishoudens met hoge energiekosten zijn het meest gebaat bij het vervangen van oude (energie slurpende) apparaten of het leren van vaardigheden om efficiënt met energie om te gaan.

De volgorde waarin doelgroepen geholpen worden, is echter een keuze aan de gemeente zelf. Een gemeente kan bijvoorbeeld kiezen om de grootste doelgroep als eerst te helpen, of de doelgroep die 'het meest in nood' is. Welke doelgroep het meest in nood is blijft een afweging. Dit kunnen bijvoorbeeld de huishoudens zijn met een laag inkomen die wonen in een slecht huis en onderconsumeren (LISH-). Zij ervaren waarschijnlijk nadelige gezondheidseffecten vanwege de slechte staat van hun huis en de onderconsumptie van energie. Maar ook de mensen met een laag inkomen die hoge energiekosten hebben (LHK) of wonen in een slecht huis wonen en energie overconsumeren (LISH+) hebben het moeilijk. Zij hebben waarschijnlijk veel geldproblemen en daardoor financiële stress en minder geld voor bijvoorbeeld gezond eten en/of medicijnen met alle gevolgen van dien.

Tabel 2. Vergelijking energiearmoede (gemeten met 6 indicatoren) in Nederland, Flevoland en de zes gemeenten in Flevoland.

			Aantal huishoudens (% huishoudens)							
			Nederland	Flevoland	Almere	Dronten	Lelystad	Noordoostpolder	Urk	Zeewolde
Betaalbaarheid										
1.	LIHK	Laag inkomen & hoge energiekosten	317.171 (4,00%)	6.703 (3,86%)	3.530 (4,04%)	593 (3,42%)	2.052 (6,04%)	716 (3,71%)	229 (3,68%)	213 (2,27%)
Huiskwaliteit										
2.	LISH	Laag inkomen & slecht huis	283.694 (3,58%)	7.295 (4,20%)	1.844 (2,11%)	973 (5,61%)	2.701 (7,96%)	921 (4,78%)	228 (3,66%)	103 (1,10%)
2a.	LISH-	Laag inkomen & slecht huis & onderconsumptie	102.207 (1,29%)	2.505 (1,44%)	454 (0,52%)	423 (2,44%)	896 (2,64%)	377 (1,95%)	47 (0,75%)	34 (0,36%)
2b.	LISH+	Laag inkomen & slecht huis & overconsumptie	149.753 (1,89%)	3.800 (2,19%)	1.067 (1,22%)	431 (2,48%)	1.368 (4,03%)	423 (2,20%)	160 (2,57%)	60 (0,64%)
Deelname energietransitie										
3e.	ESHF	Eigenaren in slecht huis, niet zelf kunnen financieren	1.010.934 (21,26%)	37.352 (30,74%)	14.511 (25,55%)	3.896 (32,10%)	10.031 (45,45%)	4.587 (33,97%)	1156 (23,07%)	1.598 (24,30%)
3h.	HSH	Huurders in slecht huis	846.394 (26,70%)	17.432 (33,47%)	4.753 (15,54%)	2.607 (50,11%)	5.609 (47,20%)	2.040 (35,26%)	491 (39,20%)	381 (13,54%)

4.2 Almere

Samenvatting: Energiearmoede in Almere

Energiearmoede heeft, voor bewoners die *niet* zijn aangesloten op een warmtenet, vooral te maken met het hebben van een **laag inkomen** en **hoge energiekosten**. Focus daarom op het vervangen van **energie-inefficiënte apparaten** (zoals oude elektrische apparatuur) of het verbeteren van de bewoners hun **vaardigheden** om efficiënt om te gaan met energie. Daarnaast dient een energiearmoede aanpak zich op zowel **huurders** van een sociale huurwoning, **alleenstaanden** (met kinderen) en **bijstandsgerechtigden** te richten, en daarnaast op huiseigenaren. De situatie in Almere lijkt (qua type problematiek en doelgroep) op die van grootstedelijke problematiek. Dat maakt het interessant om **krachten te bundelen** en ervaringen in energiearmoede aanpakken te **delen met andere grotere steden**.

Algemeen

In 2019 bestond Almere uit 87.390 huishoudens, waaronder een groot aantal koppels met kinderen (35%, 30.587 huishoudens²⁴). Aangezien veel bewoners in Almere zijn aangesloten op een warmtenet en CBS microdata geen energieverbruik bevatten van deze huishoudens, zijn de data voor gemeente Almere niet volledig. In onze studie hebben we voor 52.434 huishoudens in Almere geen adequaat beeld van hun energiegebruik (d.w.z. 60% van alle huishoudens in Almere, ofwel 30% van alle huishoudens in Flevoland; zie Figuur 2).

De meeste woningen in Almere zijn gebouwd na 1975 (zie [Bijlage C](#)). 65% van de woningen bestaat uit koopwoningen, 30% uit corporatiewoningen en 5% uit overige en particuliere verhuur.

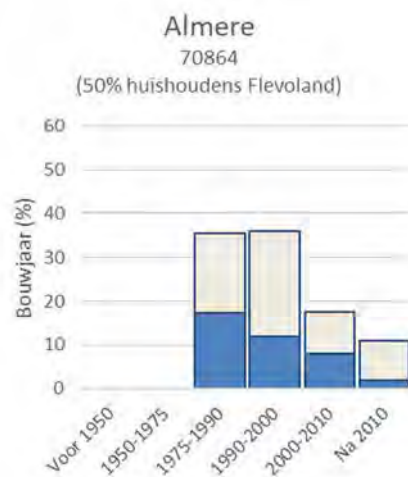
Betaalbaarheid energie en huiskwaliteit

Energiearmoede in Almere heeft in meerdere mate te maken met de betaalbaarheid: het percentage energiearme huishoudens gemeten met de LIHK indicator is hoger (4,04%, 3530 huishoudens) dan het percentage energiearme huishoudens gemeten met de LISH indicator (2,11%, 1844 huishoudens). Energiearmoede in Almere lijkt dus, voor bewoners die *niet* zijn aangesloten op een warmtenet, in meerdere mate te maken te hebben met energie-inefficiënte apparaten (bijv., oude apparaten) of energie-inefficiënt gedrag.

²⁴ Op een totaal van 87.390 huishoudens in de CBS microdata.

Aangezien er geen gegevens beschikbaar zijn van bewoners die zijn aangesloten op een warmtenet en dit veel inwoners in Almere betreft (60% van de huishoudens), is er op wijkniveau weinig data beschikbaar. De wijken waarover wel data beschikbaar zijn, zijn Almere Haven en Almere Buiten. De LIHK percentages zijn hier respectievelijk 6,0% (533 huishoudens) en 3,3% (619 huishoudens)²⁵.

Als we de huishoudens met een laag inkomen en hoge energiekosten (LIHK) gedetailleerder bekijken (zie [Bijlage B.2](#)) valt op dat 52% (1836 huishoudens) inkomen heeft uit de bijstand of sociale voorzieningen. Daarnaast woont 50% (1765 huishoudens) in een tussenwoning en wonen de meesten alleen met hun kind(eren) (33%, 1165 huishoudens zijn alleenstaande ouders) of alleen (28%, 988 huishoudens zijn eenpersoonshuishoudens). Wat het woningeigendom betreft is 80% huurder van een corporatiewoning (2824 huishoudens).

Figuur 2: Verdeling van de huishoudens in onze studie voor Almere, naar woningbouwjaar. Het witte, bovenste deel van het diagram toont het percentage huishoudens op een warmtenet waarover geen data beschikbaar is.

Deelname aan de energietransitie

Onder bewoners in een slecht huis is het percentage woningeigenaren dat niet kan verduurzamen is groter (25,55%) dan het percentage huurders (15,54%). In tegenstelling tot Lelystad, zien we dit patroon ook in de absolute aantallen: de groep woningeigenaren in een slecht huis die niet kan verduurzamen is flink groter (14.511 woningeigenaren) dan de groep huurders in een slecht huis (4.753 huurders).

Zie [Bijlage B.2](#) voor een overzicht van de energiearmoede cijfers voor de gehele gemeente Almere.

²⁵ Het aantal huishoudens is berekend door het percentage te vermenigvuldigen met het totaal aantal huishoudens in die wijk in de CBS microdata. Het werkelijke aantal kan iets afwijken.

4.3 Dronten

Samenvatting: Energiearmoede in Dronten

Uit de top 3 wijken met energiearmoede komen lage aantallen huishoudens wat een individuele of fijnmazige aanpak vereist. Daarnaast dient een energiearmoede aanpak zich idealiter op **huurders** van een sociale huurwoning, **alleenstaanden** en **bijstands- en pensioengerechtigden** te richten. De situatie in Dronten lijkt enigzins (qua type problematiek en doelgroep) op die van Lelystad en de Noordoostpolder, dat maakt het interessant om **krachten te bundelen en ervaringen in energiearmoede aanpakken te delen**.

Algemeen

In 2019 bestond Dronten uit 17.340 huishoudens, waaronder een groot aantal koppels *zonder* kinderen (35%, 6069 huishoudens). Verder zijn de meeste woningen gebouwd tussen 1950 en 2000 (zie [Bijlage C](#)). Van de woningen bestaat 70% uit koopwoningen, 25% uit corporatiewoningen en 5% uit overige en particuliere verhuur.

Betaalbaarheid energie en huiskwaliteit

Tabel 2 laat zien dat energiearmoede in Dronten in meerdere mate te maken heeft met een lage huiskwaliteit. Het percentage energiearme huishoudens gemeten met de LISH indicator is hoger (5,61%, 973 huishoudens) dan het percentage energiearme huishoudens gemeten met de LIHK indicator (3,42%, 593 huishoudens). Daarnaast is het aantal huishoudens die energie overconsumeren (LISH+) bijna gelijk aan het aantal huishoudens die energie onderconsumeren (LISH-), respectievelijk 2,48% (431 huishoudens) en 2,44% (423 huishoudens).

De top 3 wijken waar de hoogste percentages huishoudens zitten met een laag inkomen die wonen in een slecht huis (LISH), zijn: Dronten Noord (18,0%, 94 huishoudens), Dronten Midden (9,6%, 258 huishoudens) en Swifterbant (9,1%, 196 huishoudens)²⁶.

Als we de huishoudens met een laag inkomen die wonen in een slecht huis gedetailleerder bekijken (zie [Bijlage B.3](#)) valt op dat 40% (389 huishoudens) inkomen heeft uit de bijstand of sociale voorzieningen en 40% (389 huishoudens) uit pensioen. Daarnaast woont 62% (603 huishoudens) in een tussenwoning en wonen de meesten alleen (43%, 418 huishoudens zijn eenpersoonshuishoudens). Wat het woningeigendom betreft is 86% huurder van een corporatiewoning (837 huishoudens). Zie [Bijlage B.3](#) voor een visuele weergave van de complete verdelingen.

²⁶ Het aantal huishoudens is berekend door het percentage te vermenigvuldigen met het totaal aantal huishoudens in die wijk die geïnccludeerd zijn in de CBS microdata. Het werkelijke aantal kan dus iets afwijken.

Deelname aan de energietransitie

Het percentage huurders in een slecht huis is groter (50,11%) dan het percentage woningeigenaren in een slecht huis dat niet kan verduurzamen (32,10%). Als we echter naar de absolute getallen kijken, valt op dat de groep woningeigenaren in een slecht huis die niet kan verduurzamen iets groter is (3.896 woningeigenaren) dan de groep huurders in een slecht huis (2.607 huurders).

Zie [Bijlage B.3](#) voor een overzicht van de energiearmoede cijfers voor de gehele gemeente Dronten.

4.4 Lelystad

Samenvatting: Energiearmoede in Lelystad

In een aantal wijken zijn huishoudens aangesloten op een warmtenet. Voor deze ruim 4500 huishoudens¹, zijn geen verbruiksgegevens beschikbaar (i.e. 16.4% van de huishoudens in de gemeente). Energiearmoede heeft in (iets) meer mate te maken met een **lage huiskwaliteit**. Start daarom met het **renoveren** van woningen met een **laag energielabel**, en focus daarbij op hoe huiseigenaren met een laag inkomen de komende jaren kunnen verduurzamen. Maar let ook op het vervangen van **energie-inefficiënte apparaten** (zoals oude elektrische apparatuur) of het verbeteren van de bewoners hun **omgang met energie**. Er is groep die overconsumeert en waar efficiënte apparaten en energiezuinig gedrag voor energiebesparing kunnen zorgen. De situatie in Lelystad lijkt (met name qua doelgroep) enigszins op die van Dronten en de Noordoostpolder, maar heeft meer (groot) stedelijke problematiek. Dat maakt het interessant om **krachten te bundelen** en **ervaringen te delen** met andere grote steden voor het bereiken van de doelgroep.

Algemeen

In 2019 bestond Lelystad uit 33.951 huishoudens met een gevarieerde gezinsopbouw: 30% koppels met kinderen (10.185 huishoudens), 30% koppels zonder kinderen (10.185 huishoudens), 30% eenpersoonshuishoudens (30%, 10.185 huishoudens), en 5% eenoudergezinnen (1698 huishoudens); De overige 5% bestaat uit meerpersoonshuishoudens die niet in deze eerdere categorieën vallen. (1698 huishoudens). De meest voorkomende bouwjaren in Lelystad liggen tussen 1975 en 1990 (zie [Bijlage C](#)). Van de woningen bestaat 65% uit koopwoningen, 30% uit corporatiewoningen en 5% uit overige en particuliere verhuur.

In een aantal wijken zijn huishoudens aangesloten op een warmtenet. Voor deze ruim 4500 huishoudens²⁷, zijn geen verbruiksgegevens beschikbaar (i.e. 16.4% van de huishoudens in de gemeente).

Betaalbaarheid energie en huiskwaliteit

Tabel 2 laat zien dat energiearmoede in Lelystad in (iets) meerdere mate te maken heeft met een lage huiskwaliteit. Het percentage energiearme huishoudens gemeten met de LISH indicator is hoger (7,96%, 2701 huishoudens) dan het percentage energiearme huishoudens gemeten met de LIHK indicator (6,04%, 2052 huishoudens). Daarnaast komt bij de huishoudens die wonen in een slecht huis en een laag inkomen hebben, overconsumptie van energie (LISH+) vaker voor dan onderconsumptie van energie (LISH-), respectievelijk 4,03% (1368 huishoudens) en 2,64% (896 huishoudens).

De top 3 wijken waar de hoogste percentages huishoudens zitten met een laag inkomen die wonen in een slecht huis (LISH), zijn: Schepenwijk Oost (16,19%, 507 huishoudens), Zuiderzeewijk (15,08%, 215 huishoudens) en Schepenwijk West (13,20%, 330 huishoudens)²⁸.

Als we de huishoudens met een laag inkomen die wonen in een slecht huis (LISH) gedetailleerder bekijken (zie [Bijlage B.4](#)) valt op dat 44% (1188 huishoudens) inkomen heeft uit bijstand of sociale voorzieningen en 36% (972 huishoudens) uit pensioen. Daarnaast woont 73% in een tussenwoning (1972 huishoudens) en bestaat 42% uit eenpersoonshuishoudens (1134 huishoudens). Verder woont 77% in een corporatiewoning (2080 huishoudens).

Deelname aan de energietransitie

Het percentage huurders in een slecht huis is groter (47,20%) dan het percentage woningeigenaren in een slecht huis dat niet kan verduurzamen (45,45%). Als we echter naar de absolute getallen kijken, valt op dat de groep woningeigenaren in een slecht huis die niet kan verduurzamen flink groter is (10.031 woningeigenaren) dan de groep huurders in een slecht huis (5.609 huurders).

Zie [Bijlage B.4](#) voor een overzicht van de energiearmoede cijfers voor de gehele gemeente Lelystad.

²⁷ Het betreft huishoudens in de wijken Landstrekenwijk (99%), Waterwijk (69%), Landerijen (52%), Warande Noord (100%), Stadscentrum Zuid (100%), en Stadscentrum, Het Ravelijn (26%). De CBS data bevat gegevens over 6752 huishoudens in deze wijken, maar voor 4561 van deze huishoudens zijn geen gegevens over energieverbruik.

²⁸ Het aantal huishoudens is berekend door het percentage te vermenigvuldigen met het totaal aantal huishoudens in die wijk die geïnccludeerd zijn in de CBS microdata. Het werkelijke aantal kan dus iets afwijken.

4.5 Noordoostpolder

Samenvatting: Energiearmoede in de Noordoostpolder

Uit de top 3 wijken met energiearmoede komen lage aantallen huishoudens wat een individuele of fijnmazige aanpak vereist. Energiearmoede heeft vooral te maken met een **lage huiskwaliteit**. Focus daarom op het **renoveren** van woningen met een **laag energielabel**. Daarnaast dient een energiearmoede aanpak zich idealiter op **alleenstaanden en bijstands- en pensioengerechtigden** te richten. Daarnaast leven de meeste energiearme huishoudens in een hoek of 2 onder 1 kapwoning. de groep woningeigenaren in een slecht huis die niet kunnen verduurzamen meer dan dubbel zo groot is (4.587 woningeigenaren) vergeleken de groep huurders in een slecht huis (2.040 huurders). De situatie in Dronten lijkt (qua type problematiek en doelgroep) op die van de Noordoostpolder, dat maakt het interessant om **krachten te bundelen en ervaringen** in energiearmoede aanpakken te **delen**.

Algemeen

In 2019 bestond de Noordoostpolder uit 19.291 huishoudens, waaronder een groot aantal koppels met kinderen (35%, 6752 huishoudens). Verder zijn de meeste woningen gebouwd tussen 1950 en 1975 (zie [Bijlage C](#)). Van de woningen bestaat 70% uit koopwoningen, 25% uit corporatiewoningen en 5% uit overige en particuliere verhuur.

Betaalbaarheid energie en huiskwaliteit

Tabel 2 laat zien dat energiearmoede in de Noordoostpolder in (iets) meerdere mate te maken heeft met een lage huiskwaliteit. Het percentage energiearme huishoudens gemeten met de LISH indicator is iets hoger (4,78%, 921 huishoudens) dan het percentage energiearme huishoudens gemeten met de LIHK indicator (3,71%, 716 huishoudens). Daarnaast is het aantal huishoudens die energie overconsumeren (LISH+) net iets hoger dan het aantal huishoudens die energie onderconsumeren (LISH-), respectievelijk 2,20% (423 huishoudens) en 1,95% (377 huishoudens).

De top 3 wijken waar de hoogste percentages huishoudens zitten met een laag inkomen die wonen in een slecht huis (LISH), zijn: Rutten (6,44%, 28 huishoudens), Bant (5,75%, 23 huishoudens) en Emmeloord (5,3%, 505 huishoudens)²⁹.

²⁹ Het aantal huishoudens is berekend door het percentage te vermenigvuldigen met het totaal aantal huishoudens in die wijk die geïnccludeerd zijn in de CBS microdata. Het werkelijke aantal kan dus iets afwijken.

Als we de huishoudens met een laag inkomen die wonen in een slecht huis gedetailleerder bekijken (zie [Bijlage B.5](#)) valt op dat 40% (386 huishoudens) inkomen heeft uit pensioen en 38% (350 huishoudens) uit de bijstand of sociale voorzieningen. Daarnaast woont 49% (451 huishoudens) in een hoek- of 2-onder-1-kapwoning en 46% (424 huishoudens) in een tussenwoning. De meesten wonen alleen (43%, 424 huishoudens zijn eenpersoonshuishoudens). Wat het woningeigendom betreft is 73% huurder van een corporatiewoning (672 huishoudens).

Deelname aan de energietransitie

Het percentage huurders in een slecht huis is iets groter (35,26%) dan het percentage woningeigenaren in een slecht huis die niet kunnen verduurzamen (33,97%). Als we echter naar de absolute getallen kijken, valt op dat de groep woningeigenaren in een slecht huis die niet kunnen verduurzamen meer dan dubbel zo groot is (4.587 woningeigenaren) vergeleken de groep huurders in een slecht huis (2.040 huurders).

Zie [Bijlage B.5](#) voor een overzicht van de energiearmoede cijfers voor de gehele gemeente Noordoostpolder.

4.6 Urk

Samenvatting: Energiearmoede in Urk

Energiearmoede heeft in gelijke mate te maken met **betalbaarheid van energie** en een **lage huiskwaliteit**. Er is een groep met overconsumptie. Daarom is het **renoveren** van woningen met een **laag energielabel** nodig, maar ook het vervangen van **energie-inefficiënte apparaten** (zoals oude elektrische apparatuur) of het verbeteren van de bewoners hun **omgang met energie**. Verder valt op dat 39% (89 huishoudens) van deze huishoudens inkomen heeft uit werk of een onderneming. Een energiearmoede aanpak in Urk zich in ieder geval moeten te richten op **woningeigenaren, koppels met kinderen**, pensioengerechtigden en bewoners met inkomen uit werk of een onderneming.

Algemeen

In 2019 bestond Urk uit 6223 huishoudens, waarvan de helft koppels met kinderen (50%, 3111 huishoudens). Het meest voorkomende bouwjaar in Urk ligt tussen 1950 en 1990 (zie [Bijlage C](#)). Van de woningen bestaat 80% uit koopwoningen, 15% uit corporatiewoningen en 5% uit overige en particuliere verhuur.

Betaalbaarheid energie en huiskwaliteit

Tabel 2 zien dat energiearmoede in Urk in gelijke mate een probleem is van betaalbaarheid (energie-inefficiënte apparaten en gedragingen) en lage huiskwaliteit. Het percentage energiearme huishoudens gemeten met de LISH indicator is bijna even groot (3,66%, 228 huishoudens) als het percentage energiearme huishoudens gemeten met de LIHK indicator (3,68%, 229 huishoudens).

Aangezien Urk uit slechts één wijk bestaat, kunnen we voor Urk geen vergelijking van energiearmoede van verschillende wijken beschrijven.

Als we inzoomen op de huishoudens met een laag inkomen die wonen in een slecht huis (zie Tabel 2 en [Bijlage B.6](#)), zien we dat overconsumptie (LISH+) hier veel vaker een probleem is dan onderconsumptie (LISH-), respectievelijk 2,57% (160 huishoudens) en 0,75% (47 huishoudens). Verder valt op dat 39% (89 huishoudens) van deze huishoudens inkomen heeft uit werk of een onderneming en 37% (84 huishoudens) uit pensioen. Daarnaast woont 52% (119 huishoudens) in een tussenwoning en wonen de meesten samen met een partner en kinderen (39%, 89 huishoudens zijn koppels met kinderen) of alleen (29%, 66 huishoudens zijn eenpersoonshuishoudens). Wat het woningeigendom betreft is 48% huurder van een corporatiewoning (109 huishoudens) en 41% woningeigenaar (93 huishoudens).

Deelname aan de energietransitie

Het percentage huurders in een slecht huis is groter (39,20%) dan het percentage woningeigenaren in een slecht huis dat niet kan verduurzamen (23,07%). Als we echter naar de absolute getallen kijken, valt op dat de groep woningeigenaren in een slecht huis die niet kan verduurzamen meer dan dubbel zo groot is (1.156 woningeigenaren) vergeleken met de groep huurders in een slecht huis (491 huurders).

Zie Bijlage B.6 voor een overzicht van de energiearmoede cijfers voor de gehele gemeente Urk.

4.7 Zeewolde

Samenvatting: Energiearmoede in Zeewolde

Zo'n 18% van de huishoudens is aangesloten op een warmtenet. Voor deze 1248 huishoudens zijn geen verbruiksgegevens beschikbaar. Energiearmoede heeft vooral te maken met het hebben van een **laag inkomen** en **hoge energiekosten**. Focus daarom op het vervangen van **energie-inefficiënte apparaten** (zoals oude elektrische apparatuur) of het verbeteren van de bewoners hun **omgang met energie** op een efficiënte manier. 48% (102 huishoudens) inkomen heeft uit de bijstand of sociale voorzieningen. Daarnaast dient een energiearmoede aanpak zich idealiter op **huurders** van een sociale huurwoning, **alleenstaanden ouders** met kinderen en **bijstandsgerechtigden** te richten. Zeewolde heeft een relatief kleine groep energiearme huishoudens, dus een fijnmazige of individuele aanpak kan waardevol zijn om de huishoudens te vinden.

Algemeen

In 2019 bestond Zeewolde uit 9393 huishoudens, waaronder een groot aantal koppels met kinderen (35%, 3288 huishoudens). De meeste woningen zijn gebouwd tussen 1990 en 2000 (40%, zie [Bijlage C](#)). Verder bestaat 70% van de woningen uit koopwoningen, 25% uit corporatiewoningen en 5% uit overige en particuliere verhuur.

Zo'n 18% van de huishoudens is aangesloten op een warmtenet. Voor deze 1248 huishoudens zijn geen verbruiksgegevens beschikbaar.

Betaalbaarheid energie en huiskwaliteit

Tabel 2 laat zien dat in Zeewolde betaalbaarheid een prominentere rol speelt bij energiearmoede dan huiskwaliteit. Het percentage energiearme huishoudens gemeten met de LIHK indicator is hoger (2,27%, 213 huishoudens) dan het percentage energiearme huishoudens gemeten met de LISH indicator (1,10%, 103 huishoudens). Energiearmoede in Zeewolde lijkt meer te maken te hebben met energie-inefficiënte apparaten (bijv., oude apparaten) of energie-inefficiënt gedrag.

Aangezien Zeewolde uit slechts één wijk bestaat, kunnen we voor Zeewolde geen vergelijking van energiearmoede van verschillende wijken beschrijven.

Als we de huishoudens met een laag inkomen en hoge energiekosten (LIHK) gedetailleerder bekijken (zie [Bijlage B.7](#)), valt op dat 48% (102 huishoudens) inkomen heeft uit de bijstand of sociale voorzieningen en 55% (117 huishoudens) woont in een tussenwoning. Daarnaast bestaat deze groep huishoudens met name uit alleenstaande ouders (30%, 64 huishoudens) en eenpersoonshuishoudens (28%, 60 huishoudens). Verder woont 75% (160 huishoudens) van deze

huishoudens in een corporatiewoning en slechts 16% (34 huishoudens) is woningeigenaar.

Deelname aan de energietransitie

Het percentage woningeigenaren in een slecht huis dat niet kan verduurzamen is groter (24,30% van de woningeigenaren) dan het percentage huurders in een slecht huis (13,54% van de huurders). Als we naar de absolute getallen kijken, zien we dit ook terug: de groep woningeigenaren in een slecht huis die niet kan verduurzamen is meer dan vier keer zo groot (1.598 woningeigenaren) vergeleken met de groep huurders in een slecht huis (381 huurders).

Zie Bijlage B.7 voor een overzicht van de energiearmoede cijfers voor de gehele gemeente Zeewolde.

5 Conclusies en aanbevelingen

In heel Nederland komen huishoudens voor die te maken hebben met energiearmoede, of er kwetsbaar voor zijn. Flevoland is daarin geen uitzondering, maar vanwege de jonge woningvoorraad is het aantal woningen met een lage energiekwaliteit relatief beperkt. Dat neemt echter niet weg dat ook in Flevoland veel huishoudens een verminderde 'energieweerbaarheid' hebben.

De zes gemeenten in Flevoland hebben allemaal een plan van aanpak voor de besteding van de Rijksmiddelen en treffen voorbereidingen voor een effectieve besteding. Tegelijkertijd realiseren alle gemeenten zich dat men er niet is met een eenmalige tegemoetkoming: er moeten structurele oplossingen komen voor het aanpakken van energiearmoede; zowel voor het verbeteren van woningen en witgoed, alsook op het gebied van verduurzaming van energiebronnen en op gedragsverandering.

Uit interviews met de gemeenten blijkt dat er weinig behoefte is aan extra onderzoek en samenwerking rondom energiearmoede; "Doorpakken en uitvoeren" is de tendens bij de urgente vraagstukken rondom energietransitie en energiearmoede. In het algemeen is er de voorkeur voor een aantal goede beschikbare aanpakken die makkelijk kunnen worden overgenomen door buurgemeenten. We zien bij Almere en Lelystad, wellicht onder druk van grotenstedenproblematiek, dat zij wel behoefte hebben aan effectiviteitsmetingen naast concrete acties. Het is voor de provincie daarom op dit moment logischer om een aantal concrete acties te ondernemen, gezien vanuit de cijfers en de aangegeven behoeften. De uitvoering hiervan leent zich voor het opstellen van een meerjarenprogramma, compleet met budget en team.

5.1 Aanbevelingen

In het licht van deze korte en middellange termijnuitdagingen heeft het TNO team een viertal aanbevelingen opgesteld met bijbehorende concrete acties. Deze aanbevelingen zijn gebaseerd op analyse van de Flevoland-specifieke data en interviews, en de kennis en ervaring van het TNO team met beleidsonderzoek naar energiearmoede. De aanbevelingen zijn voor de provincie Flevoland ter overweging als startpunt voor verdere ondersteuning van haar gemeenten. Daarnaast bevat het aanknopingspunten en elementen voor een mogelijk meerjarenprogramma voor de provincie Flevoland:

1. Verbeter databeschikbaarheid en -analyse

Het adagium (en cliché) 'meten is weten' is ook voor de aanpak van energiearmoede belangrijk, te meer omdat het een relatief nieuw beleidsveld is waar nog niet op structurele manier informatie wordt verzameld en ontsloten.

Identificatie van kwetsbare huishoudens leunt sterk op gedetailleerde data over huiskwaliteit en inkomsten en uitgaven van huishoudens, en voor een effectieve en gerichte aanpak van energiearmoede is het belangrijk te weten 'wat werkt en wat niet'; op beide gebieden is nog veel ruimte voor verbetering.

Warmtenetten

Voor 60% van de inwoners van Almere (i.e. 30% van alle inwoners van Flevoland) is geen detaildata over energiegebruik beschikbaar omdat ze op een warmtenet aangesloten zijn; het CBS heeft deze gegevens niet en het energiebedrijf stelt ze niet ter beschikking. In Lelystad en Zeewolde geldt dit voor ongeveer een zesde van de huishoudens. Deze afwezigheid van gebruiksdata maakt het bijzonder moeilijk om energiearmoede effectief in kaart te brengen en aan te pakken.

CBS data

In het najaar van 2022 komt het CBS met nieuwe data. Dit omvat een update van bestaande gegevens en een uitbreiding van de set indicatoren. Het is de verwachting dat de update een beter en gedetailleerder beeld geeft van de aard en omvang van energiearmoede.

Dit is een uitgelezen moment voor de provincie om specifieke vragen van gemeenten en woningcorporaties over de cijfers te verzamelen, en bijeenkomsten te organiseren om deze vragen te bespreken en onduidelijkheden weg te nemen. Als op basis van deze bijeenkomst nog extra analyse nodig blijkt, zou de provincie dit kunnen laten uitvoeren.

Effectmeting

Individuele gemeenten hebben te weinig tijd en middelen om effectiviteitsmetingen aan te pakken en een aantal gemeenten heeft hierbij hulp gevraagd. Ook corporaties zien het nut van diepgaande studies naar vragen als: Welke specifieke maatregelen zijn zinvol in Flevoland, welke gedragsveranderingen hebben het meeste nut? Hoe goed werken de SPUK aanpakken? Wat zijn de bijkomende positieve effecten van verhoging van energieweerbaarheid?

De provincie zou hier een ondersteunende en faciliterende rol kunnen spelen door effectmetingen te laten doen. Door jaarlijks een selectie van twee tot vier gemeentelijke interventies te laten onderzoeken kan er veel geleerd worden. Hierbij moet worden gedacht aan de effectiviteit van bijvoorbeeld energiecoachtrajecten, communicatie campagnes, aanmeldingsstrategieën voor huishoudens, en de besparingen en gedragsveranderingen die zijn gerealiseerd. Rapportages met aanbevelingen kunnen vervolgens beschikbaar worden gemaakt voor andere gemeenten in werksessies en webinars.

Acties:

- Werk samen met gemeenten, energiebedrijven, en het Rijk aan een goede inschatting van het energiegebruik van huishoudens die op warmtenetten aangesloten zijn (op buurt- of woningniveau).
- Bied een analyse aan van de nieuwe energiearmoede cijfers zodra het CBS in november 2022 met een update komt.
- Ondersteun en faciliteer effectmetingen van activiteiten, maatregelen en interventies om energiearmoede aan te pakken. Dit geeft inzicht in wat wel (en niet) werkt in Flevoland, hoe huishoudens bereikt kunnen worden en welke aanpak werkt voor welke doelgroep. Dit geeft ook inzicht in welke aanpakken het best kunnen worden opgeschaald en gerepliceerd in andere gemeenten.

2. Breid het energieloketten ecosysteem uit

Een terugkerend thema in Flevoland is de zelfstandigheid en ondernemerszin van inwoners: 'geef ze de mogelijkheden en dan weten ze zelf wel wat goed voor ze is'. Een grote groep woningeigenaren kan zelfstandig verduurzamen als het makkelijk gemaakt wordt. Dat kan bijvoorbeeld door ontzorgen en het wegnemen of verminderen van de 'uitzoekkosten'.

Energieloketten zijn bij uitstek geschikt om aan deze zelfstandigheid tegemoet te komen. Er bestaan al verschillende energieloketten en servicepunten, maar bewoners hebben in toenemende mate behoefte aan bredere en diepgaandere informatie over verduurzamingsopties.

Coördinatie en uitbreiding

Zorg voor uitbreiding van kennis bij bestaande energieloketten, met name op het gebied van vergaande isolatiemaatregelen voor de huiseigenaren. Stel energieloketten in staat om te helpen bij subsidieaanvragen en het kiezen van aanbieders.

Sta klaar om het delen van kennis en middelen te faciliteren; er is op het gebied van kennisdeling met bewoners (e.g. middels energieloketten) behoefte aan samenwerking tussen gemeenten, corporaties, en de provincie. Geregelde werksessies kunnen een effectief middel zijn om - op de achtergrond – kennis en middelen uit te wisselen en te delen.

Woningcorporaties

De meeste woningcorporaties in Flevoland hebben een unieke positie: ze zijn opgericht in de beginfase van de gemeentelijke ontwikkeling, veelal een per gemeente, en meegegroeid met de inwoners. Daardoor zeggen ze sterk gepositioneerd te zijn om in de wijken te opereren, en hebben ze een vertrouwensband met hun huurders. Ze zijn bij uitstek in staat om 'achter de voordeur' te komen. Als er voldoende middelen en gedetailleerde energiearmoede data beschikbaar komen, kunnen corporaties een groot deel van de doelgroep, namelijk kwetsbare huishoudens in sociale huurwoningen, effectief helpen met het verbeteren van hun energieweerbaarheid. Dit biedt goede mogelijkheden voor een samenwerking met gemeentelijke en provinciale energieloketten.

Acties:

- Coördineer energieloketten en breid ze uit. Doe dit voortbouwend op het Energie Expertisecentrum Flevoland (EEF) en de bestaande energieloketten, bijvoorbeeld naar het model van het 'Service Punt Duurzame Energie' in provincie Noord-Holland.
- Verdiep de samenwerking met woningcorporaties om voort te bouwen op hun kennis en ervaring rondom verduurzamingsopties. Onderzoek de mogelijkheden om woningcorporaties een actievere rol te geven in het 'ecosysteem' van energieloketten en servicepunten.

3. Behartig Flevoland belangen

Ondanks de variatie zijn er ook veel overeenkomsten die de zes gemeenten in Flevoland net anders maken dan de rest van Nederland. Bijvoorbeeld op het gebied van demografie, woningvoorraad en -eigendom, bewonersparticipatie en het

gebruik van warmtenetten. De provincie kan bij uitstek een rol spelen in het behartigen van de belangen die in haar gemeenten spelen.

Er is een beperkt aantal voorbeelden van actieve bewonersparticipatie. Hoewel de vraag naar actieve betrokkenheid bij de energietransitie tot op heden vrij beperkt is, ligt het voor de hand dat dit (snel) kan omslaan zodra de sociale impact van verschillen in energiegebruik groter wordt. Acute hulp is nu noodzaak, maar weinig bottom-up initiatieven zijn ter sprake gekomen, en weinig benoeming van sociale cohesie in de wijken. De RES 1.0, en duurzaamheid plannen (TVW's) bevatten weinig onderdelen tot activatie en het betrekken van burgers zien.

Op middellange- en lange termijn zijn meer en verschillende vormen van burgerparticipatie nodig om een gedragen, inclusieve transitie te realiseren (zie ook de aanbevelingen van de commissie Brenninkmeijer³⁰). Voor de RES 2.0 zijn wel vormen van bewonersparticipatie in de plannen opgenomen. Bij het bestuurlijk overleg RES (aanwezigen: gedeputeerde, zes wethouders en hoogheemraad) is vastgesteld dat het instrument Participatieve Waarde Evaluatie (PWE) onderdeel wordt van het RES proces. De PWE wordt nu uitgevoerd, de raadpleging gaat in september open en de resultaten worden verwerkt in de RES 2.0. Dit kan de start zijn van meer en actievere betrokkenheid van bewoners. Echter, het is belangrijk om dit goed te monitoren want in de praktijk is er een reëel risico dat bewonersparticipatie ondergesneeuwd wordt door andere relevante thema's en belangen.

Acties voor de provincie Flevoland:

- Behartig de belangen van gemeenten op energiearmoede thema's naar het Rijk. Hierbij kan gedacht worden aan databeschikbaarheid bij warmtenetten, steun voor woningeigenaren met beperkte financiële middelen, en onderhandelingen over nieuwbouw ('Flevoland bouwt voor Nederland').
- Behartig de belangen van gemeenten naar commerciële partijen zoals energieleveranciers. Dat kan zorgen voor transparantie rondom energiegebruik (met name bij warmtenetten), zodat gemeenten effectief energiearmoede beleid kunnen voeren.
- Bewaak het belang van energieweerbaarheid van huishoudens en kwetsbare bedrijven bij de implementatie van het klimaatakkoord. Benadruk daarnaast het belang van bewonersparticipatie, bijvoorbeeld bij de volgende iteraties van de Regionale Energie Strategie.
- Houd vinger aan de pols: indien er relevante nieuwe ontwikkelingen zijn rondom nationaal energie- en klimaatbeleid, kan de provincie signaleren of deze juist meer of minder impact hebben in Flevoland en eventueel een reactie formuleren.

4. Bereid korte termijn-hulp voor

Door het aanhoudende conflict in Oekraïne, en de afnemende gasleveranties uit Rusland, zijn er zorgen om de snelheid van de energietransitie en is het risico van toenemende energiearmoede in de afgelopen maanden op scherp gezet. De bevindingen in dit rapport doen maar beperkt recht aan de snel veranderende

³⁰ <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2021/03/21/adviesrapport-betrokken-bij-klimaat>

situatie en het ligt voor de hand om naast de 'normale' middellange en lange-termijnaanpak ook voor de korte termijn extra alert te zijn.

Als het in de komende winter(s) koud wordt en de energiemarkt zich niet voor die tijd herstelt, kunnen veel huishoudens in de problemen komen door hoge, moeilijk beheersbare energiekosten. Op basis van de interviews lijkt generieke ondersteuning door de provincie, die voor alle gemeenten hetzelfde is, niet wenselijk. Een extra (financieel) zetje vanuit de provincie voor bestaande initiatieven is uiteraard wél welkom. Ook het organiseren van uitwisseling en kennissessies tussen de gemeenten wordt wél gewaardeerd en gevraagd.

De provincie kan op drie thema's bijdragen:

1. Kennisdeling

Tussen de zes gemeenten in Flevoland is vrij veel variatie: Almere en Lelystad zijn (middel)grote steden, Zeewolde en Dronten zijn nogal op zelfstandigheid gericht, en Urk en Noordoostpolder hebben het karakter van kleine gemeenten. Hoewel er vrij veel variatie is tussen de gemeenten (zowel in problematiek als in aanpak) en er kritisch wordt gekeken naar te veel 'workshops en praatsessies', staat men in het algemeen wel open voor kennisdeling met buurgemeenten – zolang het maar efficiënt is.

Als blijkt dat energiearmoede problematiek in de komende winter(s) escaleert, zou de provincie een regulier platform kunnen bieden voor overleg, waarin gemeenten en woningcorporaties elkaar op de hoogte brengen van wat ze zien gebeuren, hoe ze reageren, en wat effect lijkt te sorteren. Dergelijke voorbeelden zijn niet bekend bij andere provincies; meestal zijn overleggen georganiseerd van meer structurele aard zoals in Gelderland, Limburg, Noord-Holland en Zuid-Holland.

2. Specifieke ondersteuning

De Rijksoverheid heeft in het voorjaar van 2022 al extra middelen beschikbaar gesteld om kwetsbare huishoudens te ondersteunen, waarvan de besteding (gedeeltelijk) door de gemeenten kan worden bepaald. Indien de provincie extra middelen beschikbaar heeft voor korte termijn-ondersteuning, dan kan het best bij bestaande initiatieven worden aangehaakt. Bijvoorbeeld door extra geld te geven voor opschaling, of door gemeenten in staat te stellen een elders in Flevoland bestaande aanpak te repliceren.

Zo zijn er bijvoorbeeld initiatieven voor het op korte termijn 'winterklaar' te maken van de woningvoorraad door zogenaamde 'fix teams' de wijken in te sturen om in hoog tempo energiebesparende maatregelen door te voeren (bijvoorbeeld door inregelen van CVs, aanbrengen van radiatorfolie, tochtstrips, etc.). De gemeente Noordoostpolder zet hier op in en ook in Amsterdam wordt dit momenteel gedaan (zie Bijlage B). Dergelijke acties moeten natuurlijk in afstemming met de gemeenten; anders is er het risico dat huidige uitvoeringsplannen en nieuwe fix teams ongecoördineerd door elkaar lopen.

Als er budget beschikbaar is voor extra ondersteuning vanuit de provincie, zou een 'financiële strippenkaart' een uitkomst kunnen bieden. Bij deze aanpak heeft elke gemeente keuze uit diverse ondersteunende maatregelen en kan er worden gecombineerd tot het vooraf vastgestelde budget. Dit stelt gemeenten in staat te

bepalen waar het accent ligt. In Zuid-Holland wordt dit toegepast (zie [Bijlage D](#) voor de argumentatie en uitwerking van de zogenaamde strippenkaart).

3. Communicatie

Wat inwoners kunnen doen om hun energierekening beheersbaar te houden verschilt niet veel per gemeente. De provincie zou de leiding kunnen nemen bij het ontwikkelen van communicatiemateriaal in verschillende talen, voor dorp en stad, en voor korte- en langere termijn ingrepen. Dit materiaal kan dan vervolgens aan de bestaande netwerken in gemeenten (en woningcorporaties) beschikbaar worden gesteld om lokaal te communiceren; Inwoners identificeren zich immers vooral met hun straat of de wijk, soms met hun gemeente, en doorgaans niet met de provincie.

Acties voor de provincie Flevoland:

- Faciliteer het delen van kennis en ervaring, vooral in de huidige periode van grote onzekerheid op de energiemarkten. Help gemeenten en woningcorporaties elkaar op de hoogte te brengen van wat ze zien gebeuren, hoe ze reageren en welk effect dat lijkt te sorteren.
- Ondersteun bestaande initiatieven met korte termijn-impact, al naar gelang de specifieke behoeften van de gemeente. Dit kan bijvoorbeeld door het opschalen en repliceren van een fix-teams aanpak.
- Ontwikkel communicatiemateriaal voor een breed scala aan doelgroepen dat via lokale netwerken met bewoners kan worden gedeeld.

5.2 Overige observaties

Naast de observaties die tot concrete aanbevelingen voor de provincie leiden, zijn er uit de data en de interviews ook nog een aantal onderwerpen naar voren gekomen die weliswaar bijzonder relevant zijn, maar niet direct kunnen worden gelinkt aan acties voor de provincie.

Huiseigenaren met een laag inkomen

Hoewel in Flevoland energiearmoede vaker voorkomt bij huurders dan bij huiseigenaren, is het vergeleken met het Nederlandse gemiddelde zo dat in Flevoland huiseigenaren vaker kwetsbaar zijn. Woningcorporaties signaleren dat waar zij wel gestaag woningverbetering hebben ingezet (realiseren van labelsprongen), eigenaren met vergelijkbare woningen dat veel minder hebben gedaan. Het gevolg is dat bij gespikkeld bezit het huur-deel van hogere kwaliteit is dan het eigenaren-deel. Een vrij hoog percentage van deze eigenaren heeft een laag inkomen en/of onvoldoende vermogen om hun woning ingrijpend te verbeteren. Hier ligt voor de komende jaren dan ook een grote uitdaging: het helpen van eigenaren met een slecht huis en een laag inkomen.

Mocht er politieke ruimte zijn voor extra middelen, dan is een specifiek programma voor deze eigenaren in slechte huizen met onvoldoende financiële middelen te overwegen. Hierbij kan bijvoorbeeld worden gedacht aan een isolatiemaatregel zoals dat in Drenthe is gedaan. Merk op dat gemeenten hier in de interviews niet expliciet om gevraagd hebben.

Meer detail in de data

In lijn met het vorige punt over onderhoudsachterstand bij gespikkeld bezit: met de huidige data van het CBS, die op buurtniveau wordt gerapporteerd, is het onmogelijk om door dit gespikkelde bezit heen te kijken. Het zou daarom zinvol zijn om toegang te hebben tot gegevens op Postcode-6 niveau (i.e. het meest gedetailleerd). In afwezigheid van dit detailniveau zou door koppeling van gemeente- en corporatiedata mogelijk een redelijk gedetailleerd beeld gevormd kunnen worden, waarbij het onderscheid tussen energiearmoede bij huurders en eigenaren wel zichtbaar wordt.

Kleine doelgroepen en het sociaal domein

Energiearmoede bestaat op het beleidssnijvlak tussen het energiedomein en het sociaal domein. Bij veel gemeenten is het sociaal domein weliswaar betrokken, maar het maar zolang energiearmoede hoofdzakelijk een thema is voor het energiedomein is er een risico dat de identificatie van doelgroepen te grofmazig blijft.

Landelijk programma

Zoals in hoofdstuk 3 is beschreven, start TNO in de loop van 2022 met een landelijk programma energiearmoede. Hoewel uit interviews met gemeente de algemene tendens is dat er weinig behoefte is aan extra onderzoek en samenwerking rondom energiearmoede (zie boven), zou deelname aan het landelijk programma veel relevante informatie en ondersteuning kunnen opleveren – zowel voor provincie als gemeenten.

5.3 Beperkingen

Dit onderzoek is gebaseerd op een analyse van beschikbare CBS-microdata, aangevuld met een aantal interviews met gemeenten en woningcorporaties. Het geeft een eerste indruk van de status van energieweerbaarheid onder huishoudens, maar er zijn beperkingen die belangrijk zijn om in acht te nemen bij het lezen van de resultaten.

Aggregatie omwille van privacybescherming

Hoewel het CBS voor alle huishoudens individuele data beschikbaar heeft, wordt het geaggregeerd aangeleverd op basis van een aantal specifieke energiearmoede gerelateerde indicatoren (zie Bijlage A). Deze aggregatie is, om privacy-redenen, zodanig dat de onderzoekers nooit de gegevens van individuele huishoudens kunnen achterhalen.

Dit heeft twee belangrijke gevolgen:

- Als voor een wijk of buurt geldt dat er veel energiearmoede is, kan niet zonder meer worden achterhaald welke huishoudens dat betreft: zijn het de huurders of de eigenaren in een bepaalde wijk? Zijn het alleenstaanden of grote gezinnen? Dit is belangrijk om te weten, omdat het direct van invloed is op de keuze van aanpak en beleidsinstrumenten.
- Het is maar beperkt mogelijk om te bepalen of resultaten afwijken van wat er elders in Nederland wordt waargenomen: Lopen gepensioneerden in Flevoland een hoger risico op energiearmoede dan elders in Nederland, of is

dit slechts een afspiegeling van de bevolkingsopbouw in Flevoland? Bij welke woningtypes komt energiearmoede vaker voor dan je op basis van de woningvoorraad zou verwachten? Dit is belangrijke informatie omdat het beleidsmakers in staat stelt om de zogenaamde 'risicogroepen' beter te identificeren.

Het CBS komt in oktober 2022 met een nieuwe dataset over energiearmoede en het is de verwachting dat dit een aantal van de beperkingen wegneemt. Dit is niet alleen een update van de gegevens, maar ook een aanzienlijke uitbreiding van de indicatoren.

Geen informatie over verbruik bij warmtenetten

Een groot deel van Almere (60% - ofwel 30% van alle huishoudens in Flevoland) is aangesloten op een warmtenet en daarvan ontbreken de verbruiksgegevens. Als gevolg kan voor deze grote groep huishoudens slechts een heel beperkte analyse worden gedaan.

Geen inzicht in de energiecontracten van huishoudens

De data die in dit onderzoek zijn gebruikt houden wel rekening met verbruik (kWh) maar niet met de prijs die consumenten hier voor moeten betalen. In de nasleep van de COVID-19 crisis en het conflict in Oekraïne, zijn in de loop van 2022 zijn de marktprijzen voor gas en elektriciteit hoger en volatieler geworden.

Voor huishoudens met een flexibel contract, of huishoudens die een contract verlengen/wisselen op nieuwe voorwaarden, kan dat grote financiële gevolgen hebben. Echter, niet iedereen wordt hier nu al mee geconfronteerd: voor sommige huishoudens komt de eindafrekening nog in de loop van het kalenderjaar terwijl anderen een lange termijn-contract hebben en het wellicht pas over een paar jaar merken.

Ondanks deze beperkingen geeft het onderzoek een goede eerste indruk van de omvang en oorzaken van energiearmoede in Flevoland. Zodra nieuwe en betere data beschikbaar komt, en wanneer meer ervaring opgedaan wordt met Flevoland-specifieke identificatie van kwetsbare huishoudens, zou de analyse kunnen worden uitgebreid en aangescherpt.

A Uitleg indicatoren

De betaalbaarheid van energie

- 1 Laag Inkomen en Hoge energieKosten (LIHK): Voor een huishouden met een relatief laag inkomen én relatief hoge energiekosten is de betaalbaarheid van de energie een probleem. Onder laag inkomen verstaan we in dit onderzoek een besteedbaar (netto) inkomen dat lager is dan 130% van het wettelijk sociaal minimum³¹ en een financieel vermogen dat bij de laagste 10% van Nederland hoort. In onze analyse definiëren we inkomen als het besteedbare huishoudinkomen plus een deel van het financiële vermogen van een huishouden, waarbij het vermogen is omgerekend naar een jaarlijkse inkomensstroom (annuïteit)³². Onder hoge energiekosten verstaan we energiekosten die horen bij de hoogste 50% van Nederland.

De energetische kwaliteit van het huis

- 2 Laag Inkomen en een energetisch Slecht Huis (LISH): Voor huishoudens met een laag inkomen (zie criterium hierboven) en een energetisch slecht huis is op de eerste plaats het wooncomfort het probleem, omdat de slechte staat van de woning kan leiden tot koude, tocht, vocht en schimmel met mogelijke gezondheidsklachten tot gevolg. Onder een pand met een lage energetische kwaliteit verstaan we idealiter huizen met een laag definitief energielabel (bijvoorbeeld alle huizen met een label C of lager). Echter, de energielabel data zijn voor veel huizen nog niet goed genoeg om betrouwbare metingen te doen. In overleg met het CBS hebben wij daarom een indirecte definitie van energetische woningkwaliteit afgeleid uit een combinatie van woningkenmerken en het energieverbruik per woning³³. De LISH splitsen we vervolgens uit over twee groepen, zie indicator 3 (LISH-) en indicator 4 (LISH+) hieronder.

³¹ Voor een alleenstaande van 21 jaar tot pensioenleeftijd is dit € 1.419,22 per maand. Voor alle categorieën zie bijvoorbeeld: <https://www.socialedienstrechtsteden.nl/bijstand/op-welke-financiële-ondersteuning-heb-ik-recht/wat-is-een-minimum-inkomen>

³² De annuïteit is berekend door de financiële bezittingen te verdelen over de verwachte resterende levensjaren van de langst levende partner in een huishouden, waarbij ook eventuele toekomstige renteopbrengsten zijn meegenomen. Voor de rente is gebruik gemaakt van de lange termijn-rentestructuur zoals gepubliceerd door De Nederlandse Bank (DNB), die ook gebruikt wordt voor pensioenberekeningen (door CBS, DNB en pensioenfondsen). Let wel, bij deze methode worden aannames gedaan (rente, levensverwachting, geen erfenis), die niet noodzakelijkerwijs overeenkomen met de werkelijkheid. De uitkomst is dan ook een benadering hiervan. De reden dat voor deze methode is gekozen is dat deze meeneemt in hoeverre een vermogen ook op de lange termijn geschikt is om de energierekening te betalen. De keuze om alleen de financiële bezittingen van een huishouden mee te nemen en geen andere bezittingen, is omdat overige bezittingen (zoals waarde woning, ondernemingsvermogen en aanmerkelijk belang) niet eenvoudig gebruikt kunnen worden om de energierekening te betalen.

³³ Daartoe hebben we eerst alle huizen gecategoriseerd op basis van bouwjaar, woningtype, oppervlakte en definitief energielabel. Vervolgens hebben we per woningklasse het mediane energieverbruik uitgerekend: het midden van de verdeling van energieverbruik over alle woningen in die klasse. Tenslotte typeren we een woning als 'energetisch slecht' indien het mediane energieverbruik in de woningklasse (waartoe die woning behoort) hoger is dan het mediane energieverbruik van alle woningen in Nederland. Een gevoeligheidsanalyse laat zien dat de aldus verkregen drempelwaarde voor energetische kwaliteit grosso modo overeenkomt met het definitieve energielabel C. Met andere woorden, onze definitie van een energetisch

2a Laag Inkomen en een energetisch Slecht Huis en onderconsumptie (LISH-):

Deze groep betreft huishoudens die vanwege financiële problemen energie onderconsumeren, bijvoorbeeld door de verwarming laag te zetten of regelmatig af te zien van koken omdat ze het gas te duur vinden. We spreken van onderconsumptie als de energiekosten van een huishouden horen bij de laagste 25% in de betreffende woningklasse. Door de onderconsumptie heeft deze groep een lage energierekening en ervaart men mogelijk geen problemen met de betaalbaarheid van hun energie, maar wel wat betreft hun wooncomfort.

2b Laag Inkomen en een energetisch Slecht Huis en overconsumptie (LISH+):

Deze groep betreft huishoudens die een hoge energierekening hebben vanwege hoge energieconsumptie en dus, naast de slechte staat van de woning, te maken hebben met problemen omtrent de betaalbaarheid van de energie. We spreken van overconsumptie als de energiekosten van een huishouden horen bij de hoogste 25% in de betreffende woningklasse. De overconsumptie in deze groep wordt voor een groot deel veroorzaakt door de lage energetische kwaliteit van de woning.

De keuze en mogelijkheid om deel te nemen aan de energietransitie

3a Eigenaar van een Energetisch Slecht Huis en geen eigen vermogen voor verduurzaming (ESHF):

Voor woningeigenaren die in een energetisch slecht huis wonen (zie criterium hierboven) en geen eigen vermogen hebben om deze te verduurzamen is de deelname aan de energietransitie eigenlijk niet mogelijk. We definiëren deze groep als huishoudens met minder dan €40.000 eigen vermogen of een woningoverwaarde van minder dan €80.000. De impliciete aanname achter deze berekening is dat het verduurzamen van een woning gemiddeld €25.000-30.000 kost, hetgeen impliceert dat huishoudens met minder dan €40.000 eigen vermogen dit niet zelf kunnen betalen gegeven de noodzaak tot het aanhouden van een financiële buffer van tenminste €10.000³⁴. Anderzijds geldt dat huishoudens met onvoldoende eigen vermogen maar met een woningoverwaarde van meer dan €80.000 relatief eenvoudig de verduurzaming van hun woning kunnen financieren via het verhogen van de hypotheek, en in die zin niet afhankelijk zijn van financiële bijstand door de overheid.

3b Huurders van een energetisch Slecht Huis, die niet zelf kunnen besluiten tot verduurzaming (HSH):

Huurders die in een energetisch slecht huis wonen (zie criterium hierboven) kunnen niet zelf besluiten tot verduurzaming van de woning, omdat zij afhankelijk zijn van de verhuurder, waardoor deelname aan de energietransitie bemoeilijkt wordt. We definiëren deze groep dus als huurders die afhankelijk zijn van de bereidheid en capaciteit van een woningcorporatie of private verhuurder om hun woning te verduurzamen. Het gaat hierbij niet alleen om mensen met een relatief laag inkomen.

slecht huis omvat ruwweg alle huizen met een definitief energielabel D of lager plus de slechtste helft van de huizen met een definitief energielabel C.

³⁴ Volgens het NIBUD is dit een gewenste buffer tegen onvoorziene kosten.

B Achtergrondinformatie

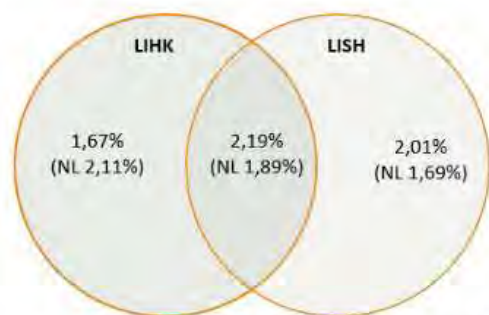
Inhoud

- B.1 Flevoland overzicht
- B.2 Almere
- B.3 Dronten
- B.4 Lelystad
- B.5 Noordoostpolder
- B.6 Urk
- B.7 Zeewolde
- B.8 Interviewverslag woningcorporaties

B.1 Flevoland overzicht

Flevoland energiearmoede

Energiearmoede	Nederland	Flevoland (%)	Flevoland (#)
LIHK	4,0%	3,9%	6.703
LISH	3,6%	4,2%	7.295
LIHK óf LISH	5,7%	5,9%	10.242
LISH+	1,9%	2,2%	3.800
LISH-	1,3%	1,4%	2.505
ESHF	21,3%	30,7%	37.352
HSH	26,7%	33,5%	17.432
LIHK niet LISH	2,1%	1,7%	2.903
LISH niet LIHK	1,7%	2,0%	3.496

LIHK : Laag Inkomen & Hoge Energiekosten
3,86% (NL 4,00%)

LISH: Laag Inkomen & huis met relatief Lage Energie Kwaliteit
4,20% (NL 3,58%)

- **37.352** huishoudens zijn eigenaar van huis met relatief Lage Energie Kwaliteit dat ze niet zelf kunnen verduurzamen (ESHF)
- **17.432** huishoudens zijn huurder van huis met relatief Lage Energie Kwaliteit dat ze niet zelf kunnen verduurzamen (HSH)
- Flevoland heeft in totaal **173.588** huishoudens

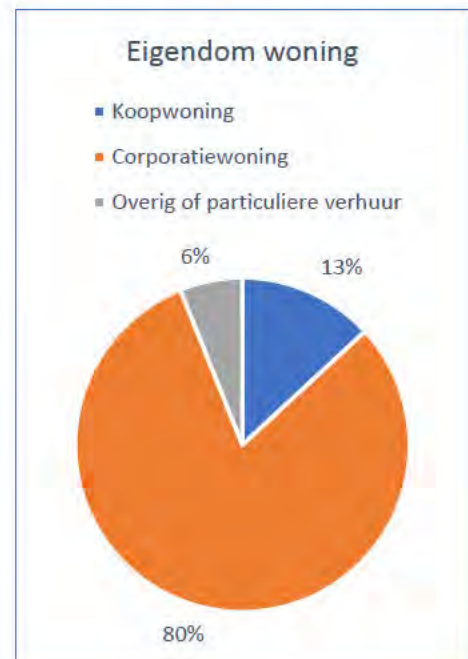
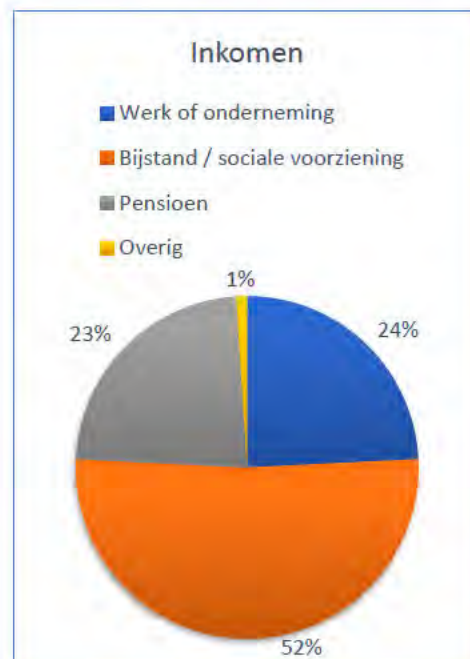
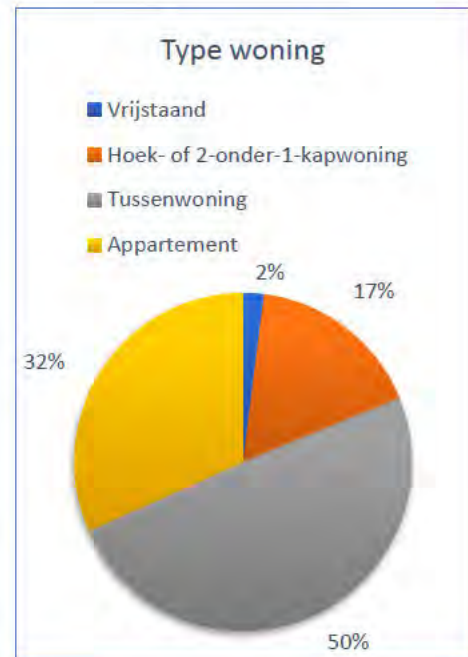
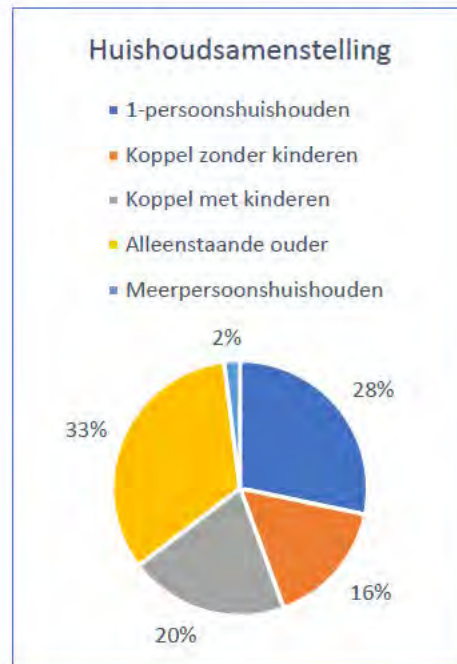
Bronnen:

- TNO database energiearmoede op gemeente- en wijkniveau
- CBS Wijk- en buurtkaart 2021

	Huishoudens	LIHK	LISH	LIHK óf LISH
Almere	87.390	4,0%	2,1%	4,9%
Zeewolde	9.393	2,3%	1,1%	2,7%
Noordoostpolder	19.291	3,7%	4,8%	6,3%
Urk	6.223	3,7%	3,7%	4,8%
Dronten	17.340	3,4%	5,6%	6,6%
Lelystad	33.951	6,0%	8,0%	10,0%
Flevoland	173.588	3,9%	4,2%	5,9%
Nederland	6.149.385	4,0%	3,6%	5,7%

B.2 Almere

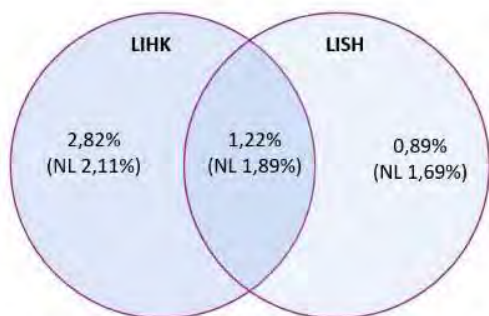
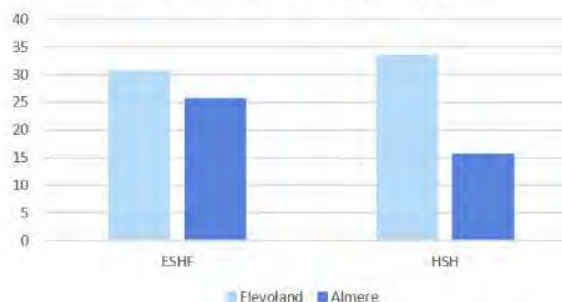
Als we kijken naar factoren waarmee energiearmoede in Almere (gemeten volgens de LIHK indicator) samenhangt zien we de volgende patronen:

Almere energiearmoede

Energiearmoede	Nederland (%)	Flevoland (%)	Almere (%)	Almere (#)
LIHK	4,0%	3,9%	4,0%	4.308
LISH	3,6%	4,2%	2,1%	3.530
LIHK óf LISH	5,7%	5,9%	4,9%	1.844
LISH+	1,9%	2,2%	1,2%	1.067
LISH-	1,3%	1,4%	0,5%	454
ESHF	21,3%	30,7%	25,6%	14.511
HSH	26,7%	33,5%	15,5%	4.753
LIHK niet LISH	2,1%	1,7%	2,8%	2.463
LISH niet LIHK	1,7%	2,0%	0,9%	778

Percentage inwoners ESHF en HSH

LIHK : Laag Inkomen & Hoge Energiekosten
4,04% (NL 4,00%)

LISH: Laag Inkomen & huis met relatief Lage Energie Kwaliteit
1,22% (NL 3,58%)

- 14.511 huishoudens zijn eigenaar van huis met relatief Lage Energie Kwaliteit dat ze niet zelf kunnen verduurzamen (ESHF)
- 4.753 huishoudens zijn huurder van huis met relatief Lage Energie Kwaliteit dat ze niet zelf kunnen verduurzamen (HSH)
- Almere heeft in totaal **87.390** huishoudens waarvan er ook velen op een **warmtenet** zitten

Bronnen:

- TNO database energiearmoede op gemeente- en wijkniveau
- CBS Wijk- en buurtkaart 2021

	Totaal # Huishoudens*	LIHK	LISH	LIHK óf LISH	LISH+
Almere Haven	8876	6,0%	3,5%	7,5%	1,9%
Almere Stad					
Almere Buiten	18.745	3,3%	1,5%	3,9%	0,9%
Almere Poort					
Almere Hout					
Almere	70.864	4,0%	2,1%	4,9%	1,2%
Flevoland	140.436	3,9%	4,2%	5,9%	2,2%
Nederland	6.149.385	4,0%	3,6%	5,7%	1,9%

*Dit betreft het totaal aantal huishoudens in die wijk waarover informatie beschikbaar is in de CBS microdata. Het werkelijke aantal huishoudens kan dus afwijken.

Interviewverslag gemeente Almere

Datum	23 Mei 2022
Aanwezig	██████████ (gemeente Almere)
	██████████ (gemeente Almere)
	██████████ (provincie Flevoland)
	██████████ (TNO)
	██████████ (TNO)

Almere heeft de provincie en het Rijk hard nodig: voor het gecoördineerd identificeren en bereiken van de doelgroep, het faciliteren van een meerjarenaanpak, het organiseren van afspraken met woningcorporaties rondom energiearmoede die samenhangen met de prestatieafspraken, de effectmetingen en het in kaart brengen van meer gedragsinzichten rondom energiebesparing.

De gemeente heeft het doel om 5.000 huishoudens te helpen energiearmoede aan te pakken; de teller van aanmeldingen voor de energietoeslag³⁵ staat op zo'n 2.000-3.000. Circa 10.000 huishoudens in Almere leven in armoede. De gemeente heeft bijstandscijfers en een lijst mensen die energietoeslag krijgt, en de privacy-officer heeft aangegeven dat de adressen van deze minima mogen worden gekoppeld aan DEGO-gegevens om huishoudens te benaderen over energiearmoede.

Naast de huishoudens die actief worden benaderd door de gemeente is er ook een groep die hulp zelf zal moeten aanvragen; bijvoorbeeld zogenaamde 'werkende armen', kwetsbare ZZP-ers, of gepensioneerden. Voor deze groepen, die moeilijker te vinden en bereiken zijn, heeft de gemeente een gecombineerde aanpak voor ogen: het via allerlei communicatiekanalen bekendmaken en openstellen van een regeling met cadeaubonnen en actief de wijk in gaan met klusteams. Almere werkt samen met een externe partij die landelijk ervaring heeft met energie-bonnen en deze partij kan ook deels de klusteams trainen. Tevens kunnen studenten ingezet worden om mensen in de wijken waar nodig te helpen met het aanvragen van de bonnen. De doelgroep kan 'het' niet zelfstandig.

Een tweede uitdaging bij het in kaart brengen van de doelgroep is het gebrek aan energieverbruiksdata voor een groot deel van de huishoudens in Almere. Ongeveer 60% van de huishoudens is aangesloten op het warmtenet. Deze gegevens zijn bij het CBS niet bekend en aanbieder Vattenfall deelt hun warmteverbruiksgegevens niet omdat 'hun systeem niet zo is ingericht'. Naast ontbrekende data vergt ook het in kaart brengen van de doelgroep nog een grote inhaalslag: door blijvende hoge energieprijzen is voor veel huishoudens de eenmalige SZW gift van €800 niet toereikend en is het belangrijk om schrijnende gevallen op de radar te krijgen en houden. De doelgroep groeit met de energieprijzen. "We zijn nu echt pleisters aan het plakken". Zo zijn er jongeren die onder huidige omstandigheden niet kunnen uitstromen naar zelfstandig wonen, omdat de energierekening te hoog is.

Ten derde is er een combinatie van personele onderbezetting en de politieke druk om steun efficiënt en snel te besteden. Ambtenaren die veel thema's op hun bord hebben, kunnen energiearmoede niet de aandacht geven die het verdient. Almere

³⁵ Medio Juli 2022 zijn circa 10.000 aanmeldingen binnengekomen

heeft maar 5 energie beleidsmakers terwijl andere grote steden er tientallen tot meer dan 100 hebben. Van de beschikbare middelen moet 85-90% direct bij de mensen zelf terecht komen en slechts 10-15% van het budget zou aan ambtelijke ondersteuning moeten worden besteed. Daarmee is er dus ook geen budget voor het beoogde onderzoek naar de effectiviteit van de aanpak. De wethouder heeft aangegeven dat hij alles voor de winter wil besteden (want in de winter is de nood het hoogst). Continuïteit is een aandachtspunt: met SPUK gelden kun je wel 6 klusteams opleiden en rondsturen, maar als dat incidentele geld op is, is er inmiddels een nieuwe groep in de problemen die dan niet meer geholpen kan worden. Vanwege het incidentele geld “doen we dit erbij” en kunnen we het niet doortrekken naar een structurele aanpak. We wachten daarvoor ook op het Rijk, omdat het Nationaal Isolatie Programma geen uitkomst biedt voor de woningvoorraad van Almere.

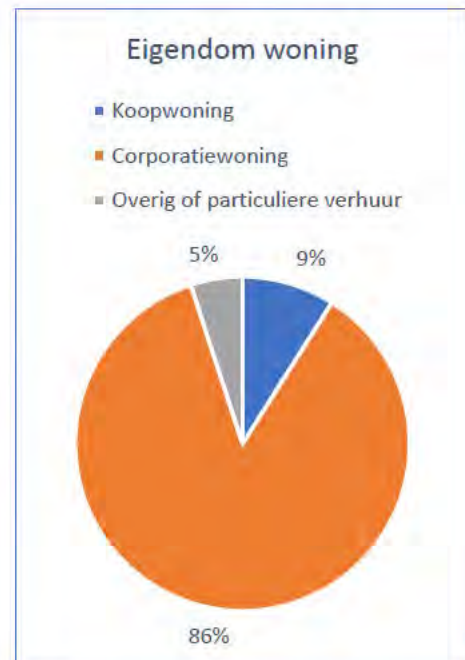
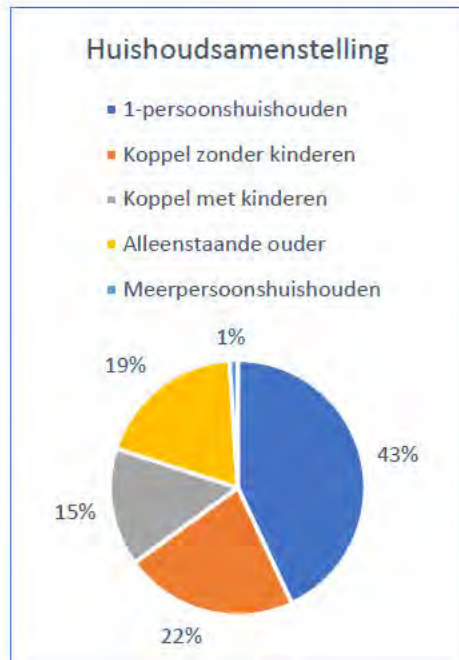
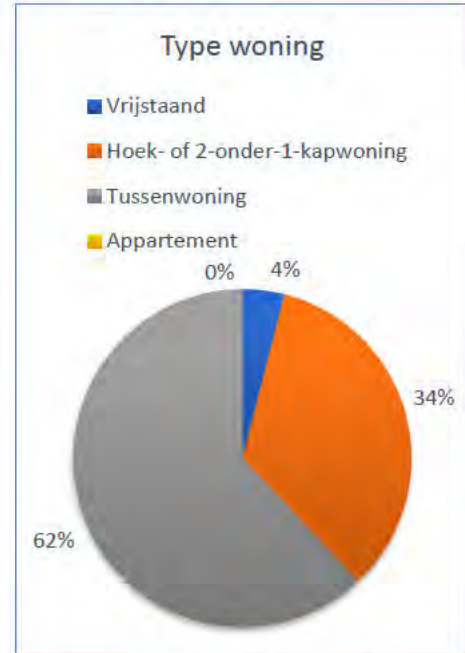
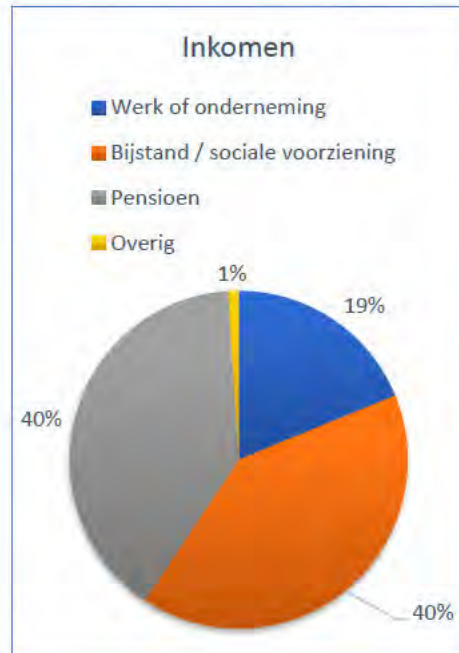
Bestaande regelingen werken wel maar er is ruimte voor verbetering: de nieuwe isolatiesubsidie (ISDE-regeling) is minder geschikt voor mensen die verduurzaming stapje voor stapje oppakken; witgoedregelingen hebben relatief geringe impact; leningen zijn onbereikbaar voor een aanzienlijk deel van de doelgroep omdat ze een BKR-registratie hebben of te oud zijn. Gedragsbeïnvloeding zou wel tot winst kunnen leiden, mits gedifferentieerd wordt in het advies en de communicatie met flyers en video's: mensen die al jaren in de kou zitten hoef je niet uit te leggen dat ze de thermostaat een tandje lager zetten. Bij andere huishoudens is nog wel heel veel te halen met dergelijk advies of campagne.

De rol van de woningcorporaties is belangrijk: 79% van de doelgroep zit in Almere in een corporatiewoning. De gemeente mag de corporatie echter geen geld geven voor woningverbetering. Ze kunnen alleen helpen bij manuren voor waterzijdig inregelen (in balans brengen van de CV), niet voor de benodigde radiatorcransen. De corporaties kunnen inzage geven in hun onderhouds- en renovatieplannen om daarbij aan te sluiten. In Almere zijn meerdere corporaties actief. De houding van de woningcorporaties in Almere varieert in de mate waarin ze mee willen werken aan dergelijke trajecten.

Almere is onderdeel van de kopgroep voor kennisuitwisseling over energiearmoede in de Metropool Regio Amsterdam. Verdere samenwerking met gemeenten in Flevoland is te overwegen, maar het is goed om te erkennen dat stadsmensen geen dorpsmensen zijn. Gezamenlijke aanpak en delen van middelen zou je daarom wellicht moeten splitsen tussen stads- en dorpsinterventies.

B.3 Dronten

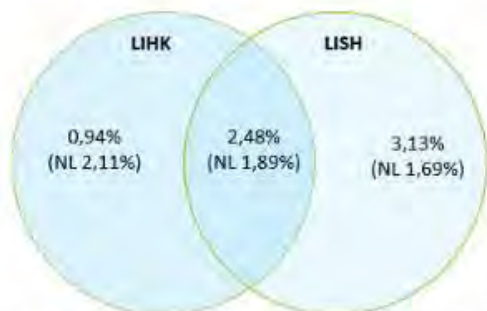
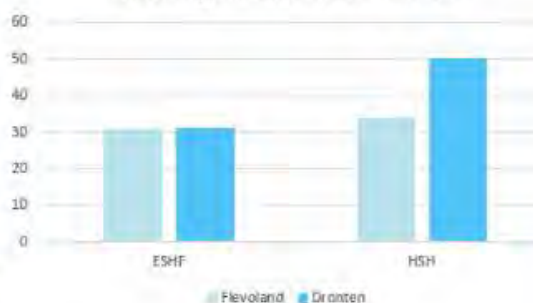
Als we kijken naar factoren waarmee energiearmoede in Dronten (gemeten volgens de LISH indicator) samenhangt zien we de volgende patronen:

Dronten energiearmoede

Energiearmoede	Nederland (%)	Flevoland (%)	Dronten (%)	Dronten (#)
LIHK	4,0%	3,9%	3,4%	593
LISH	3,6%	4,2%	5,6%	973
LIHK óf LISH	5,7%	5,9%	6,5%	1.135
LISH+	1,9%	2,2%	2,5%	431
LISH-	1,3%	1,4%	2,4%	423
ESHF	21,3%	30,7%	32,1%	3.896
HSH	26,7%	33,5%	50,1%	2.607
LIHK niet LISH	2,1%	1,7%	0,9%	163
LISH niet LIHK	1,7%	2,0%	3,1%	542

Percentage inwoners ESHF en HSH

LIHK : Laag Inkomen & Hoge Energiekosten
3,42% (NL 4,00%)

LISH : Laag Inkomen & huis met relatief Lage Energie Kwaliteit
5,61% (NL 3,58%)

- **3.896** huishoudens zijn eigenaar van huis met relatief Lage Energie Kwaliteit dat ze niet zelf kunnen verduurzamen (ESHF)
- **2.607** huishoudens zijn huurder van huis met relatief Lage Energie Kwaliteit dat ze niet zelf kunnen verduurzamen (HSH)
- Dronten heeft in totaal **17.340** huishoudens

Bronnen:

- TNO database energiearmoede op gemeente- en wijkniveau
- CBS Wijk- en buurtkaart 2021

	Totaal # huishoudens*	LIHK	LISH	LIHK óf LISH	LISH+
Dronten Noord	520	7,3%	18,0%	18,2%	7,1%
Dronten Midden	2.691	6,2%	9,6%	11,7%	4,1%
Swifterbant	2.154	4,9%	9,1%	9,9%	4,1%
Biddinghuizen	2.081	4,8%	8,7%	9,5%	3,6%
Buitengebied	350	1,7%	1,7%	1,7%	1,7%
Dronten Zuid	3.443	1,3%	0,9%	1,7%	0,5%
Dronten West	2.611	0,8%	0,5%	0,9%	0,4%
Dronten	13.850	3,4%	5,6%	6,5%	2,5%
Flevoland	140.436	3,9%	4,2%	5,9%	2,2%
Nederland	6.149.385	4,0%	3,6%	5,7%	1,9%

*Dit betreft het totaal aantal huishoudens in de wijk waarover informatie beschikbaar is in de CBS microdata. Het werkelijke aantal huishoudens kan dus afwijken.

Interviewverslag gemeente Dronten

Datum 18 Mei 2022
Aanwezig ██████████ (Regisseur Duurzaamheid Dronten)
██████████ (Juridisch kwaliteitsmedewerker Participatiewet Dronten)
██████████ (Programma Manager Krachtige Samenleving provincie Flevoland)
██████████ (TNO)
██████████ (TNO)

Zowel de energietransitie als de recente stijging van energiekosten leiden tot financiële uitdagingen bij veel huishoudens in Dronten. De overheid biedt hulp onder de thema's energietransitie, duurzaamheid, en energiearmoede, maar dit kan effectiever worden gecommuniceerd als er meer aandacht is voor het perspectief van de burger; hulp moet aansluiten bij hun dagelijkse realiteit en niet onder het mom van 'duurzaamheid omdat het moet' en 'energiearmoede lossen we op met een zak geld'.

Voor de energietransitie laat de gemeente Dronten met opzet veel keuze en initiatief aan de bewoners zelf: er worden geen wijken aangewezen om collectief aardgas uit te faseren en inwoners moeten zelf aangeven welke informatiebehoefte ze hebben. De meeste mensen "zijn zelfstandig genoeg om zelf te beslissen hoe en wanneer ze van het aardgas af gaan". Er wordt daarom vooral ingezet op informatievoorziening en het beschikbaar stellen van ondersteunende maatregelen, bijvoorbeeld in de vorm van een energieloket. Dit loket, dat is uitbesteed aan de Natuur en Milieufederatie Flevoland (NMF), geeft advies over isolatie en verbetering van de energiehuishouding, beschikbare subsidies, en biedt technische ondersteuning. De gemeente is blij dat ze een fysiek loket heeft, dat is een stuk beter dan een digitaal loket, en overweegt een verdere professionaliseringslag te maken (i.e. naar 'loket 2.0').

De energietoeslag is tot nu toe redelijk makkelijk uit te voeren, maar de initiële communicatie vanuit Den Haag heeft voor een ongemakkelijke situatie gezorgd. Nadat Minister Schouten in december een uitspraak deed over een toeslag van 200 euro die gemeenten konden gaan uitkeren stond de telefoon roodgloeiend, terwijl Den Haag de regeling nog moest uitwerken. De gemeente is begonnen met de ambtshalve toekenningen aan het eigen bestand van 600 huishoudens, waarvan de helft een afstand heeft van 2 jaar tot de arbeidsmarkt. Naast de 600 huishoudens die de gemeente actief benaderd heeft, zijn er ook 341 aanvragen voor toeslag van bewoners die niet bekend waren³⁶.

Veel mensen met een laag inkomen zijn constant bezig met 'korte termijn gaten dichten'; "bij die mensen moet je meer in de begeleiding doen, niet alleen een brief schrijven met de boodschap 'hier is 500 euro voor een wasmachine'". De gemeente heeft geld opzij gezet om op de (middel)lange termijn vanuit de bijzondere bijstand huishoudens te helpen voor wie de (éénmalige) energietoeslag niet voldoende is. In april 2022 is het sociale burgerinitiatief 'Dronten geeft warmte' gestart, dat verduurzamingspakketten ter waarde van 75 euro verstrekt aan mensen die

³⁶ Medio Juli 2022 staat de teller op ruim 600 aanvragen

ondanks de tegemoetkoming vanuit de overheid toch nog moeite hebben de energierekening te betalen. Deze pakketten worden gefinancierd uit donaties van inwoners uit Dronten.

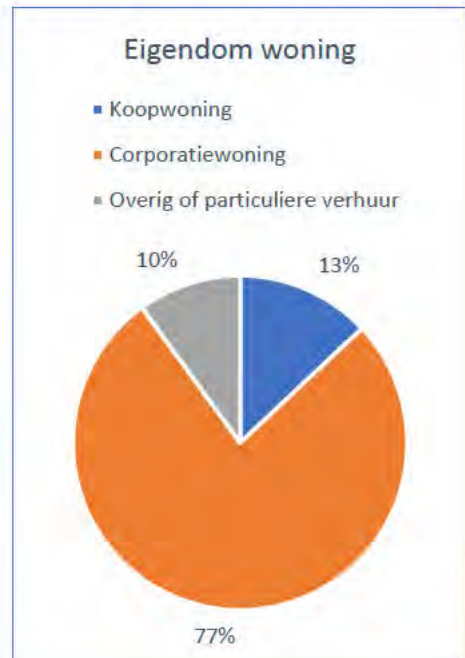
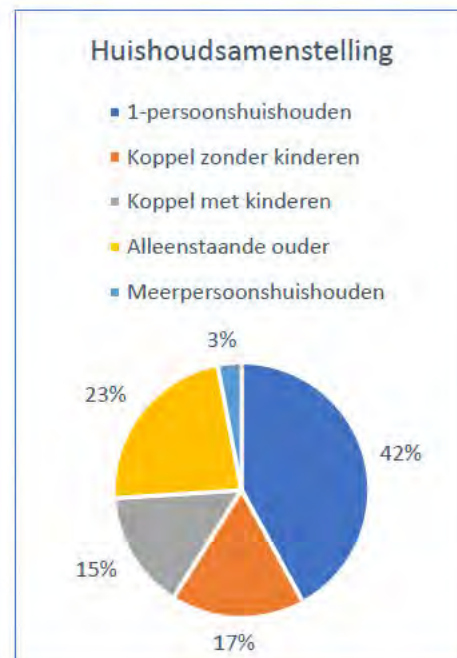
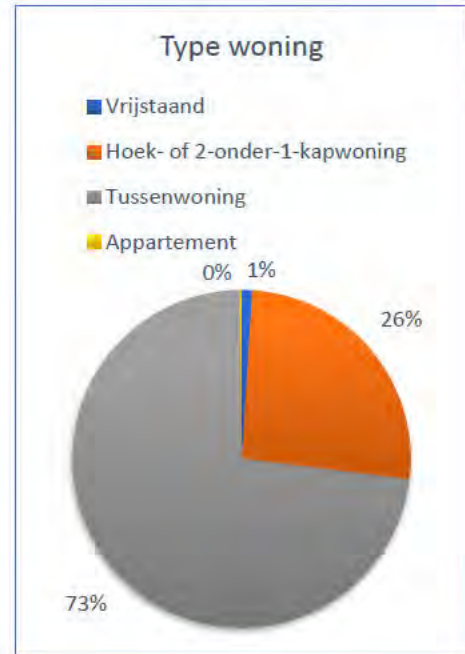
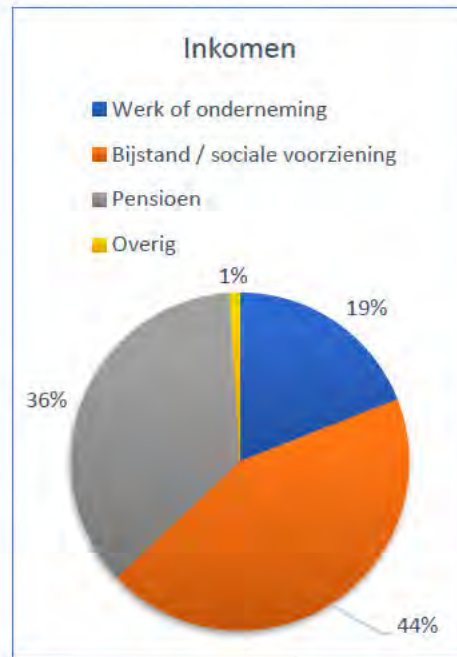
De doelgroep die hulp nodig heeft om de energierekening beheersbaar te maken en mee te komen met de transitie bestaat vooral uit huishoudens met lage inkomens, waaronder veel sociale (corporatie) huurders, en dan vooral in oude wijken. De woningcorporatie (Oost Flevoland Woondiensten, OFW) heeft een vrij goede woningvoorraad: de woningen zijn maximaal 60 jaar oud en hebben gemiddeld label A of B. Er zijn echter ook zeker kwetsbare huiseigenaren: van de ongeveer 1000 energetisch slechte woningen, met een label slechter dan D, is een groot deel eigendomswoning. In het uitvoeringsplan voor isolatie wil de gemeente deze woningen als eerste oppakken.

De huidige aanpak van energiearmoede is in hoge mate ad-hoc en gebaseerd op het uitdelen van geld. In Dronten weten partijen en mensen elkaar makkelijk te vinden en daarom is er veel te stroomlijnen - wijkambassadeurs en buurtcoaches kunnen een rol spelen door aan mensen te vragen waar ze behoefte aan hebben.

In Dronten ziet men de meerwaarde van samenwerking met andere gemeenten, zoals ze dat bij de Transitie Visie Warmte ook al doen. Ook is er behoefte aan kennis over het benaderen en meenemen van bewoners. Het gat tussen Rijk en regio is wel wat groot en het zou goed zijn als het Rijk ook meer gaat afstemmen en stroomlijnen (te beginnen bij communicatie). De eerder genoemde individuele aanpak vergt meer coaches en wijkambassadeurs.

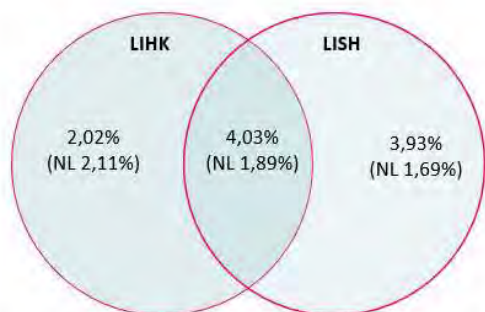
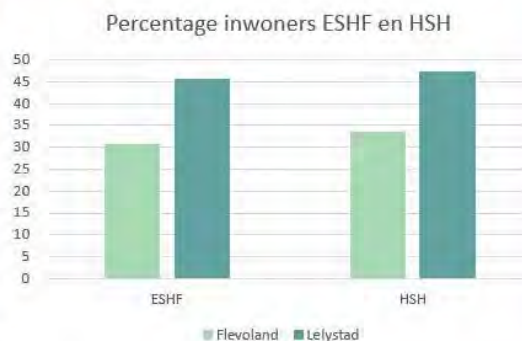
B.3 Lelystad

Als we kijken naar factoren waarmee energiearmoede in Lelystad (gemeten volgens de LISH indicator) samenhangt zien we de volgende patronen:

Lelystad energiearmoede

Energiearmoede	Nederland	Flevoland	Lelystad (%)	Lelystad (#)
LIHK	4,0%	3,9%	6,0%	2.052
LISH	3,6%	4,2%	8,0%	2.701
LIHK óf LISH	5,7%	5,9%	10,0%	3.386
LISH+	1,9%	2,2%	4,0%	1.368
LISH-	1,3%	1,4%	2,6%	896
ESHF	21,3%	30,7%	45,5%	10.031
HSH	26,7%	33,5%	47,2%	5.609
LIHK niet LISH	2,1%	1,7%	2,0%	685
LISH niet LIHK	1,7%	2,0%	3,9%	1.333

LIHK : Laag Inkomen & Hoge Energiekosten
6,04% (NL 4,00%)

LISH: Laag Inkomen & huis met relatief Lage Energie Kwaliteit
7,96% (NL 3,58%)

- **10.031** huishoudens zijn eigenaar van huis met relatief Lage Energie Kwaliteit dat ze niet zelf kunnen verduurzamen (ESHF)
- **5.609** huishoudens zijn huurder van huis met relatief Lage Energie Kwaliteit dat ze niet zelf kunnen verduurzamen (HSH)
- Lelystad heeft in totaal **33.951** huishoudens

Bronnen:

- TNO database energiearmoede op gemeente- en wijkniveau
- CBS Wijk- en buurtkaart 2021

	Totaal # huishoudens*	LIHK	LISH	LIHK óf LISH	LISH+
Noordoost	4.245	9,9%	11,9%	15,2%	6,6%
Noordwest	9.854	4,4%	7,1%	8,0%	3,5%
Stadshart	2.254	5,5%	1,5%	6,0%	1,0%
Zuidoost	8.043	3,5%	2,9%	5,0%	1,3%
Zuidwest	3.342	2,0%	2,2%	2,5%	1,7%
Lelystad	27.738	3,7%	4,8%	6,3%	2,2%
Flevoland	140.436	3,9%	4,2%	5,9%	2,2%
Nederland	6.149.385	4,0%	3,6%	5,7%	1,9%

*Dit betreft het totaal aantal huishoudens in die wijk waarover informatie beschikbaar is in de CBS microdata. Het werkelijke aantal huishoudens kan dus afwijken.

Interviewverslag gemeente Lelystad

Datum	11 Mei 2022
Aanwezig	██████████ (Lelystad)
	██████████ (Lelystad)
	██████████ (Lelystad)
	██████████ (TNO)
	██████████ (TNO)

De eerste taak bij de besteding van de Rijksgelden is het helder krijgen van de (vrij gevarieerde) doelgroep: bij wie moeten we zijn, hoe komen we ‘achter de voordeur’, en welk type maatregelen kunnen we aanbieden? De tijdlijn is krap en het budget vrij fors: in eerste instantie 1,1 mln euro, waar vervolgens in tweede aanleg nog eens 1,1 mln euro bijgekomen is. Het tweede deel wordt ingezet voor isolatie voor huiseigenaren. De gemeente Lelystad zet in op drie thema’s: isolatie, witgoed, en gedragsverandering. Er is nog geen gedetailleerd besluit genomen over de besteding: krijgt iedereen een cadeaubon voor vier LED lampen, of worden 400 woningen grondig geïsoleerd? Het is wel duidelijk dat er niet te veel naar overhead of communicatie moet.

Een inventarisatie van de woningvoorraad is nog niet verbijzonderd naar demografie, maar al wel op woningtype. Er is met toestemming van de privacy officer van de gemeente een koppeling gemaakt van het woningbestand met het sociale bestand. Van de armoede-collega’s komt het duidelijke signaal dat een deel van de doelgroep niet direct open staat voor communicatie met de gemeente. Lelystad heeft veel huishoudens die sociaal-economisch niet sterk zijn. Ze zijn veelal laaggeletterd en bang voor het onheil dat post van de gemeente kan brengen. Het is daarom zinvol om in eerste instantie bestaande sociale netwerken te gebruiken om bewoners te benaderen en niet gemeenteambtenaren of techneuten. Wellicht is hier een mogelijkheid tot samenwerking met het Interkerkelijke Diaconaal Overleg (IDO) en Maatschappelijke Dienstverlening Flevoland (MDF).

Er is een voucherregeling, een ‘cadeaubon voor witgoed’. Er gaan geruchten dat de apparaten die hiermee gekocht worden in nieuwstaat op marktplaats terecht komen en dat bewoners kiezen voor een directe verkoopopbrengst in plaats van de besparing van een nieuw apparaat. Een regeling met een eigen bijdrage is lastig, want kwetsbare huishoudens hebben vaak geen middelen beschikbaar.

Het regionaal energieloket biedt een voucherregeling aan voor nieuwe apparatuur die kan worden aangeschaft om de oude apparatuur te vervangen. De nieuwe apparatuur wordt dan gewoon eigendom van de bewoners (koelkast erin/koelkast eruit).

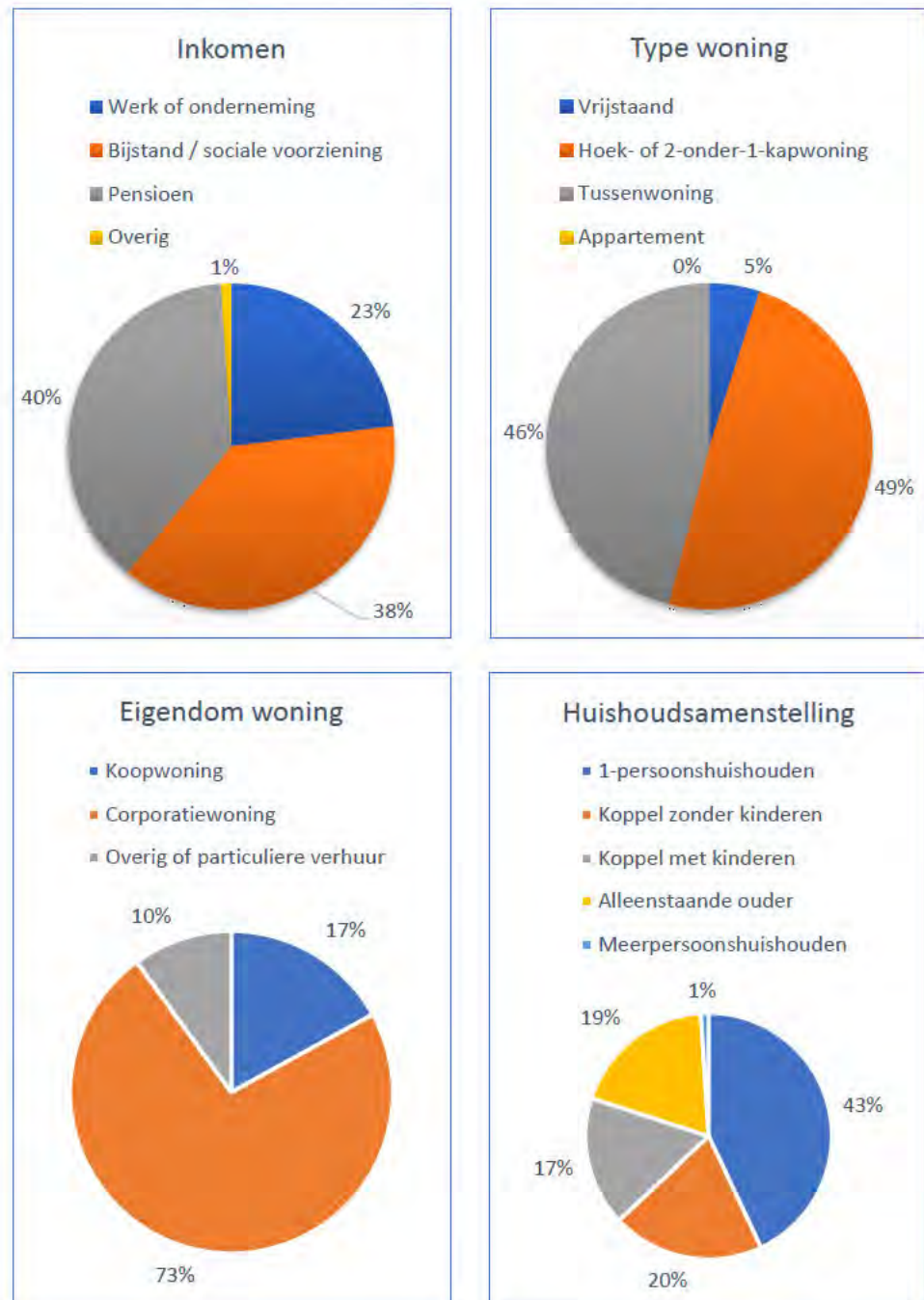
Lelystad zet in op gedragsbeïnvloeding als strategie. Energiecoaches helpen bij het installeren van (kleine) energiebesparende producten en kunnen ook helpen met advies en communicatie naar de doelgroep. Communicatie moet meerjarig zijn, zoals de anti-reek campagne. Er zijn diverse interessante voorbeelden over het effectief bereiken van bewoners: via een schoolopdracht (‘buurman, wat betaal jij aan energie’), een kettingbrief (cf. Haagse Schilderswijk), koelkast in de schuur die 5 biertjes koel houdt.

De huidige Rijksbijdrage kan energiearmoede tijdelijk dempen, maar met 2 mln euro kun je geen structurele oplossing voor iedereen bieden. Daarom moet worden gekeken naar prioritering, bijvoorbeeld door te starten met 300 energetisch slechte huizen van inwoners met een laag inkomen, in de tijd gevolgd door steeds minder lage kwaliteit huizen en inwoners met hogere inkomens.

De provincie zou goed het communicatiespoor kunnen oppakken en begeleiden – waarbij de gemeente een rol heeft in het meedenken – en onderzoek laten doen welke verduurzamingscampagnes aanslaan bij Flevolandse. Daarnaast is het zinvol om collectieve, provincie-brede inkoop van witgoed te overwegen (bijvoorbeeld koelkasten). Intensieve samenwerking met kleinere gemeenten in Flevoland op het gebied van energiearmoede ligt niet direct voor de hand omdat energiearmoede in Lelystad vooral veel raakvlakken heeft met grote stad-problematiek (en niet met de geografische locatie).

B.5 Noordoostpolder

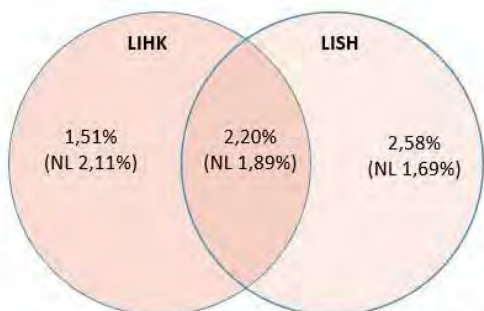
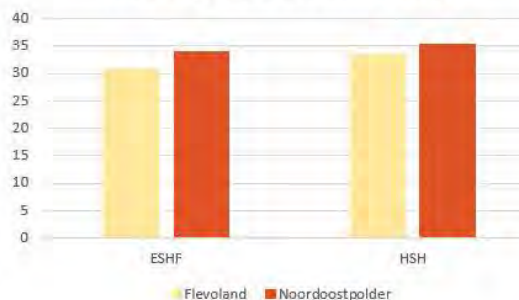
Als we kijken naar factoren waarmee energiearmoede in de Noordoostpolder (gemeten volgens de LISH indicator) samenhangt zien we de volgende patronen:

Noordoostpolder energiearmoede

	Nederland	Flevoland	NO-polder (%)	NO-polder (#)
Energiearmoede				
LIHK	4,0%	3,9%	3,7%	716
LISH	3,6%	4,2%	4,8%	921
LIHK óf LISH	5,7%	5,9%	6,3%	1.214
LISH+	1,9%	2,2%	2,2%	423
LISH-	1,3%	1,4%	2,0%	377
ESHF	21,3%	30,7%	34,0%	4.587
HSH	26,7%	33,5%	35,3%	2.040
LIHK niet LISH	2,1%	1,7%	1,5%	292
LISH niet LIHK	1,7%	2,0%	2,6%	498

Percentage inwoners ESHF en HSH

LIHK : Laag Inkomen & Hoge Energiekosten
3,71% (NL 4,00%)

LISH: Laag Inkomen & huis met relatief Lage Energie Kwaliteit
4,78% (NL 3,58%)

- **4.587** huishoudens zijn eigenaar van huis met relatief Lage Energie Kwaliteit dat ze niet zelf kunnen verduurzamen (ESHF)
- **2.040** huishoudens zijn huurder van huis met relatief Lage Energie Kwaliteit dat ze niet zelf kunnen verduurzamen (HSH)
- Noordoostpolder heeft in totaal **19.291** huishoudens

Bronnen:

- TNO database energiearmoede op gemeente- en wijkniveau
- CBS Wijk- en buurtkaart 2021

	Totaal # huishoudens*	LIHK	LISH	LIHK óf LISH	LISH+
Ruiten	439	6,4%	6,4%	8,5%	4,4%
Bant	402	4,8%	5,8%	7,0%	3,5%
Emmeloord	9.534	3,9%	5,3%	7,0%	2,2%
Marknesse	1.209	3,1%	4,5%	5,9%	1,8%
Creil	485	2,9%	3,7%	5,0%	1,7%
Luttelgeest	420	3,6%	3,6%	4,8%	2,4%
Kraggenburg	444	2,0%	4,5%	4,8%	1,8%
Nagele	575	2,6%	3,9%	4,8%	1,6%
Ens	977	2,6%	3,9%	4,4%	2,1%
Espel	396	3,1%	3,1%	4,4%	1,8%
Tollebeek	617	2,8%	2,0%	3,3%	1,5%
Noordoostpolder	15.498	3,7%	4,8%	6,3%	2,2%
Flevoland	140.436	3,9%	4,2%	5,9%	2,2%
Nederland	6.149.385	4,0%	3,6%	5,7%	1,9%

*Dit betreft het totaal aantal huishoudens in die wijk waarover informatie beschikbaar is in de CBS microdata. Het werkelijke aantal huishoudens kan dus afwijken.

Interviewverslag

1 juni 2022

*gemeente**Noordoostpolder* Date/time

Present

[REDACTED] (Noordoostpolder)

[REDACTED] (Noordoostpolder)

[REDACTED] (Flevoland)

[REDACTED] (Flevoland)

[REDACTED] (TNO)

[REDACTED] (TNO)

De gemeente Noordoostpolder heeft een plan van aanpak opgesteld voor de besteding van de Rijksgelden en is in gesprek met lokale partijen over de uitvoering en de details; het is de bedoeling dat er een projectleider wordt aangesteld en er wordt een professionele partij gezocht voor de uitvoering. Er lijkt veel interesse te zijn voor verduurzaming, met name als gevolg van stijgende energieprijzen.

Voor energiebesparing worden zogenaamde 'fix-teams' ingezet die in gesprek gaan met bewoners en helpen bij kleine oplossingen zoals LED lampen en tochtstrippen. Uit de rijksgelden is 260 euro per woning te besteden en er is op voorspraak van de wethouder³⁷ gekozen om *alle* mensen te helpen met een beperkte verbetering in plaats van een kleinere groep met een grotere (en duurdere) isolatie of verbouwing. De politieke sturing op het bestedingsplan was beperkt: er zijn wat technische vragen geweest over de invulling van de regeling en waarom er een 'cap' ligt op 120% van het minimum.

In mei hebben 700 huishoudens de 800 euro toeslag gekregen en de aanvraag is ten tijde van het interview opengezet; in eerste aanleg valt het aantal aanvragen mee, maar de gemeente verwacht dat nog wel zal toenemen (tegen de 2000 huishoudens in totaal). Er is veel aan communicatie gedaan, bijvoorbeeld via sociale media en het is mogelijk gemaakt om de aanvraag digitaal te doen. Voor de lastig te bereiken groep - waarschijnlijk een mix van ouderen en laaggeletterden - is het mogelijk om hulp van familieleden of bekenden in te schakelen. Voor identificatie werkt de gemeente samen met de Kredietbank Nederland, GeldFit (onderdeel van de Nederlandse stichting schuldhulprouwe, NSR), en is er een sociaal en financieel gemeenteloket.

Er zijn twee groepen vrijwilligers actief bezig met de versnelling van de energietransitie: Netwerk energie neutraal (gericht op bedrijven) en Energie Pioniers (gericht op inwoners, opereren vanuit de wijken). De gemeente werkt met beide groepen samen bij het opzetten van de fix-teams. Idealiter worden permanente fix-teams opgezet, zodat ze ook na de huidige regeling door kunnen gaan, en hun diensten bijvoorbeeld kunnen uitbreiden naar mensen met middeninkomens die in de knel komen.

De eerste huizen zijn 80 jaar geleden gebouwd. De woningcorporatie Mercates³⁸ heeft in de afgelopen jaren veel geïnvesteerd in woningen, waardoor de huizenvoorraad gemiddeld label B heeft. De vrijwilligers- fix-teams zullen gaan

³⁷ Na de 2022 verkiezingen zijn de alle wethouders vervangen en is de raad gewisseld. Elke partij wordt door een wethouder vertegenwoordigd. Er zijn 29 zetels in de gemeenteraad.

³⁸ Er is op dit moment één corporatie, maar in het coalitieakkoord staat dat er een bij komt.

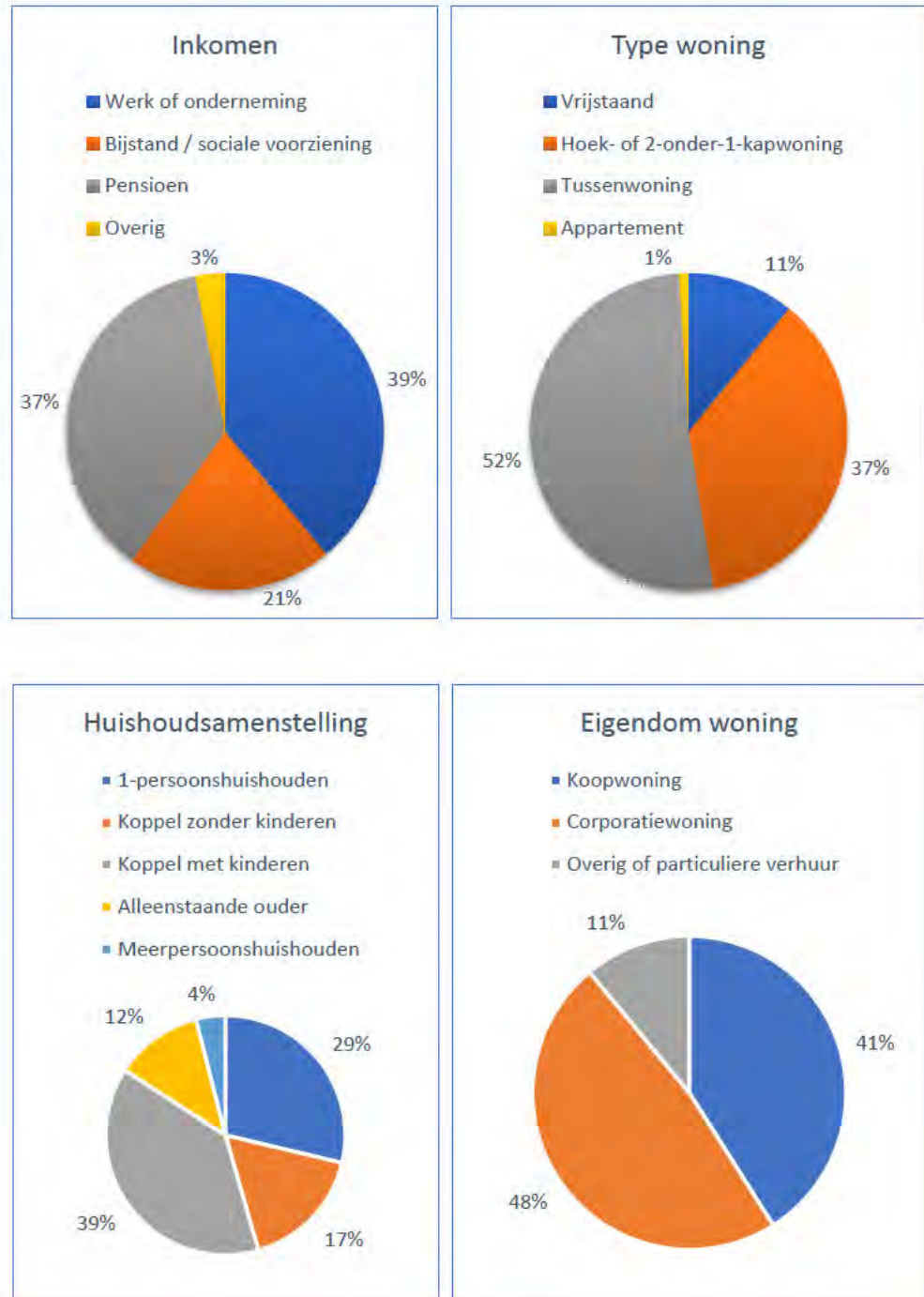
samenwerken met de corporatie – en Mercates zal ook deels zaken zelf oppakken wanneer haar medewerkers daar beter voor toegerust zijn dan de fix-teams.

De bestaande duurzaamheidslening is succesvol gebleken maar heeft een beperkt budget (het potje is geregeld leeg). Voor zover bekend wordt op dit moment niets gedaan op het gebied van witgoed.

De situaties per gemeente in Flevoland verschillen aanzienlijk waardoor directe samenwerking of een provinciale aanpak niet voor de hand ligt. Het uitwisselen van ervaringen is wel zinvol en daar zou de provincie een regierol op zich kunnen nemen. Het delen van resources (e.g. experts) is te overwegen omdat die schaars zijn, maar houd er rekening mee dat burgers dat niet zonder meer verwelkomen – er leeft nog steeds een verschil tussen noord en zuid Flevoland; een aantal mensen is behoudend naar (bijvoorbeeld) experts van buiten de (Noordoost) polder. Samenwerking tussen beleidsmakers ‘aan de achterkant’ (i.e. uit het zicht van de bewoners) is wel een optie.

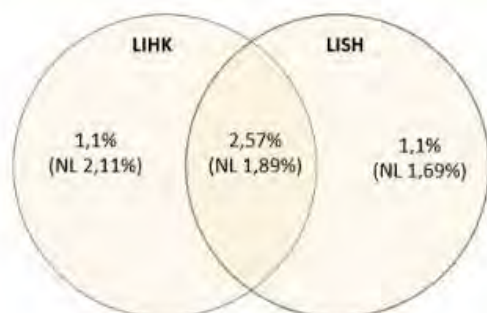
B.6 Urk

Als we kijken naar factoren waarmee energiearmoede in de Urk (gemeten volgens de LISH indicator) samenhangt zien we de volgende patronen:

Urk energiearmoede

	Nederland	Flevoland	Urk (%)	Urk (#)
Energiearmoede				
LIHK	4,0%	3,9%	3,7%	229
LISH	3,6%	4,2%	3,7%	228
LIHK óf LISH	5,7%	5,9%	4,8%	299
LISH+	1,9%	2,2%	2,57%	160
LISH-	1,3%	1,4%	0,75%	47
ESHF	21,3%	30,7%	23,1%	1.156
HSH	26,7%	33,5%	39,2%	491
LIHK niet LISH	2,1%	1,7%	1,1%	68
LISH niet LIHK	1,7%	2,0%	1,1%	68

LIHK : Laag Inkomen & Hoge Energiekosten
3,68% (NL 4,00%)

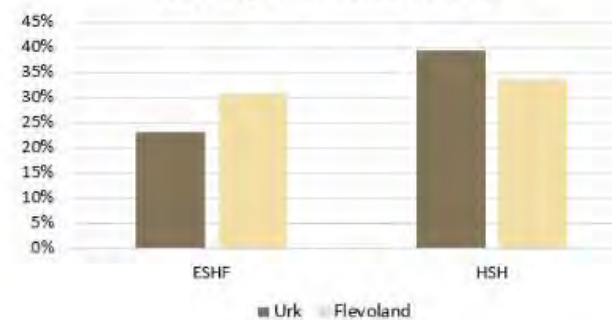
LISH: Laag Inkomen & huis met relatief Lage Energie Kwaliteit
3,66% (NL 3,58%)

Bronnen:

- TNO database energiearmoede op gemeente- en wijkniveau
- CBS Wijk- en buurtkaart 2021

Percentage inwoners ESHF en HSH

- **1.156** huishoudens zijn eigenaar van huis met relatief Lage Energie Kwaliteit dat ze niet zelf kunnen verduurzamen (ESHF)
- **491** huishoudens zijn huurder van huis met relatief Lage Energie Kwaliteit dat ze niet zelf kunnen verduurzamen (HSH)
- Urk heeft in totaal **6.223** huishoudens

Interviewverslag gemeente Urk

Datum	19 Mei 2022
Aanwezig	██████████ (gemeente Urk)
	██████████ (provincie Flevoland)
	██████████ (TNO)
	██████████ (TNO)

De gemeente Urk zou hulp kunnen gebruiken bij de identificatie van kwetsbare huishoudens, met name op het gebied van informatieanalyse. Voor de energietoeslag kijkt de gemeente eerst naar de circa 200 huishoudens die bekend zijn uit het minimabestand en bij schuldhulpverlening. Daarnaast is een actie opgezet met de vraag 'zit je onder 120%, meld je dan aan'. Het is niet duidelijk hoe groot de doelgroep is; er wordt rekening gehouden met circa 543 huishoudens die onder de 120% norm vallen, waarvan 97 woningeigenaren en 446 huurders³⁹.

Samen met DHV/RoyalHaskoning is een onderzoek gestart naar de meest effectieve en efficiënte besteding van de middelen die het Rijk beschikbaar stelt – de insteek hierbij is om liever een aantal woningen goed en grondig te helpen, dan iedereen 50 euro te geven. Naar aanleiding van de transitievisie warmte (TVW) vindt een vervolgonderzoek plaats over de besparingspotentie op Urk, om te bepalen welke buurten een extra zetje nodig hebben – voor de zomer wordt iedereen sowieso geïnformeerd, gedifferentieerd naar type woning en of het een huurwoning of een koopwoning betreft (een kleine 20% is huurwoning en de rest is allemaal koopwoning).

De gemeente Urk heeft onderzoek laten doen naar de woningvoorraad. Er is best veel verschil in bouwjaren: aan de ene kant is het oude eiland (lastig te verduurzamen, beschermd dorpsgezicht), maar daarnaast is ook een groot deel met nieuwbouw, dat pas in de laatste jaren is ontwikkeld. Daar tussenin bestaat nog een aantal gemiddelde woningen (jaren 1970-80). De woningcorporatie heeft een aantal jaar terug het initiatief genomen om woningen te isoleren en 96% (!) heeft nu label A of B. Urk heeft een grote nieuwbouwoopgave (1600 woningen, 20% erbij). Tot 2030 ligt de focus op het goed bouwen van de nieuwe woningen en tot die tijd wordt geen initiatief genomen om de rest van het gas af te helpen. Wel wordt er ingezet om energiebesparing, zodat woningen aardgasvrij- ready zijn.

In de gemeente Urk is de inkomensverdeling sterk verspreid en er is geen eenvoudige mapping tussen locatie en inkomen te maken. Er is best een groot verschil tussen huishoudens. Aan de ene kant is een deel welvarend ondernemer en die kunnen de verduurzaming zelf doen. Er heerst bij deze groep een pragmatische sfeer: als prijzen stijgen en middelen voorhanden zijn, wordt uit economische overweging gekozen voor verduurzaming. Aan de andere kant zijn er ook vrij veel woningeigenaren met een laag inkomen en zij hebben waarschijnlijk veel baat bij verduurzaming maar kunnen dat niet zonder hulp uitvoeren. Het is

³⁹ Er zijn 184 huishoudens bekend vanuit minimabestand, Schuld&Hulp, en kwijtschelding gemeentelijke belastingen. Medio Juli 2022 hebben zich 133 huishoudens gemeld bij de gemeente. Daarmee komt de teller op zo'n 317 huishoudens.

positief om te zien dat steeds meer Urkers het energieloket weten te vinden met vragen over verduurzaming.

Betrokkenheid bij verduurzaming scoort matig op Urk. Lange termijn-visies zijn nogal abstract en 'hoog over'. Bij de transitievisie warmte bijvoorbeeld was het niet eenvoudig om bewoners mee te krijgen. Het speelt hierbij wellicht een rol dat Urkers korte-termijn denkers en doeners zijn, en traditioneel geen voorstanders van 'overheidsbemoeienis'. Ondernemers zijn overigens wel pragmatisch: waar tot voor kort nogal wat weerstand was tegen windmolens, ontstaat door hoge energieprijzen meer interesse voor investering in windenergie.

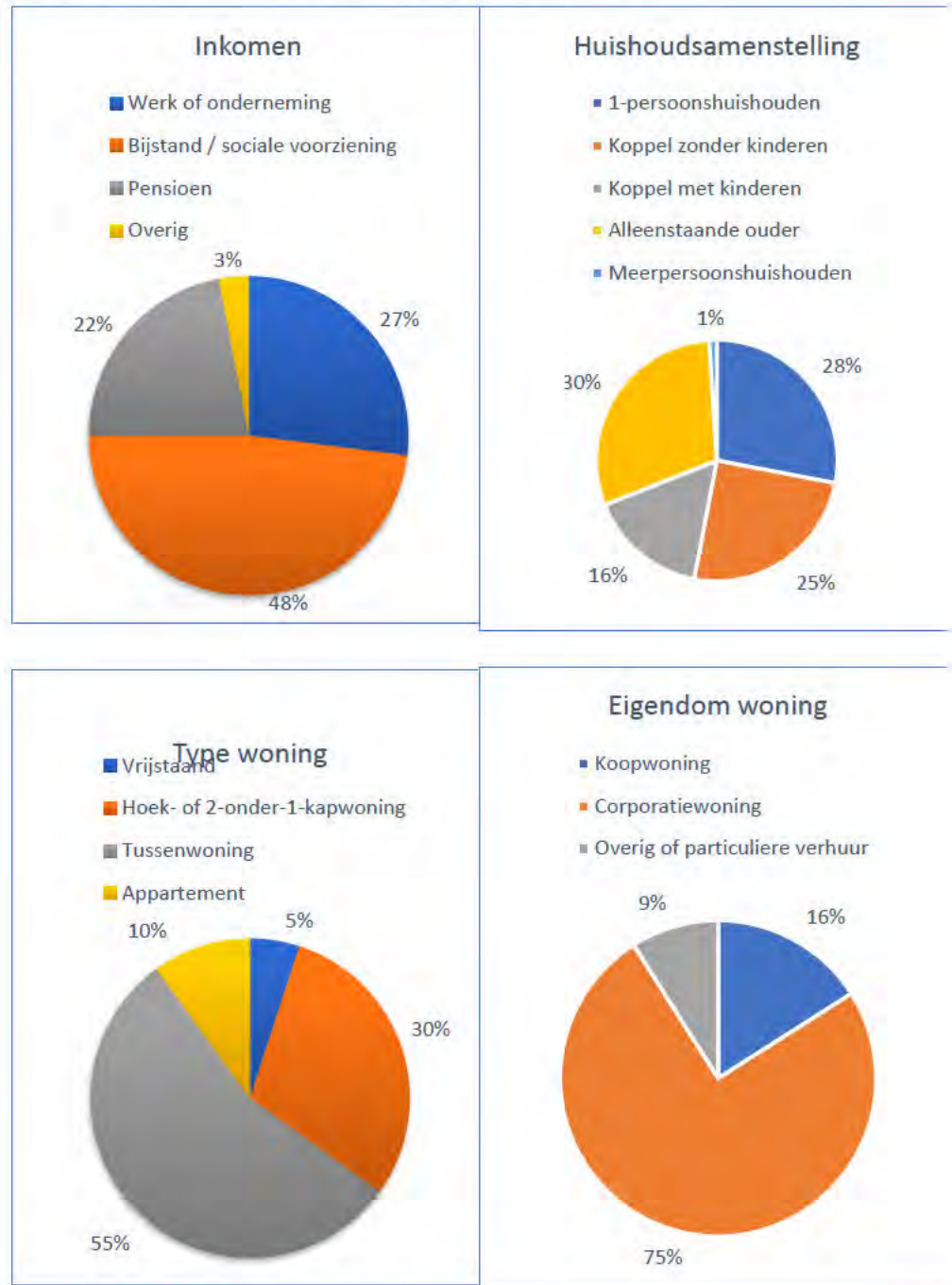
Het is voor inwoners van belang dat activiteiten door/voor/op Urk plaatsvinden. De bus die door Flevoland rijdt met hulp voor verduurzaming, krijgt op Urk weinig gehoor. Gedragsverandering is moeilijk te bewerkstelligen op Urk. Dit komt deels door stugheid en deels door een gebrek aan informatie (in enkele gevallen speelt gemakzucht ook een rol). Pragmatisch eigenbelang is een terugkerend thema bij verduurzaming: Lokale *influencers* willen zich niet aan duurzaamheid branden en het valt op dat het Christelijke thema rentmeesterschap het best landt als het samenvalt met financiële redenen om actie te ondernemen. Het ligt in de verwachting dat wanneer verduurzaming een sociaal thema wordt, het draagvlak snel kan toenemen.

De kennisbehoefte in de gemeente Urk draait momenteel vooral om betere identificatie van de doelgroep en het vinden van manieren om mensen te helpen die al een vrij goede woning hebben (bijvoorbeeld met apparaten of gedragsbeïnvloeding). Het leven in Nederland is best ingewikkeld geworden en er is een groep die ontzorgd moet worden, die hulp nodig heeft om complexiteit het hoofd te bieden. Urk staat open voor samenwerking met de provincie, maar dan aan de achterkant, zonder dat de burger direct betrokken is. Uitwisseling met grote steden is beperkt zinvol: Urk is een kleine gemeente en heeft niet altijd dezelfde uitdagingen als (middel)grote gemeenten.

Nawoord: medio Juli heeft het College van Urk een voorstel aangenomen voor een energiearmoederegeling waar iedereen op Urk aan mee kan doen. De groep tot 120% wordt het meest ondersteund: woningeigenaren in deze categorie krijgen een gratis adviesgesprek voor verduurzaming van de woning en kunnen tot maximaal 2.000 euro subsidie krijgen voor isolatiemaatregelen. Woningeigenaren boven de 120% kunnen ook een gratis adviesgesprek ontvangen, maar betalen de maatregelen zelf. Wel worden ze ontzorgd in het traject. Alle huurders kunnen advies krijgen van een energiecoach gericht op gedrag en kleine maatregelen in de woning, en ontvangen tot maximaal 80 euro aan kleine energiebesparende maatregelen (als er nog geen waterbesparende douchekop is kan die direct geïnstalleerd worden, of radiatorfolie toegepast, etc.). De huurders tot 120% hebben voorrang op deze actie. Hiermee wordt er dus invulling gegeven aan het ontvangen geld vanuit het Rijk. Urk heeft er zelf ook geld aan toegevoegd.

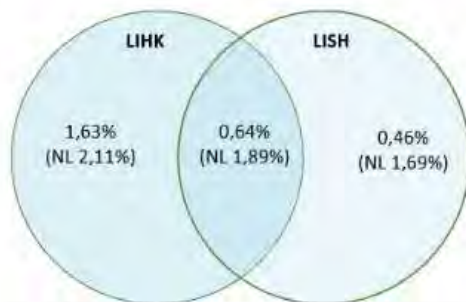
B.7 Zeewolde

Als we kijken naar factoren waarmee energiearmoede in Zeewolde (gemeten volgens de LIHK indicator) samenhangt zien we het volgende:

Zeewolde energiearmoede

Energiearmoede	Nederland	Flevoland	Zeewolde (%)	Zeewolde (#)
LIHK	4,0%	3,9%	2,3%	213
LISH	3,6%	4,2%	1,1%	103
LIHK óf LISH	5,7%	5,9%	2,7%	254
LISH+	1,9%	2,2%	0,64%	60
LISH-	1,3%	1,4%	0,36%	34
ESHF	21,3%	30,7%	24,3%	1.598
HSH	26,7%	33,5%	13,5%	381
LIHK niet LISH	2,1%	1,7%	1,6%	153
LISH niet LIHK	1,7%	2,0%	0,4%	43

LIHK : Laag Inkomen & Hoge Energiekosten
2,27% (NL 4,00%)

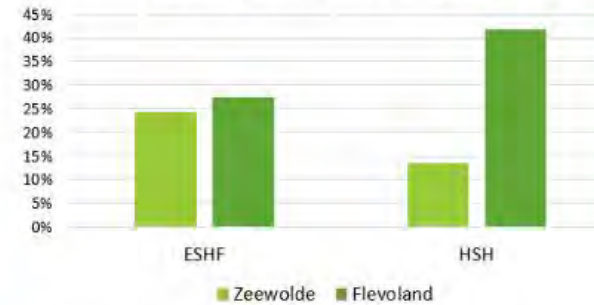
LISH: Laag Inkomen & huis met relatief Lage Energie Kwaliteit
1,10% (NL 3,58%)

Bronnen:

- TNO database energiearmoede op gemeente- en wijkniveau
- CBS Wijk- en buurtkaart 2021

Percentage inwoners ESHF en HSH

- **1.598** huishoudens zijn eigenaar van huis met relatief Lage Energie Kwaliteit dat ze niet zelf kunnen verduurzamen (ESHF)
- **381** huishoudens zijn huurder van huis met relatief Lage Energie Kwaliteit dat ze niet zelf kunnen verduurzamen (HSH)
- Zeewolde heeft in totaal **9.393** huishoudens

Interviewverslag gemeente Zeewolde

Datum	09 Mei 2022
Aanwezigheid	██████████ (gemeente Zeewolde)
	██████████ (gemeente Zeewolde)
	██████████ (provincie Flevoland)
	██████████ (TNO)
	██████████ (TNO)

Zeewolde is een vrij geïsoleerd gelegen landelijke gemeente met een klein ambtelijk apparaat en een hoog potentieel voor opwekking van duurzame energie (e.g. biogas, zon, wind). De gemeente bestaat uit een kern met een groot buitengebied. Hoewel Zeewolde relatief veel welvarende inwoners kent, zijn er ook zeker kwetsbare huishoudens (zo is er bijvoorbeeld een voedselbank). Aan het versterken van de sociale cohesie wordt, ondanks dat Zeewolde bijna 40 jaar oud is, nog continu gewerkt: veel inwoners treffen elkaar bij hun inzet als vrijwilliger en ontmoetingen vinden veel plaats via het uitoefenen van sportactiviteiten en andere sociale activiteiten. Diverse maatschappelijke initiatieven, zoals de diaconale werkgroep ‘de arme kant van Zeewolde’, zorgen ook voor verbetering van de sociale cohesie. Sinds de verkiezingen van 2022 is Leefbaar Zeewolde de grootste partij (10 van de 19 zetels); ten tijde van het interview waren partijen bezig met het vormen van een coalitie. De ambtelijke verwachting ten tijde van dit gesprek was, dat het uitgangspunt van een gedeelde verantwoordelijkheid voor verduurzaming tussen gemeente en inwoners gecontinueerd zou worden. De bestaande duurzaamheidslening zal waarschijnlijk blijven.

De woningvoorraad in Zeewolde is jong⁴⁰ en energetisch betrekkelijk goed en tegen deze achtergrond is er nog geen actie ondernomen na de meest recente opschaling van het Nationaal Isolatieprogramma – bij de gemeente leeft het idee dat bij opvolgende projecten voor woningverbetering, bestrijding van energiearmoede een grote rol moet spelen.

Er is nog geen duidelijk plan voor de besteding van de Rijksgelden (230 euro per huishouden) omdat veel bewoners de voor de hand liggende, goedkopere opties zoals LED verlichting en tocht-strips al hebben. Omdat in het recente verleden al veel verbeterd is aan de woningen, en de energetische kwaliteit doorgaans hoog is, is op dit moment weinig vraag naar kleine verbeteringen; “als je echt wat wilt bewegen in transitie voor de gebouwde omgeving, moet je naar een subsidie voor verbouwen”. Wellicht is radiatorfolie of een witgoedregeling te overwegen, maar er zal vooraf goed moeten worden gekeken naar de praktische uitvoerbaarheid.

Vanuit het energiedomein is energiearmoede een lastig thema: vanwege de kwaliteit van de woningvoorraad en de sociaaleconomische opbouw van de gemeente, betreft het relatief weinig huishoudens en dat betekent dat de

⁴⁰ Zeewolde is (pas) sinds 1984 een zelfstandige gemeente en tweederde van de woningen is na 1990 gebouwd.

transactiekosten van het opzetten van een aanpak al snel hoog zijn, terwijl er veel andere (grotere) thema's spelen rondom verduurzaming.

Vanuit het sociale domein zijn er wel mogelijkheden, maar het kost tijd om een effectieve aanpak op te zetten. Het sociaal domein verwacht dat er nog aardig wat potentieel is voor besparing, maar dat veel huishoudens niet op de hoogte zijn van de mogelijkheden. Het is onduidelijk of de gemeente deze veronderstelde achterstand eenvoudig kan aanpakken – wellicht zijn energiecoaches een optie en/of een samenwerking tussen maatschappelijke dienstverlening Flevoland (MDF) en vrijwilligers van bijvoorbeeld de voedselbank of het interkerkelijk platform. Hulp moet wel praktisch zijn: niet alleen uitdelen van tocht-strips, maar daadwerkelijk helpen met oplakken – anders komen ze in de la terecht.

De gemeente ziet wel wat in samenwerking en kennisuitwisseling, met name voor onderwerpen die in andere gemeenten al geleerd zijn. Dit ligt minder voor de hand met Noordoostpolder en Urk (de woningvoorraad en demografie zijn wezenlijk anders) maar de met de andere 3 gemeenten in Flevoland zijn wel voldoende overeenkomsten. Zo heeft Lelystad iets gedaan op het gebied van privacy en Almere heeft witgoed ervaring. Het zou goed zijn als er een lange termijn-structuur voor uitwisseling in het leven wordt geroepen (en gehouden); wellicht is er een link met toekomstige iteraties van het RES-proces.

B.8 Interviewverslag woningcorporaties

Datum 16 Juni 2022 10:30-11:30
Aanwezig ██████████ Centrada Lelystad
██████████; Oost Flevoland Wonen (OFW)
██████████ (TNO)

Woningcorporaties in Flevoland staan dicht bij hun bewoners

Centrada Lelystad heeft met enige regelmaat acties waar ze huis-aan-huis aanbellen en daarmee achter de voordeur komen. Ze voeren dan gesprekken met bewoners over praktische sociale zaken, klachten, etc. Oost Flevoland Wonen (OFW) in Dronten doet veel aan energiecoaching en haar aanpak wordt genoemd bij de presentatie van 'best practices' voor prestatieafspraken vanuit de branchevereniging voor woningcorporaties Aedes en de Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG). Corporaties hebben een vrij goed kanaal om dingen aan bewoners kenbaar te maken: de nieuwsbrief wordt goed gelezen.

Lelystad heeft al een tijd een Voorzieningenwijzer: er gaat iemand op huisbezoek om te kijken naar voordelen op het gebied van ziektekosten, energie, toeslagen etc.. In het verleden maakte dat voor inwoners een verschil van gemiddeld 500 euro op jaarbasis. Momenteel is energie niet meer zo relevant, dus is het voordeel iets lager, omdat het alternatief van een ander contract vrijwel altijd slechter uitpakt door de gestegen energieprijzen.

Woningcorporaties in Flevoland hebben een andere positie ten opzichte van hun huurders dan in veel andere delen in Nederland. Ze zijn opgericht in de tijd dat de eerste bewoners naar Flevoland trokken en er is een vertrouwensband tussen bewoners en 'hun' corporatie. De corporaties komen geregeld bij huurders achter de voordeur – voor onderhoud of voorlichting. Hoewel er (uiteraard) ook wel klachten naar voren komen bij klanttevredenheidsonderzoeken, worden de corporaties als benaderbaar gezien: "met jullie kunnen we wel in gesprek".

Corporaties dragen bij aan sociale cohesie. Veel inwoners kijken niet naar de wijk of de stad, maar hun sociale betrokkenheid gaat om de straat en misschien een paar aangrenzende straten of blokken, maar niet veel verder. Omdat het een relatief nieuwe provincie is, zijn er geen generatielange tradities en instituties (zoals carnavalsverenigingen). In sommige delen van Nederland is de dorpsvereniging van ongekend belang – in Flevoland speelt dat veel minder, behalve in kleinere dorpen en op Urk, waar wel veel meer onderlinge sociale binding is.

Corporaties hebben beperkt zicht op waar energiearmoede voorkomt

Corporaties hebben weliswaar een goed beeld van de woningkwaliteit, maar niet van de financiële positie van huishoudens. Het is reëel om aan te nemen dat 70-80% van de mensen in een sociale huurwoning ook kwetsbaar zijn, maar wie dat zijn weten ze niet. Corporaties hebben geen inkomensgegevens: bij toewijzing is er een inkomenscheck, maar die mag niet bewaard worden. Liander (voorheen Nuon) geeft geen verbruiksgegevens. Het aantal incasso's lijkt mee te vallen, maar het jaar is nog niet over en mensen kunnen tot eind van het jaar een eindafrekening met herijking verwachten. Er zullen nog veel mensen in de knel komen. De ernst in de particuliere voorraad van het goedkopere segment is ook groot – het gaat de Woningcorporaties wel aan het hart, maar ze gaan er niet over.

Op veel plaatsen in Flevoland geldt, dat wat rood in de armoedekaart staat, is het eigenaarsdeel van het gespikkelde bezit. Het zou heel veel helpen als deze kaart tot op 'postcode-6' (straat) niveau wordt bijgewerkt en niet alleen op wijkniveau – zodat we door gespikkeld bezit heen kunnen kijken.

Corporaties in Flevoland hebben vrij veel grote eengezinswoningen en de kwaliteit is vrij goed – er is in de loop van de tijd geïnvesteerd in isolatie en andersoortige verbetering. In het algemeen lopen woningcorporaties in Flevoland goed op schema met renovatie; ze hebben vrij veel blokkendozen die goed te verduurzamen zijn en dat doen ze al op grote schaal. Er is wat gedoe rondom de landelijke isolatiestandaard omdat deze niet goed aansluit bij de werkelijkheid in Lelystad (waar spouwmuren al gedaan zijn).

De schrijnende gevallen vind je bij de huiseigenaren in vergelijkbare woningen (het gespikkelde bezit); deze eigenaren hebben niet met gelijke tred gerenoveerd en zitten nu in een 'slecht huis' met een smalle beurs.

Maatwerk is zinvoller dan generieke regelingen

Generieke regelingen zijn veel minder zinvol dan maatwerk; het is beter om goed onderzoek te doen naar specifieke maatregelen dan om iets algemeen op te zetten. Geen 'Flevolandoplossing', maar 6 maatwerkoplossingen. Corporaties in Flevoland hebben een sterke positie die ze in staat stelt om een belangrijke rol te spelen in de aanpak van energiearmoede. Zodra er middelen beschikbaar worden gesteld en er een voldoende granulair beeld is van waar de kans op energiearmoede het grootst is (i.e. liefst op postcode-6 niveau, zodat 'door het gespikkelde bezit' heen kan worden gekeken'), zijn de corporaties en gemeenten zelf goed in staat om een substantiële bijdrage te leveren aan de aanpak ervan. Veel geld uitgeven voor een beperkt aantal huishoudens kan op weerstand stuiten, maar als er genoeg hard bewijs is dat het geld daadwerkelijk bij de meest kwetsbare huishoudens terecht komt, is daar wel steun voor te vinden.

Voor veel mensen gaat de klap nog komen – eigenaren zijn ook kwetsbaar

Als corporaties investeren in verduurzaming, moeten ze uiteraard kijken naar de betrouwbaarheid van cashflows en daar moet prudent op gehandeld worden: risico's moeten meteen worden ingeboekt en winsten pas als ze gerealiseerd zijn. Voor mensen met een klein budget is financiële prudentie ook heel belangrijk en de onzekerheid rondom het energie/verduurzamingsdossier levert stress bij huishoudens. Om kwetsbare huishoudens te helpen moet er een landelijke cap komen op de energielasten. Incassodiensten zien nu nog niet zo veel impact, maar de jaarafrekeningen komen binnen tot eind van het kalenderjaar dus het kan best dat veel huishoudens nog een klap krijgen. Een paar tientjes kan al heel vervelend zijn voor een kwetsbaar gezin; onzekerheid en hoge energielasten – daar gaan mensen aan onderdoor.

De Regionale Energiestrategie (RES) heeft niet direct grote impact voor corporaties omdat het in de eerste iteratie in Flevoland vooral gaat om o.a. het aanbod van zonneparken en windparken. De transitievisie warmte (TVW) is wel belangrijk: in het algemeen is de dichtheid van woningen laag (i.e. ze liggen ver uit elkaar) en zijn er geen warmtebronnen. Lelystad heeft wel een warmtenet en er liggen ideeën voor uitbreiding daarvan. De TVW gaat veel vragen van inwoners die voor 2030 op warmtenetten moeten worden aangesloten. Het zal vooral moeilijk worden voor

particuliere bewoners, die veelal tussen de sociale huur heen gespikkeld zijn. De tijd tot de switch is heel kort en de investeringen zijn hoog. Aannemers zijn moeilijk te krijgen: corporaties maken nu al afspraken voor werk dat pas over anderhalf jaar begint, omdat aannemers anders geen arbeidscapaciteit kunnen reserveren en garanderen.

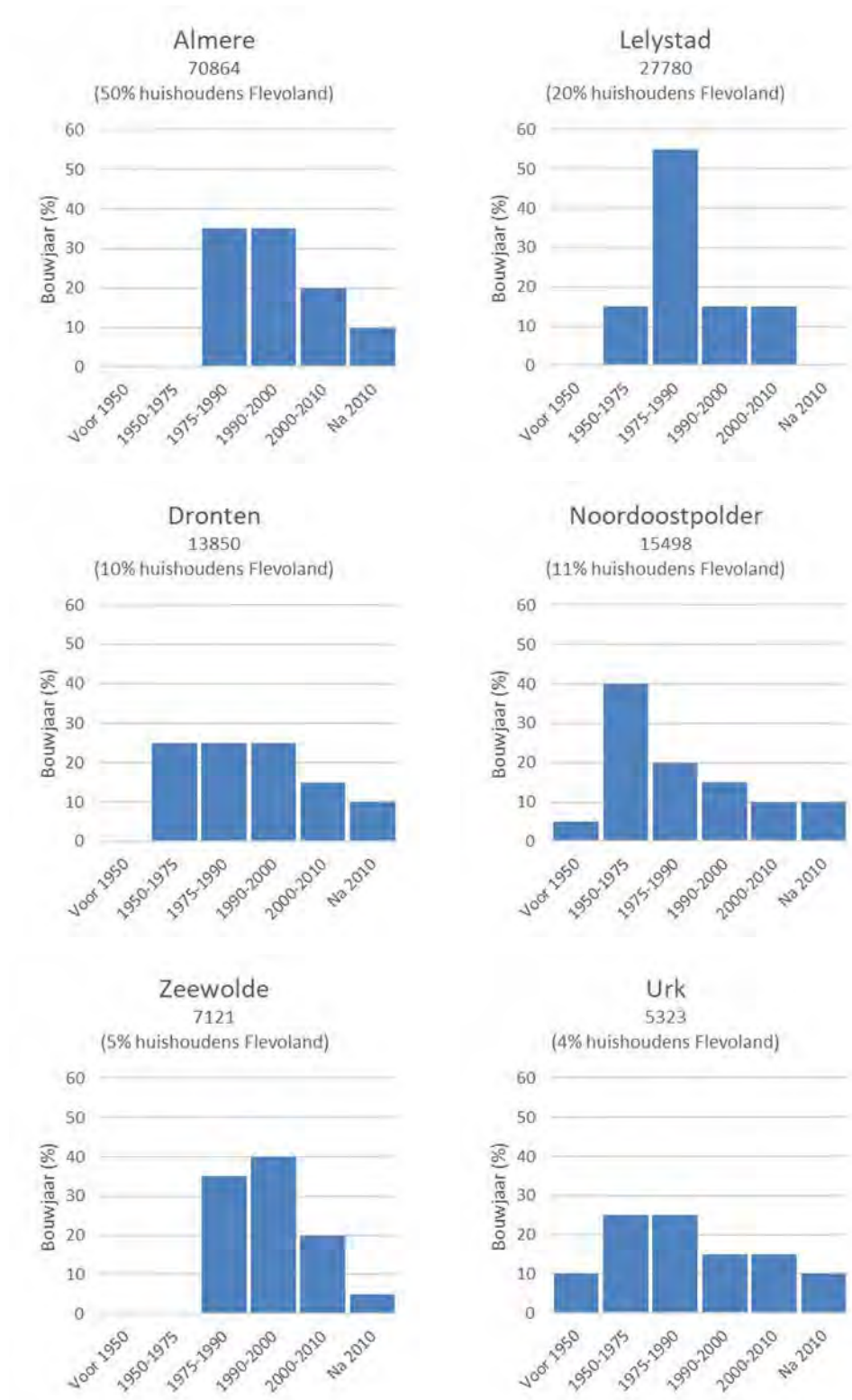
Communicatie en resource pooling zijn minder belangrijk dan goede data en beschikbare middelen

De suggestie dat de provincie de leiding moet nemen bij communicatie over de snelheid en volgorde van de energietransitie - zoals in Limburg werd gevraagd - wordt helemaal niet onderschreven ('wat een gekke stelling'). Dat soort communicatie moet juist gebeuren door een partij die dicht bij de bewoners staat. De respondenten zien dan ook helemaal geen noodzaak voor de provincie om de leiding te nemen bij communicatie. Uiteraard is het wel heel goed als er vanuit de provincie ondersteund wordt bij lokale communicatie door middel van kennisdeling e.d. Wellicht komt er in de toekomst nog van onderop meer behoefte aan samen optrekken.

De stadskernen in Flevoland liggen vrij ver uit elkaar, ontworpen op zo'n 30 minuten rijden van elkaar. Dat betekent dat het niet zonder meer praktisch is om menskrachten te delen tussen wijken, zoals je dat wel kunt verwachten bij gemeenten die dicht tegen elkaar aan liggen. De corporaties kennen elkaar en onderlinge kennisuitwisseling werkt al goed, daar hebben ze geen provinciale coördinatie voor nodig – er zijn korte lijntjes.

Pooling van resources kan (beperkt) handig zijn, maar daar is geen coördinatie vanuit provincie voor nodig, al is het fijn om daar gezamenlijk over na te denken, ook met de provincie aan tafel. Corporaties en gemeenten regelen dat onderling wel en maken gebruik van hun bestaande fijnmazige netwerk; geef liever de data op straatniveau en dat kunnen corporaties daar wel wat mee. In plaats van een generieke regeling, hebben ze liever geld voor 'een mannetje in de wijk'.

C Bouwjaar woningen per gemeente

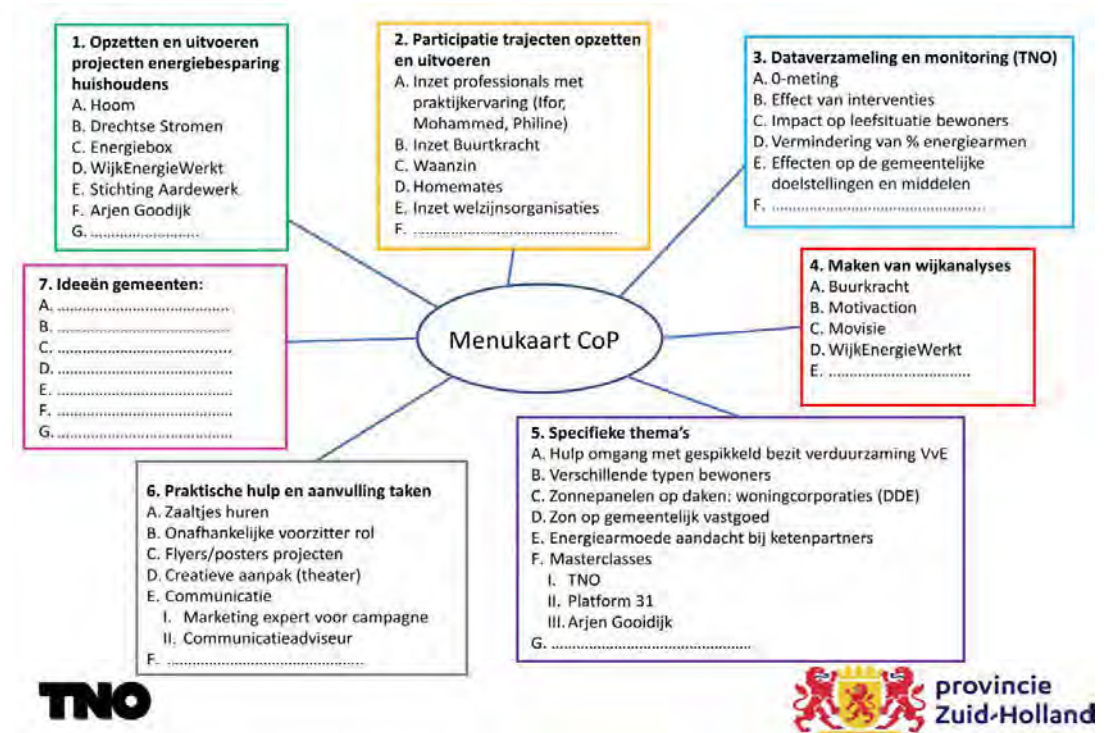
Overzicht van woningbouwjaar per gemeente. Onder de naam van elke gemeente staat het aantal beschikbare observaties in de dataset voor die gemeente.

D Menukaart – aanpak Zuid-Holland

In Zuid-Holland werd tijdens een van de georganiseerde werksessies met gemeenten stilgestaan bij de behoeften uit de praktijk voor het versterken, versnellen en verbinden van opgaven. De provincie Zuid-Holland wil namelijk met het Community of Practice (COP) programma bestaande initiatieven en projecten in de wijk versterken, versnellen en verbinden. Een van de manieren om dat te doen, is het beschikbaar stellen van extra middelen om de aanpak in 5 wijken te versterken. Aangezien dit in vele vormen en gedaanten kan, werd onderstaande 'menukaart' samengesteld (zie Afbeelding 1 hieronder).

Tijdens een werksessie hebben negen Zuid-Hollandse gemeenten aangegeven aan welke van de middelen op de menukaart zij behoefte hebben. Hierdoor is inzichtelijk gemaakt welke zaken concreet geregeld moeten worden. Elke gemeente gaf aan behoefte te hebben aan het opzetten en uitvoeren van energiebesparingsprojecten (thema 1) en participatietrajecten (thema 2). Daarnaast gaven zes van de negen gemeenten aan behoefte te hebben aan dataverzameling en monitoring (thema 3). Dit laat zien dat gemeenten nog niet vol in de uitvoeringsfase zitten, maar bezig zijn met de voorbereidingen en hulp kunnen gebruiken bij de verdere uitwerking van bestaande plannen. Verder werden ook meerdere specifieke thema's aangegeven door deelnemers; zoals het kunnen volgen van masterclasses over het thema, of het aanbieden van een cursus energiearmoede voor ketenpartners uit het sociaal domein.

De wijze waarop gemeenten interventies uitvoeren?, de betrokkenheid van uitvoeringspartners daarbij en de bijdrage daaraan vanuit PZH vormt een belangrijk onderdeel van het opgavegericht werken in deze opgave.

Afbeelding 2: Menukaart overzicht

MENUKAART aanpak provincie Zuid-Holland

Vanuit de aanpak “Naar een inclusieve energietransitie” is er de mogelijkheid om de activiteiten in de wijken op te zetten of te versterken, versnellen of te verbeteren. Hiervoor zijn meerdere mogelijkheden beschikbaar. We willen je graag uitdagen om na te denken waar je gebruik van zou willen maken.

Denk goed na over de inzet op korte- en lange termijn:

- Waar heeft mijn gemeente de komende maanden al behoefte aan? Wie/wat wil ik op korte termijn inzetten? (dit kalenderjaar nog)
- Welke behoeften heeft mijn gemeente volgend jaar? Welke partijen zou ik later in willen zetten en hoe?

Deze lijst is niet uitputtend, maar een aanzet om te laten zien wat de mogelijkheden zijn. Kom vooral met eigen ideeën als dat beter past bij je behoeften om het verschil te maken in de wijk voor mensen met een kleine beurs.

1. Hulp bij opzetten en uitvoeren projecten en programma's energiebesparing voor huishoudens
2. Hulp bij participatie trajecten opzetten en uitvoeren
3. Hulp bij dataverzameling en monitoring TNO
4. Hulp bij het maken wijkanalyses
5. Hulp bij specifieke thema's
6. Heel praktisch en aanvulling.

Voorwaarden voor onze inzet:

- a) Maximaal € 15.000 / wijk op onze provinciale kosten (alle inzet moet dit kalenderjaar plaatsvinden) (voor 2022 en 2023 nader te bepalen)
- b) Beschikbaarheid aanbod is nog niet (overal) gecheckt
- c) Intake: inhoudelijke afstemming gemeente – PZH – aanbieder – TNO
- d) PZH organiseert opdrachtverlening – facturering.

1. Opzetten en uitvoeren projecten en programma's energiebesparing voor huishoudens

- **HOOM:** Huur voor specialistische, kortdurende ondersteuning van je energiecoach of bewonersinitiatief een Hoom-expert in. Gemeentes huren de experts in om bewonersinitiatieven te ondersteunen. De experts dragen hun kennis en ervaring over op de leden van het bewonersinitiatief, zodat die verder professionaliseren.
- **Drechtse Stromen:** Energiecoaches geven advies over de aanpak van een huis. Zij hebben kennis over woningtypen, bouwjaar, soorten isolatiemateriaal, verwarming, ventilatie, warmtepompen, etc. Helpen ook met lokale opwek en isolatie in de buurt

- [Energiebox](#): Leidt lokaal energiecoaches op, doet de uitvoer van zo'n 9 gemeenten. Heeft al 20.000 adviezen gegeven aan bewoners.
- [WijkEnergieWerk](#): Zet wijkbedrijven op. Leidt lokaal energiecoaches op, werkt in Rotterdam. Combineert daarbij ook PV opwek, en creëren werkgelegenheid
- [Stichting Aardewerk](#): Ervaring met opleiden en uitvoeren van energiebesparingsprojecten waarbij coaches uit multiculturele wijken de focus is.
- : Ervaring bij het helpen van gemeenten (o.a. Arnhem en Leeuwarden) bij het opzetten van energiearmoedebeleid, gemeentelijke programma's en energiecoach trajecten, en VVE begeleiding. Projectadviseur totstandkoming AAEA (Arnhemse Aanpak Energie Armoede), Projectleider inzet RRE-subsidie, Adviseur doorontwikkeling Energiebank Arnhem.

2. Participatietrajecten opzetten en uitvoeren

- Inzet [REDACTED] in de wijken: professionals met ervaring uit de praktijk
- [Inzet Buurkracht](#): Stichting Buurkracht brengt buurtbewoners met elkaar en met lokale overheden in verbinding te brengen met de Buurkrachtaanpak.
- [Inzet Waanzin](#) (TwynstaGudde, zie deelsessie 2): Het kaartspel is ontwikkeld om kennis te maken met de interventies Warmtezoekers, Vindplaats en Toekomstvertellers. Deze interventies zijn ontwikkeld vanuit social design in opdracht van onder andere het programma Aardgasvrije Wijken en enkele gemeenten.
- [Inzet Homemates](#) of vergelijkbaar in de wijken
- Netwerk welzijnsorganisaties (en inzet daarvan mogelijk maken)

3. Dataverzameling en monitoring TNO

- 0-meting
- Effect van interventies: CO₂-besparing, besparing €, mate van kennis en waardering, aantal huishoudens bereikt, etc.
- Impact op leefsituatie bewoners: stressvermindering, verschillen in ervaren gezondheid, vertrouwen in de toekomst/gemeente/energietransitie, verbetering sociale cohesie, kansen voor de jeugd, schuldenpreventie, etc.
- Vermindering van % energiearmoede op de TNO indicatoren en gekoppelde SEC data: daling % huurders in energiearmoede, daling % senioren in energiearmoede, daling % energiearmoede in wijken X,Y,Z.
- Effecten op de gemeentelijke doelstellingen en middelen: nieuwe verbindingen sociaal/fysiek domein, verbeterde diensten voor burgers, mate van efficiëntie en effectiviteit van middelen.

4. Wijkanalyse

- [Buurkracht](#)
- [Motivaction](#): Doelgroepenonderzoek
- [Movisie](#): landelijk kennisinstituut voor een samenhangende aanpak van sociale vraagstukken. Samen met de praktijk ontwikkelen we kennis over wat echt goed werkt en passen we die kennis toe.
- [WijkEnergieWerkt](#) heeft instrument Wijkanalyse in ontwikkeling

5. Specifieke thema's

- Verduurzaming van gespikkeld bezit: [Inzet](#): specialist op aanpak ontwikkeling en uitvoer verduurzaming gespikkeld bezit.
Omgaan met verschillende typen bewoners: Aanpakken van, en training in, gesprekken met kwetsbare bewoners. Inzet [.....](#): binnen het Servicepunt Duurzame Energie verantwoordelijk voor de werklijn 'Eerste Hulp bij Uitvoering'. Daarnaast is hij als expert-lid betrokken bij Homemates (zie eerder), maakt hij onderdeel uit van de VNG-expertpool en is hij adviseur bij het Programma Aardgasvrije Wijken. Specialist in gesprekken en oplossingen voor mensen met armoede en stress, om ze toch mee te nemen in duurzame oplossingen.
Zonnepanelen op daken van woningcorporaties: [Delen Duurzame Energie of vergelijkbaar](#)
Zon op gemeentelijk vastgoed: voorbeeld gemeente Groningen doet goed volgen? (<https://groningen.nieuws.nl/gemeente/1207558/groningen-kiest-voor-zonneparken-in-eigen-beheer/>)
Energiearmoede onder de aandacht brengen bij ketenpartners: (Drechtse Stromen)
 Masterclasses
- TNO (Energiearmoede)
- Platform 31
-
- (RVO)

6. Praktisch en extra

- De huur van zaaltjes etc.
 - Onafhankelijke voorzitter rol voor gesprekken als gemeente met energicorporaties/woningcorporaties/anderen
 - Flyers/posters projecten laten maken
 - Creatieve aanpak (theatervoorstelling voor betrokkenheid creëren; Schiedam)
 - Communicatie
 - Marketing expert voor mijn campagne
 - Communicatieadviseur (versimpelen informatieverstrekking, aantrekkelijk maken, doeltreffend)
-

E Provinciale programma's en beleid rondom energiearmoede

Zuid-Holland

Wat is het?/Wat is het doel?

Meerjarig Provinciaal programma: Een provinciaal programma genaamd “Naar een inclusieve energietransitie in Zuid-Holland”. Het programma loopt van 2021 tot 2023 en bestaat uit:

- Het versterken van bestaande initiatieven voor een inclusieve transitie in verschillende wijken;
- Het ontwikkelen van een lerend netwerk rondom goede voorbeelden van inclusieve aanpakken;
- Het starten van energiearmoede projecten in vijf wijken met een grotere kans op energiearmoede.

Om dit “lerend netwerk” te stimuleren zijn (en worden) Community of Practice bijeenkomsten georganiseerd. Tijdens deze bijeenkomsten komen verschillende afgevaardigden uit Zuid-Hollandse gemeenten samen om van elkaar én experts uit de leefwereld en systeemwereld te leren. Naast kennisuitwisseling, staan het formuleren van acties, het versterken van de relatie met andere gemeentelijke opgaven en het monitoren van de effectiviteit van energiearmoede aanpakken centraal.

Belangrijkste lessen van het programma

- **Meer samenwerking binnen en tussen gemeenten loont:** Er is behoefte aan meer interne én externe samenwerking, met name tussen het sociale domein en het energiedomein. Tijdens de COP zijn stappen gezet, maar er is ruimte voor meer én betere samenwerking.
- **De actieve rol van de provincie heeft meerdere gedaanten:** Een strategische en beschouwende blik stelt de provincie in staat om te zien waar het soms hapert in de denk- of handelswijze van gemeenten, of waar de nadruk op ligt en wat er mogelijk nog meer nodig is. Hiermee is de provincie dus organisator, verbinder, strateeg en stimulator in één.
- **Goede voorbeelden, inspiratie en ‘feest der herkenning’:** Gemeenten lopen tegen veelal dezelfde uitdagingen aan, met name bij het verbinden van verschillende beleidsopgaven. Daar waar energiearmoede problematiek verschillende thema's raakt zijn er veel koppelingen mogelijk.
- **Samenbrengen van uitvoerders, experts, en bestuurders werkt:** Door experts, uitvoerders, en bestuurders te betrekken wordt de samenwerking tussen overheidsniveaus gestimuleerd, met een betere aansluiting van regelingen op de praktijk als gevolg.
- **Ervaringen delen maakt actief:** Het uitwisselen van ervaringen tussen gemeenten zorgt ervoor dat men van gebaande paden kan, én durft, te wijken. Bovendien helpt het uitwisselen van ervaringen bij het aanbrengen

van prioritering - een lastige taak bij complexe opgaven zoals de energietransitie.

- **Handelingsperspectief is vergroot:** Deelnemers van de COP geven aan dat ze meer handelingsperspectief hebben gekregen, meer verbindingen hebben gecreëerd met het sociale domein of andere organisaties en meer actiegericht zijn geworden.

Provinciaal programma:

Provincie Zuid-Holland organiseert een leerkring en biedt ondersteuning in:

- Kennisuitwisseling tussen gemeenten en experts (door het bij elkaar brengen van mensen);
- De formulering en uitvoer van energiearmoede aanpakken (op gemeentelijk niveau).

Welke instrumenten worden ingezet?

Subsidie lokale initiatieven energietransitie: Om de slagingskans van lokale projecten m.b.t. duurzame energie, isolatie en energiebesparing te vergroten, heeft de provincie Zuid-Holland een subsidieregeling opgezet. Deze subsidieregeling financiert maximaal 50% of €75.000 van de projectvoorbereidingskosten. Met dit budget kunnen de initiatiefnemers van lokale projecten hun project professioneel voorbereiden.

Bron

- <https://www.zuid-holland.nl/online-regelen/subsidies/subsidies/lokale-initiatieven/>
- <https://www.zuid-holland.nl/onderwerpen/energie/duurzame-verwarming/gebouwde-omgeving/inclusieve-energietransitie/>

MRA Metropool Regio Amsterdam

Wat is het?/Wat is het doel?

De MRA is een bestuurlijk samenwerkingsverband tussen de provincies Noord-Holland en Flevoland, 31 gemeenten en de Vervoerregio Amsterdam. De MRA is bezig met het opzetten van een programma om gemeenten te ondersteunen in het aanpakken van energiearmoede. Dit programma gaat bestaan uit vijf sporen:

1. Monitoring en informeren: in kaart brengen van energiearmoede cijfers per gemeente en het verspreiden van energiearmoede kennis en inzichten.
2. Uitwerken van een menukaart: overzicht maken van de top 5 meest kansrijke energiearmoede interventies en het beschikbaar stellen van middelen om de top 3 meest effectieve interventies uit te rollen.
3. Experimenteren: het opzetten van pilot projecten om energiearmoede aanpakken te monitoren en evalueren.
4. Leren van én met elkaar: leerlabs opzetten voor gemeenten over energiearmoede.
5. Lobby en inzet op financiering: met andere regio's een lobby opzetten richting Den Haag, projectvoorstellen indienen voor nationale of Europese

programma's, gemeenten helpen met het opzetten van eigen subsidieregelingen.

Welke instrumenten worden ingezet?

De MRA gaat ondersteuning bieden in het beschikbaar stellen van verschillende middelen: kennis, menskracht en geld.

Bron

- <https://mratuurzaam.nl/aanpakken-energiearmoede-versnelt-energietransitie/>

FIXbrigade van stichting Jungle Amsterdam: Jungle is het onafhankelijke informatie- en adviescentrum voor duurzaamheid in Amsterdam. De Jungle wil om te beginnen Amsterdam Oost tot het meest duurzame stadsdeel van Amsterdam maken. Een stadsdeel waar de verduurzaming van onderop wordt gedragen en waar ook aandacht is voor de sociale aspecten van duurzaamheid. Met de FIXbrigade worden energiecoaches op pad gestuurd om bij bewoners van Amsterdam Oost thuis informatie te geven over energiebesparing en kleine energiebesparende maatregelen uit te voeren. Voor mensen met een laag inkomen zijn materialen en uitvoer geheel gratis. Vooralnog zijn de coaches vrijwilligers (leerwerktraject voor uitkeringsgerechtigden): de taken worden aangeboden als leertraject met het idee dat vrijwilligers hun kansen vergroten op de arbeidsmarkt (betreft de stijgende vraag naar het isoleren van woningen). Er is de wens om dit project op te schalen naar de hele stad. <https://www.jungle.amsterdam/>

Papillon project België: Witgoed regeling

- Lease constructies witgoed voor energiearme huishoudens
- Samenwerking met Bosch-Siemens
- Sociaal Franchise model – opbouwwerker 'middel man' tussen huurder-bedrijf
- Saamo – Samen uitsluiting aanpakken

Stichting Energiebank: De Energiebank is nationaal actief (in 6 gemeenten, o.a. Haarlemmermeer). Zij beschikken over vrijwillige energiecoaches. De Energiecoaches geven advies over energiebesparing en hulp bij het doorvoeren van de energiebesparende maatregelen. De bewoners ontvangen een bespaarpakket met o.a. radiatorfolie en ledlampen. Dit pakket wordt kosteloos geïnstalleerd zodat mensen structureel lagere lasten hebben. Ook is er de mogelijkheid - voor huishoudens die het kunnen missen - om energie te doneren aan energiearme huishoudens.

Bron

- <https://www.energiebanknederland.nl/>
- [Ik wil mijn woning duurzaam maken, bijvoorbeeld isoleren, energie besparen, of geen gas meer gebruiken – Gemeente Amsterdam](#)

Noord-Holland

Zie MRA.

Drenthe

Wat is het?/Wat is het doel?

Isolatiegift: Provincie Drenthe wil een specifieke groep huizenbezitters (namelijk met een laag inkomen en wonend in een niet-geïsoleerd huis) een isolatiegift doen. Deze gift bestaat uit een subsidie voor het aanbrengen van spouwmuur- en/of vloerisolatie, waarbij 100% van de kosten worden uitgekeerd aan het isolatiebedrijf, tot aan het richtbedrag van circa € 2.500,-.

Om te onderzoeken wat de effecten van deze isolatiegift zijn op o.a. wooncomfort, energierekening en gezondheid van bewoners, wordt er in een aantal gemeenten een pilot onderzoek uitgevoerd. Tijdens deze pilot worden o.a. wooncomfort, energierekening en gezondheid van bewoners gemeten vóór het ontvangen van de isolatiegift en na het ontvangen van de isolatiegift.

Actieplan Energieneutraal Wonen: Naast de isolatiegift heeft Drenthe ook het “Actieplan Energieneutraal Wonen” opgesteld. Ook al is dit plan niet specifiek opgesteld ter ondersteuning van energiearmoede huishoudens, de bedoeling is dat met dit plan óók energiearmoede huishoudens worden ondersteund. Het doel: in 2040 zijn alle Drentse inwoners niet meer afhankelijk van fossiele energiebronnen. Om dat doel te bereiken verstrekt de provincie o.a. leningen en subsidies aan inwoners om hun woning te verduurzamen.

Welke instrumenten worden ingezet?

- *Isolatiegift:* isolatie en onderzoek.
- *Actieplan Energieneutraal Wonen:* financiële middelen.

Bron

- <https://www.provincie.drenthe.nl/energieexpeditiedrenthe/expeditie/expeditie/>

Groningen

Wat is het?/Wat is het doel?

De Gedeputeerde Staten zijn eind 2021 met een voorstel voor twee nieuwe financieringsregelingen gekomen:

1. *Energiebespaarlening:* maximaal 1000 huishoudens met een laag inkomen kunnen een lening aanvragen van maximaal € 2500 voor het aanbrengen van energiebesparende maatregelen. Het idee is dat huishoudens met de maatregelen meer kosten besparen dan ze maandelijks betalen aan het aflossen van de lening.
2. *Ontwikkelfonds lokale energie:* de provincie gaat starten met het “Ontwikkelfonds lokale energie”. Dit fonds is bedoeld om lokale initiatieven mee te laten profiteren in de projectontwikkeling van zon- en windparken. Vaak hebben lokale initiatieven niet het kapitaal om mee te doen, maar vanuit het fonds is €4,5 miljoen beschikbaar voor energiecoöperaties.

Welke instrumenten worden ingezet?

Financiële middelen.

Bron

- <https://www.provinciegroningen.nl/actueel/nieuws/nieuwsartikel/twee-regelingen-om-deelname-aan-energietransitie-te-vergroten/>

Er zijn daarnaast verkennende gesprekken vanuit de provincie Groningen met haar gemeenten om te zien of en waar de behoeften liggen rondom energiearmoede problematiek.

Brabant*Wat is het?/Wat is het doel?*

De provincie Brabant financierde (gedeeltelijk) vier pilot projecten waarin werd onderzocht hoe bewoners, die beschikken over weinig financiële middelen, hun huis kunnen verduurzamen. Deze projecten vonden plaats in Breda, Bernheze, Tilburg en 's-Hertogenbosch. Naast financiering ondersteund de provincie door het delen van geleerde lessen door de rest van Brabant.

Welke instrumenten worden ingezet?

Financiële middelen, kennisdeling en onderzoek.

Bron

- <https://www.brabant.nl/subsites/brabantdoetwat/projecten/energie/energie-voor-iedereen>
- <https://publicaties.brabant.nl/evi/cover/>

Utrecht*Wat is het?/Wat is het doel?*

Provincie Utrecht heeft binnen de aanpak "Inclusieve Energietransitie" €8,9 miljoen vrijgemaakt om een inclusieve energietransitie te realiseren. Deze aanpak focust op de ondersteuning van collectieve projecten en bestaat uit drie programmalijnen:

- Actie: hieronder valt ondersteuning met subsidies.
- Kennis: hieronder valt onderzoek, expertise en netwerk.
- Innovatie: hieronder valt het ontwikkelen van een nieuw (financierings) instrumentarium.

Voorbeelden van type ondersteuning zijn:

- Financiële middelen beschikbaar stellen voor de inhuur van experts en capaciteit
- Het Kennis- en Actienetwerk waarin de provincie stakeholders op het gebied van inclusiviteit samen brengt en kennis toegankelijk maakt voor o.a. gemeentes, woningcorporaties en energiecoöperaties en bewonersinitiatieven.
- Financiering voor project- en procesaanpakken.

Welke instrumenten worden ingezet?

Kennisdeling en financiering.

Bron

- <https://energietransitieutrecht.mett.nl/themas/inclusieve+energietransitie/default.aspx>
- <https://energieworkplaatsutrecht.nl/themas/inclusieve+energietransitie/documenten+inclusieve+energietransitie/handlerdownloadfiles.ashx?idnv=1806142>

Zeeland

Geen aanpak of beleid bekend.

Friesland

Wat is het?/Wat is het doel?

De provincie Friesland is in 2019 gestart met het faciliteren van het “Energieteam Fryslân”, een Fries netwerk van energicoaches voor zowel huurders en woningeigenaren. De provincie verstrekt subsidies voor dat netwerk.

Dit jaar (2022) hebben in Friesland maatschappelijke partners onder penvoerderschap van de Moedige Dialoog een plan ingediend voor een financieel fit Fryslan. Dat kent diverse sporen en gaat in september van start. In dit plan is ook het spoor energiearmoede opgenomen en is eerder dit jaar al opgestart. Vooral ook omdat dit raakt aan de ambitie om tot een bovenlokaal netwerk voor armoede en schulden te komen. De provincie - vanuit en óp dit spoor – willen ook gemeenten actief betrekken en zo goed mogelijk faciliteren. Denk aan het optuigen van een provinciale Energiebank en een EnergiearmoedeHub ism DataFryslan. Er komen verkennende gesprekken met TNO om te zien of een aansluiting bij het nationaal programma energiearmoede een mogelijkheid is.

Welke instrumenten worden ingezet?

Financiële middelen.

Bron

- <https://www.fryslan.fr/flysystem/media/energieprogramma.pdf>

Overijssel

Wat is het?/Wat is het doel?

Subsidie energiebesparende maatregelen: De provincie Overijssel stelde een subsidie beschikbaar voor woningeigenaren om energiebesparende maatregelen te installeren. Deze subsidie was bedoeld voor woningeigenaren die zelf te weinig financiële middelen hadden om deze investering te doen. In 24 gemeenten werd een energieloket ingericht, waar bewoners terecht konden voor de subsidieaanvraag. Bijna 10.000 woningen hebben gebruik gemaakt van de subsidie.

Startup-in-Residence-programma: In 2020 heeft provincie Overijssel een programma gestart om innovatieve oplossingen te vinden voor zeven verschillende vraagstukken rondom energie en verduurzaming:

1. Renovatiepakketten die de energievraag verminderen, geschikt voor woningen uit de jaren '70 en '80, die praktisch uitvoerbaar én betaalbaar zijn voor huurders en woningeigenaren.

2. Oplossingen voor de verduurzaming van woningen met cultuurhistorische waarde en monumentale gebouwen met een hoog rendement, tegen een betaalbare prijs.
3. Een duurzame warmtevoorziening voor bestaande woningen waarbij lage temperatuur verwarming onvoldoende is, of voor woningen die niet ingrijpend kunnen worden gerenoveerd.
4. Oplossingen om voorzieningen zoals gemalen, verlichting en telecommasten in het buitengebied zelfvoorzienend, duurzaam en toekomstbestendig te maken.
5. Oplossingen voor opslag en/of buffering om energie (elektriciteit of warmte) op een ander moment te kunnen gebruiken dan wanneer het beschikbaar is.
6. Oplossingen om sportvelden te benutten voor het opwekken van energie.
7. Wildcard: andere innovatieve oplossingen passend bij onze uitdagingen in de energietransitie.

Om deel te nemen aan dit programma, en te mogen werken aan één van de vraagstukken, konden partijen hun oplossing als voorstel indienen. Er volgden 53 inschrijvingen, waarvan 16 deelnemers geselecteerd zijn. Deze deelnemers volgden van 2020 tot 2021 verschillende trainingen, liepen praktijkstage en voerden gesprekken met de opdrachtgever van het vraagstuk. Dit alles ter voorbereiding van een testfase waarin het, door de deelnemers bedachte idee werd getest in de praktijk. Als het idee succesvol blijkt, kan het worden ingekocht door de opdrachtgever en in de praktijk worden toegepast.

Welke instrumenten worden ingezet?

- *Subsidie energiebesparende maatregelen:* Financiële middelen.
- *Startup-in-Residence-programma:*

Bron

- <https://www.rvo.nl/initiatieven/energiebesparing-bestaande-bouw/overijssel-overijsselse-aanpak-20>
- <https://www.weblogzwolle.nl/nieuws/100038/provincie-overijssel-biedt-actiepakket-energieveerbaarheid-voor-bewoners-bedrijven-en-instellingen.html>
- <https://www.overijssel.nl/onderwerpen/economie/innovatie/launching-customership-inkopen-impact/start-up-residence/>

F Interviewprotocol

Interviewprotocol: Energiearmoede voor de provincie Flevoland in kaart brengen

TNO wil in kaart brengen wat zo'n 6 gemeenten willen doen aan interventies en/of activiteiten om energiearmoede tegen te gaan. Dit complementeert de kwantitatieve analyse van energiearmoede van de gemeenten in Flevoland.

Deze interviews duren circa 1-1,5 uur en worden door twee interviewers van TNO afgenomen. We zullen vragen of de gesprekken opgenomen mogen worden, puur voor de verdere verslaglegging.

De volgende vragen zullen aan bod komen:

1. Wat zijn die geplande projecten voor de komende periode, (en dit jaar), en welk effect zouden die moeten sorteren?
2. Wie is de uitvoerende organisatie, welke andere betrokken organisaties doen mee?
3. Wat is het geplande aantal huishoudens waarop de activiteiten betrekking hebben en/of in welke wijken zullen de activiteiten plaats vinden?
4. Wat zijn de lange termijn ambities van de gemeente?
5. Welke (korte en lange termijn) behoeften op het gebied van kennis, onderzoek en samenwerking zijn er?
6. Wat ziet men als toegevoegde waarde van een mogelijk programma van de provincie, en wat verwacht men als resultaten van de samenwerking?
7. Welke middelen en behoeften zijn er nodig van het Rijk?

Vragen voor dieper in te gaan op de plannen indien er tijd is:

- Wat is de planning van de projecten op het gebied van werving, uitvoer, dataverzameling en behaalde resultaten? Wat zijn eerdere projecten voor het aanpakken van energiearmoede geweest, zijn die projecten geëvalueerd en welke effecten hebben die projecten gehad?

Onderwerp

Uitvoering amendement energieweerbaarheid en motie energiearmoede

Kern mededeling:

Naar aanleiding van het amendement over energieweerbaarheid en motie over energiearmoede van Provinciale Staten is opdracht verstrekt aan TNO voor de uitvoering van een onderzoek naar hoe een actiepakket energieweerbaarheid er uit zou kunnen komen te zien. Op basis van de analyse en advies van TNO wordt bezien of het zinvol is een provinciaal actiepakket energieweerbaarheid op te stellen en hoe dit eruit zou kunnen zien. Hier wordt de samenwerking met gemeenten en afstemming met de MRA in meegenomen.

Mededeling:

Jarenlang hebben we in Nederland en Flevoland een stabiele energiemarkt gehad. In de loop van 2021 zijn de prijzen van gas, onder meer vanwege lage voorraden en geopolitieke ontwikkelingen, explosief gestegen met hieraan gekoppeld de prijs van elektriciteit. De oorlog in Oekraïne heeft de prijzenstijging nog verder versneld. Gevolg van huidige prijzen: huishoudens die hun huishoudboekje niet meer rond kunnen krijgen en bedrijven die niet of nauwelijks meer rendabel kunnen opereren. Dit effect komt geleidelijk tot uitdrukking, omdat velen zelf of via de vastgoedexploitant nog lopende contracten hebben met energieleveranciers. Bij variabele, nieuwe of te verlengen contracten zijn de effecten van de prijsstijgingen acuut.

Gezien de ontwikkelingen op de energiemarkt hebben de Staten eind 2021 een amendement en motie (#2871140, #2871115) aangenomen met het verzoek te onderzoeken of en hoe een 'actiepakket energieweerbaarheid' bewoners en bedrijven minder afhankelijk kan maken van wijzigingen in de energieprijzen. En daarnaast te onderzoeken op welke manier ondersteuning gegeven kan worden aan de huishoudens met acute energiearmoede (zowel op korte termijn om de acute nood te ledigen als op basis van lange termijn waarmee energiearmoede structureel aangepakt kan worden). Achterliggend doel van PS is dat iedereen op een volwaardige manier deel kan nemen aan de energietransitie en dat daar ook sociale aspecten een rol spelen.

TNO is benaderd om dit onderzoek uit te voeren. Het onderzoek bestaat uit 3 stappen; de eerste resultaten (stap 1) worden eind april/ begin mei opgeleverd.

De drie stappen bestaan uit (zie bijlage #2932208):

- 1) Het in kaart brengen van de huidige situatie van energiearmoede problematiek in Flevoland, welke regelingen er lokaal en landelijk al zijn en wat er al wordt gedaan door rijk en in andere regio's/provincies;
- 2) Het houden van interviews met relevante stakeholders zoals woningcorporaties en gemeenten;
- 3) Het opleveren van een advies over een actiepakket energieweerbaarheid voor acute nood, en hoe lange termijn ondersteuning van energiearmoede huishoudens er uit zou kunnen zien.

In de gekozen aanpak is ook meegewogen de toegenomen druk op de energiemarkt door de oorlog in Oekraïne. De aanpak blijft relevant; te meer daar de verantwoordelijkheid voor het oplossen van de acute knelpunten in eerste instantie vooral bij rijk en gemeenten ligt.

Registratienummer

2930815

Datum

29 maart 2022

Afdeling/Bureau

SENB

*Openbaarheid***Openbaar***Portefeuillehouder***Fackeldey, J.A.***Lijst ingekomen stukken**Provinciale Staten***31 maart 2022**

Ter kennisname aan PS en
burgerleden

Mededeling

Bladnummer

2

Registratienummer

2930815

Ten aanzien van energieweerbaarheid binnen het bedrijfsleven is nog weinig informatie beschikbaar. We zijn met TNO in gesprek hoe de afhankelijkheid van bedrijven als het gaat om energieprijzen in kaart te brengen.

Vervolgproces

De interviews worden gehouden in mei (stap 2) en analyse en advies (stap 3) worden voor het zomerreces opgeleverd. Op basis van de analyse en advies van TNO wordt gezien of het zinvol is een provinciaal actiepakket energieweerbaarheid op te stellen en hoe dit eruit zou kunnen zien. Hier wordt de samenwerking met gemeenten en afstemming met de MRA in meegenomen.

Bijlagen

Naam bijlage:	eDocs nummer:	Openbaar in de zin van de WOB (ja/nee aangeven)
Plan van aanpak onderzoek energietoekomst/energieweerbaarheid	2932208	Ja

Plan van aanpak onderzoek energieweerbaarheid

Het onderzoek van TNO is opgesplitst in 3 onderdelen. Hiervan vindt stap 1 op korte termijn plaats, zodat de input uit dit onderdeel meegenomen kan worden in de perspectiefnota. Stap 2 en 3 zullen daarna plaatsvinden.

Stap 1

Stap 1 bestaat wederom uit 3 onderdelen.

- a. Het in kaart brengen van de huidige situatie van energiearmoede problematiek. Hierbij worden vragen beantwoordt zoals: 'hoe groot is het energiearmoede probleem?', 'in welke gemeenten en wijken speelt het?' en 'welk type huizen en huishoudens raakt het?'. TNO levert een overzicht op met energiearmoede data waarin helder naar voren komt waar de problematiek zit, en wie erdoor wordt geraakt. Er komen onder andere meerdere inzichten van de gemeenten en wijken met energiearmoede problematiek, het aantal wijken dat bovengemiddeld hoog scoort op energiearmoede en een overzicht van huishoudelijke kenmerken (bijv. huishoudsamenstelling, inkomen) en kenmerken van de woning (bijv. bouwjaar en label) wat betreft de problematiek in Flevoland.
- b. In kaart brengen welke regelingen er lokaal en landelijk al zijn.
- c. Wat er al wordt gedaan door rijk en in andere regio's/provincies (Drenthe, Zuid en Noord-Holland en Limburg).

TNO zal de huidige situatie met betrekking tot energiearmoede in Flevoland in een beknopte rapportage en enkele overzichtelijke sheets aanbieden.

Voor onderdeel 1a zal TNO op basis van CBS microdata uit 2019, op gemeente en wijkniveau, het onderstaande aanleveren:

Onderscheid tussen 3 dimensies van energiearmoede (EA):

- Betaalbaarheid (symptoom/manifestatie van EA);
- Energetische kwaliteit van huis (een belangrijke oorzaak van EA);
- Deelnemen aan de energie transitie (inclusie en vermijden van EA in de toekomst);

Daarnaast onderscheid tussen 2 tijdschalen:

- Nu: actuele EA c.q. niet mee kunnen doen aan energietransitie;
- Toekomst: risico op EA c.q. op termijn niet mee kunnen doen aan energietransitie.

Deze drie dimensies van energiearmoede en het onderscheid tussen de huidige problematiek en het risico op energiearmoede in de toekomst bij huurders en woningeigenaren die niet zelf kunnen verduurzamen, meten we met de volgende vier energiearmoede indicatoren:

Betalbaarheid

- 1. Laag Inkomen & Hoge Kosten energie (LIHK)

Huiskwaliteit

- 2. Laag Inkomen & energetisch Slecht Huis (LISH)
- 2a. Laag Inkomen & energetisch Slecht Huis & onderconsumptie (LISH-)
- 2b. Laag Inkomen & energetisch Slecht Huis & overconsumptie (LISH+)

Kunnen deelnemen aan de energietransitie

- 3. Eigenaar & energetisch Slecht Huis & geen eigen Financiering voor verduurzaming (ESHF)
- 4. Huurder & energetisch Slecht Huis & dus niet zelf kunnen besluiten tot verduurzaming (HSH)

Stap 2

Een interviewronde met betrokken beleidsadviseurs binnen de gemeenten, zowel uit sociaal en ruimtelijk domein. Daarnaast wordt ook gesproken met een representatieve groep van andere stakeholders (bijv. woningcoöperatie en/of energiecoöperatie).

Parallel hieraan gaan we kijken of het ook zinvol is een deel van het onderzoek te richten op het bedrijfsleven. Welke rol spelen zij hierin en hoe zouden we als provincie (verder) kunnen ondersteunen in het weerbaar maken van deze organisaties?

Onderdeel hiervan is:

- Welke bedrijven hebben al maatregelen getroffen om weerbaar te blijven tegen dit soort ontwikkelingen of overwegen dit. Hoe gaan de huidige energie exploitanten in Flevoland hiermee om en hoe kunnen zij een (financiële) bijdrage leveren aan het terug dringen van energiearmoede? (eigen initiatieven vanuit de markt eventueel met publieke steun)?

Stap 3

Oplevering analyse en advies vanuit TNO over een actiepakket energieweerbaarheid voor acute nood, en hoe lange termijn ondersteuning er uit zou kunnen zien.

Onderdeel hiervan is:

- Welke oplossingen zijn er momenteel voor handen of zijn in ontwikkeling (scoop van oplossingen)?
- Op welke wijze kan de provincie hier, aansluitend op en/of in samenwerking met het rijk, gemeenten en bijv. de MRA (Metropoolregio Amsterdam) het best op acteren (rol en instrumentarium)?

AMENDEMENT

Artikel 26 van Reglement van Orde Provinciale Staten van Flevoland

Amendement nr.: D

(In te vullen door de griffier)

Onderwerp: **Energieweerbaarheid**

Agendapunt: 11c

Onderwerp Statenvoorstel: **Vaststellen Programmabegroting**Nummer Statenvoorstel: **2790537**

Aan de voorzitter van Provinciale Staten
Provinciale Staten van Flevoland

in vergadering bijeen op 10 november 2021

Wijzigen ontwerpbesluit (dictum)

- De tekst van beslispunt(en), zijnde
1. De Programmabegroting 2022 vast te stellen;

te vervangen door
De Programmabegroting vast te stellen en in aanvulling daarop een bedrag van € 50.000,- binnen de Brede Bestemmingsreserve beschikbaar te stellen ten behoeve van ambtelijke capaciteit om te onderzoeken of en hoe een 'actiepakket energieweerbaarheid' bewoners, bedrijven en instellingen minder afhankelijk kan maken van wijzigingen in de energieprijzen en PS hierover voor de zomer van 2022 (Perspectiefnota en Jaarrekening) nader te informeren.

 Beslispunt(en) te laten vervallen Het (de) navolgende beslispunt(en) toe te voegen

Toelichting:

De provincie heeft een verantwoordelijkheid voor verduurzaming en energiebesparing. De energieprijzen stijgen hard met veel hogere energiekosten als gevolg. Het uitgangspunt bij de aanpak van de klimaatopgaven is dat deze haalbaar, uitvoerbaar en betaalbaar moet zijn. (blz. 62 PB)

De energieweerbaarheid bij bewoners, bedrijven en instellingen staat onder druk. Specifieke aandacht voor energiezuinigheid en energiebesparing is belangrijk, zowel bij huishoudens als bij bedrijven. Energiezuinigheid en energiebesparing maken met name huishoudens die kampen met energiearmoede minder kwetsbaar. Een pakket met maatregelen kan het makkelijker maken om energie te gaan besparen. En des te minder energie je verbruikt, des te weerbaarder je bent tegen de prijsschommelingen op de energiemarkt.

en gaan over tot de orde van de dag.

Naam initiatiefnemer: (PvdA), (GroenLinks)

Handtekening initiatiefnemer:

Het amendement wordt ondersteund door:

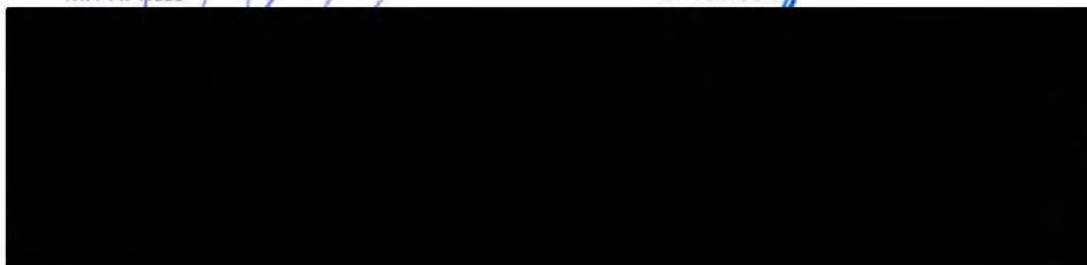
PARTIJ	NAAM ONDERTEKENAAR	HANDTEKENING
		
		
		
		
		
		
		
		
		
		
		
Fractie Van der Starre		
		
		
		
		

Stemverhouding	Voor	Tegen
Totaal		
JA21	5	5
VVD	5	5
PVV	5	5
GroenLinks	5	5
CDA	3	3
PvdA	3	3
ChristenUnie	3	3
SP	2	2
D66	2	2
PvdD	2	2
SGP	1	1
Fractie Van der Starre	—	—
DENK	1	1
Forum voor Democratie	—	—
GO	—	—
50PLUS	1	1
	36	14
Het amendement is:	<u>Aangenomen</u>	Verworpen

Aldus besloten in de openbare vergadering van Provinciale Staten van 10 november 2021.

Statengriffier,
mr. A. Kost

Voorzitter,
L. Verbeek

MOTIE

Artikel 25 van Reglement van Orde Provinciale Staten van Flevoland

Motie nr.: 16

(In te vullen door de griffier)

Onderwerp: Ondersteuning aanpak energie armoede

Agendapunt: 11c

Onderwerp Statenvoorstel: Vaststellen Programmabegroting

Numer Statenvoorstel: 2790537

Aan de voorzitter van Provinciale Staten

Provinciale Staten van Flevoland

in vergadering bijeen op: 10 november 2021

Constaterende dat:

- Energie armoede, een steeds groter probleem wordt voor vele Nederlanders;
- 7% van de Flevolandse huishoudens (176.625) zijnde 12.364 in de energiearmoede leeft;
- In Lelystad is dit meer dan 10%;
- De energieprijzen op het moment op een hoogtepunt zijn sinds 2015 en blijven stijgen¹
- Draagvlak een belangrijke voorwaarden is voor het realiseren van doelen welke betrekking hebben op de verduurzaming;
- Flevoland, het hoogste percentage duurzame energie levert binnen de RES opgave;
- Isolatie wordt gezien als goed middel tegen energiearmoede en er veel draagvlak voor is, zie de stemming voor het nationaal isolatieprogramma en een onderzoek van I&O Research;
- Er een aanbeveling is vanuit de Europese Commissie om aandacht te besteden aan energiearmoede²;
- Er een motie in de Tweede Kamer is aangenomen in september vorig jaar met betrekking tot het opzetten van een nationaal isolatieprogramma³;
- Meerdere energiecorporaties hebben opgeroepen tot het beter isoleren van huizen met een energielabel lager dan een C, als onderdeel van het "nationaal isolatieprogramma";

1. <https://www.nrc.nl/nieuws/2021/09/24/klap-van-duurder-gas-komt-eraan-a4059628>

2. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32020H1563&rid=1>

3. <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2020Z16586&did=2020D35908>

Overwegende dat:

- De zon en de wind van iedereen is en de energietransitie van ons allemaal moet zijn;
- In 2020 er al een totaal van € 4,8 miljard aan subsidie is toegekend voor duurzame energie in Flevoland;
- Minder draagkrachtige huishoudens door gebrek aan middelen vaak in de minst energiezuinige woningen wonen en relatief hoge energierekeningen hebben;
- De Provincie in veel gevallen de vergunningen verleent voor wind- en zonneparken (en ook gemeenten);
- De provincie (en gemeenten) gaat over het instrumentarium om voorwaarden te stellen bij het afgeven van vergunningen;
- Er binnen de reserves en voorzieningen in de brede Bestemmingsreserves ruim 4 miljoen beschikbaar is voor nieuw beleid;

X Verzoeken het college / Dragen het college op / Spreken uit

- Te onderzoeken op welke manier ondersteuning gegeven kan worden aan de huishoudens met acute energie armoede;
- Met een voorstel te komen hoe huishoudens” getroffen door energie armoede” het beste geholpen kunnen worden, zowel op korte termijn om de acute nood te ledigen als op basis van lange termijn waarmee energie armoede structureel aangepakt kan worden;
- Met de huidige energie exploitanten in Flevoland in gesprek te gaan, en terug te rapporteren aan PS hoe deze exploitanten een (financiële) bijdrage kunnen leveren aan het terug dringen van energie armoede;
- Te inventariseren bij gemeenten of zij m.b.t. de aanpak van energie armoede hulp nodig hebben van de provincie Flevoland;
- Om te kijken hoe er binnen de programmatische aanpak van de Metropoolregio Amsterdam op energiearmoede samengewerkt kan worden;
- Kennis te nemen van de ervaringen van andere provincies zoals Zuid Holland, Groningen en Gelderland, bij aanpak van energie armoede en te kijken waar mogelijkheden liggen samen op te trekken tegen energie armoede;
- M.b.t. bovenstaande punten, binnen afzienbare tijd, terugkoppeling te geven aan PS;

en gaan over tot de orde van de dag.

Naam initiatiefnemer: XXXXXXXXXX (50PLUS)

Handtekening initiatiefnemer:

De motie wordt ondersteund door:

PARTIJ	NAAM ONDERTEKENAAR	HANDTEKENING
		
		
		
		
		
		
		
		
		
		
		
Fractie Van der Starre		
		
		
		
		

Stemverhouding	Voor	Tegen
Totaal		
JA21	5	1
VVD	5	15
PVV	4	
GroenLinks	4	1
CDA	3	3
PvdA	3	3
ChristenUnie	3	4
SP	2	1
D66	2	2
PvdD	2	1
SGP	1	1
Fractie Van der Starre	—	—
DENK	1	—
Forum voor Democratie	—	—
GO	—	—
50PLUS	1	—
	36	14
De motie is:	Aangenomen	Verworpen

Aldus besloten in de openbare vergadering van Provinciale Staten van 10 november 2021

Statengriffier,
mr. A. Kost

Voorzitter,
L. Verbeek

